

Bogo Grafenauer:

Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov

1. Uvod.

Osrednji problem, okrog katerega se suče sledeča razprava, je problem razmerja med Slovani in Obri. Že glede na značaj gradiva, ki ga imamo na razpolago o obojih, pa je seveda neizogibno, da izidemo pri obravnavi tega vprašanja iz mnogo širše problematike v zvezi z naseljevanjem južnih Slovanov v Vzhodnih Alpah in na Balkanu. Le preko vloge, ki so jo Slovani igrali poleg drugih ljudstev v času preseljevanja ljudstev v napadih na Bizanc in v kršenju oblasti Bizanca nad ozemljem, kjer so se naselili predniki današnjih južnoslovanskih narodov, moremo pristopiti h konkretnjšemu obravnavanju slovanskega razmerja do Obrov, ki so za takratnega zunanjega opazovalca zavzemali med napadalci na Bizanc vsekakor zelo vidno, če ne celo najvidnejšo vlogo. Že s tem načinom obravnave, ki jo narekuje zgodovinsko gradivo samo, je dana tudi struktura naslednje razprave, ki je zato ne bom posebej utemeljeval.

O malokaterem vprašanju iz naše zgodovine je bilo pisano toliko, kolikor o problemih, ki jih načenjamo v naslednjem razpravljanju. Saj so to najstarejše podrobnejše vesti o Slovanih, ki so bile mnogokrat obravnavane v historiografiji vseh slovanskih narodov, ne le v naši domači. Zaradi silovitih sprememb, ki nastopajo v zvezi z naselitvijo južnih Slovanov v Bizancu, so zanimale vse bizantologe, v svetovni historiografiji pa so v zvezi z njimi nastajali tudi ostri spori o nastanku modernega grškega naroda. Končno so imele te vesti tudi svoj velik pomen v starem pseudo-znanstvenem sporu, ali so Slovani po svoji naravi državotvorni ali ne.

Glede malokaterega vprašanja iz naše zgodovine pa so bile rešitve, ki jih je predlagala in jih še predlaga dosedanja historiografija, med seboj tako zelo različne, kakor o zgoraj nakazanih problemih. Prav spričo te needinosti moremo trditi, da je velik njihov del ostal odprt vse do danes. Kot primer moremo navesti odmev tega spora v naši domači historiografiji v razpravah Hauptmanna in Mala. Kakor je bilo na eni strani jasno, da je glede zunanje povezave med Slovani in Obri dosegel Hauptmann z izjemo nekaj neutemeljenih generalizacij rezultate, ki jim ni bilo moči ugovarjati in jih je Mal brez uspeha poskušal ovreči, tako pa je Malovo razpravljanje vendarle pokazalo z uspehom problematičnost Hauptmannovih dedukcij iz zunanje povezave na notranji način razmerja med Obri in Slovani, ki ga pa tudi Mal ni znal rešiti in se niti ni zavedal temeljne

važnosti tega vprašanja. Tako je problematika ostala nerazrešena. Ta položaj ni značilen le za našo historiografijo.

Proti svoji navadi sem se moral odreči zahtevi, da povežem postavitev problema s kratkim kritičnim pregledom dosedanje, zlasti še danes aktualne znanstvene literature o njem. Tak kritičen pretres bi namreč — zlasti pri nas zaradi kulturne politike stare Jugoslavije — moral posvetiti posebno pozornost tezam sovjetske historiografije o teh vprašanjih, ki jih pa poznamo večidel le po sumarnih rezultatih v raznih kompendijih ali poljudnejših znanstvenih delih, dočim večine podrobnejših razprav do l. 1945 v jugoslovanskih knjižnicah ni, tako da ne poznamo podrobne argumentacije za vrsto posameznih delno problematičnih tez. Spričo tega sem se odrekel, dasi ne rad, sistematičnemu kritičnemu pretresu in se omejil glede kritičnih pripomb na izvajanja o posameznih problemih v razpravi sami.

2. Naselitev južnih Slovanov na Balkanu in v Vzhodnih Alpah.

1. Kronološke meje. — Prvo vprašanje, ki ga je treba načeti v zvezi z vlogo Slovanov v začasnem razkroju bizantinske oblasti nad Balkanskim polotokom (konec 6. in v začetku 7. stoletja ter v zvezi s problemom razmerja med Slovani in Obri v tem času, zadeva že boje, v katerih so predniki južnih Slovanov osvojili novo domovino, in mesto teh bojev v krušenju bizantinske obrambe na mejah Balkanskega polotoka. Kakor bomo videli spodaj, bizantinski pisci v svojih poročilih glede teh vprašanj niso skopi. Njihovih poročil tudi slovansko in posebej jugoslovansko zgodovino pisje ni zanemarjalo.¹ Toda vse te zbirke in obdelave virov — razen tistih, ki so posvečene bizantinski in ne posebej slovanski problematiki v tej dobi. — imajo z redkimi izjemami² bistveno pomanj-

¹ Prim. zbirke virov Rački F., *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquum illustrantia*, v *Monumenta speciantia historiam Slavorum meridionalium* VII, 1887; Kos F., *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*, 1902; Stanojević S. — Čorović V., *Odabrani izvori za srpsku historiju I*, 1921; Mišulin A. V., *Drevnie slavjane v otryvkah pisatelej po VII v.*, *Vestnik drevnej istorii* 1941, št. 1; glavne obdelave v splošni slovanski historiografiji: Drinov M. S., *Zaselenie Balkanskogo poluostrova slavianami*, 1873; Pogodin A. L., *Iz istorii slavjanskih peredviženij*, 1901; Niederle L., *Slovanske starožitnosti II, Původ a počátky Slovanů jižních 1—2*, 1906—10; Jireček K., *Geschichte der Serben I*, 1911; Peisker J., *The Expansion of the Slavs*, v *The Cambridge Medieval History II*, 1913; Mišulin A. V., *Drevnie slavjane v sudby vostočno-rimskoj imperii*, *Vestnik drevnej istorii* 1939, št. 1; Grekov B. D., *Bor'ba Rusi za sozdanie svoego gosudarstva*, 1945; Deržavin N. S., *Slavjane v drevnosti*, 1945; isto, *Istorija Bolgarii I*, 1945; Djakonov A., *Izvestija Ioanna Efesskogo i sirijskih hronik o slavianah v VI—VII vekov*, *Vestnik drevnej istorii* 1946, št. 1; Tretjakov P. N., *Vostočno-slavjanskije plemena*, 1948; temeljna dela v jugoslovanski historiografiji: pri Srbih S. Stanojević, *Vizantija i Srbi I—II*, 1903—1906; pri Hrvatih Nodilo N., *Historija srednjeg vijeka II—III*, 1900—1905, in Šišić F., *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, 1925; pri Slovencih Kos F., *Iz zgodovine Jugoslovancev v šestem stoletju po Kr.*, *Izvestja Muzej. dr. za Kranjsko* 8, 1898, in Hauptmann L., *Les Rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle*, *Byzantion* IV (1927—1928), 1929; pregled s stališča nemške znanosti: Schwarz E., *Die Frage der slavischen Landnahmezeit in Ostgermanien*, *Mitt. d. Instit. f. österr. Gesch.-forsch.* 43, 1929.

² Stanojević S., n. d.; Hauptmann L., n. d.

kljivost: upoštevajo namreč le ali vsaj v mnogo večji meri sporočila o slovanskih napadih. Ker se pa bizantinska meja nikakor ne maje v tem času le pod slovanskimi udarci, na drugi strani pa tudi ni mogoče tako strogo ločiti slovanskih od ostalih napadov, marveč predstavljajo vsi eno samo večjo celoto tako s stališča bizantinske obrambe kakor tudi po svojih domačih vzrokih in povezavi, daje tako nesorazmerno upoštevanje gradiva o Slovanih v celem procesu kršenja bizantinske oblasti nad Balkanskim polotokom, ki se zaključí z naselitvijo Slovanov, brez dvoma zgrešeno sliko.

Zaradi tega si bomo najprej ogledali poročila o vseh navalih na Balkanski polotok, v kolikor je bil v bizantinskih rokah, od okrog 500 pa do 626 ne glede na narodnostno pripadnost napadalcev, in v tej široki zvezi ocenili pomen slovanskih napadov, poleg tega pa že tudi vsaj delno položaj napadajočih Slovanov v razmerju do drugih napadajočih ljudstev. Kronološke meje, ki sem jih vzel pri tej analizi virov, so utemeljene v zgodovinskem razvoju samem. Res se sicer meja vzhodne rimske države na spodnji Donavi zruši že nekajkrat pred l. 500: tako vpadajo v 3. stoletju preko nje ponovno Goti in druga plemena, konec 4. stoletja jo zlomijo Vizigoti na svojem begu pred Huni, proti sredi 5. stoletja Huni prehajajo to mejo, ropajo po Balkanu in po Priskovem poročilu njegov severni rob popolnoma opustošijo, v drugi polovici 5. stoletja pa so v Meziji naseljeni kot rimski federati Ostrogoti.³ Res je Balkan že do kraja 5. stoletja izredno mnogo trpel pod barbarskimi vpadi in ropanji in spada v tem pogledu nedvomno med najbolj prizadete pokrajine nekdanjega rimskega imperija.⁴ Toda ne glede na vse to se položaj okrog l. 500 vendarle znatno spremeni. Vse do tega časa so rimski in pozneje vzhodnorimski cesarji vsaj z delnim uspehom vzdrževali svojo suverenost nad vsem ozemljem do spodnje Donave. Germanska ljudstva, ki so se sicer res nepoklicana naselila na tem ozemlju, so se vendarle naseljevala v svojstvu federatov, tako da so jih mogli uporabljati celo kot branilce meje na Donavi. Bila so v notranjih zadevah sicer mnogokrat nadležna, zlasti kadar so si s pohodi po notranjosti države sama poskrbela za »plačilo« zaostale plače, na katero so bizantinski cesarji radi pozabili. Proti barbarskemu pritisku z druge strani Donave so se pa vendarle obnesla, tako da se Bizanci vse do konca 5. stoletja more zadovoljiti le z obrambo državnega ozemlja na Donavi. Ko pa ob odhodu Ostrogotov v Italijo (490) izgine zadnji barbarski branilec imperija ob spodnji Donavi, se na široko odpre pot novim barbarskim ljudstvom, ki so pritiskala za njimi. Že v začetku 6. stoletja njihovi napadi preko Donave toliko omajejo bizantinsko oblast nad Balkanskim polotokom, da je bilo treba misliti že posebej na obrambo glavnega mesta, Carigrada, z zgraditvijo »dolgega zidu«. Napadi se vrste skozi vse stoletje. Bizantinci sicer poskušajo vzdržati svojo oblast nad ozemljem do Donave in prenesti bojišče na levi breg te reke. Nekajkrat se jim za kratek čas to tudi posreči, vendarle pa ostanejo v širšem okviru to le brezuspešni poskusi. Balkanski polotok se v posameznih razdobjih spreminja v pravo »zemljo nikogar« med dvema frontama, po kateri se napadalci gibljejo prilično

³ Diehl Ch. — Marçais G., *Le Monde oriental de 395 a 1081*, v *Histoire générale, Histoire du Moyen Age*, III, 1944, str. 14—21.

⁴ Stanojević S., n. d., str. 120, 130—131.

brez skrbi, večkrat celo v prav malih skupinah in s svojimi družinami. Ta proces vidno napreduje v 6. stoletju, dokler se v prvih desetletjih 7. stoletja bizantinska obramba dokončno ne zlomi. Barbarska lavina se razlije preko vsega polotoka. Velik naskok na Carigrad sam v l. 626 pa se ponesreči in sproži, bolje povedano pospeši razkroj najmočnejšega napadalca na severni bizantinski meji — obrsko-slovanske plemenske zveze. Vendarle pa bizantinski cesarji, ko preidejo na Balkanu znova v protinapad, ne obnavljajo bizantinske oblasti nič več nad pretežno romansko-grškim, marveč nad pretežno slovanskim Balkanskim polotokom. Sestava prebivalstva se je namreč na tem prostoru v zadnjem stoletju, zlasti pa v zadnjih desetletjih pred l. 626 znatno spremenila.

2. Zemljepisni položaj napadalcev. — Do srede 6. stoletja naštevajo viri med barbarskimi ljudstvi, ki pritiskajo preko spodnje Donave, predvsem tri: Bolgare, Ante in Slovene (Sklavene). Prvi predstavljajo plod spajanja različnih elementov zaradi precej daleč segajočih prerivanj v 5. stoletju. Po Priskovem poročilu⁵ so okrog 460 pritiskali Obri na Sabire v zahodni Sibiriji, ti pa so spet prisilili plemena Saragurov, Onogurov in Ogurov v severnokavkaški stepi, da so jim tu napravili prostor.⁶ Ta tri nomadska plemena so se umaknila sabirskemu pritisku v stepe severno-vzhodno od Črnega morja, kjer jih poslej srečujemo pod novimi imeni Utriguri, Onoguri in Kutriguri. Bizantinski pisci jih mnogokrat imenujejo tudi v različnimi starejšimi imeni, ki imajo v tej dobi že izrazito zbiralen značaj za različna nomadska plemena v bizantinski historiografiji (Kimerijci, Skiti, Huni). Šele čez daljši čas se uveljavi njihovo novo skupno ime, Bolgari. Onoguri in Utriguri so se naselili v stepi vzhodno od Dona in Azovskega morja, Kutriguri pa med Donom in Dnjeprom.⁷ Zahodni Bolgari (Kutriguri) so se združili z ostanki Hunov pod najmlajšim Atilovim sinom Ernakom.⁸ L. 482 se Bolgari prvič omenjajo kot bizantinski zavezniki v boju z Ostrogoti, a po odhodu Ostrogotov prav kmalu sami padejo po Bizancu.

O prebivališčih Antov in Slovenov v 6. stoletju poročata Prokopij in Jordanes. Prokopij pravi na enem mestu, da Sloveni in Anti »prebivajo onstran reke Donave ne daleč od njenega brega«, ⁹ na drugem pa določneje, da »sami prebivajo na večjem delu drugega (sc. levega) brega Donave«. ¹⁰ Na tretjem mestu pove še, da »Anti prebivajo v neposredni sosesčini Slovenov«. ¹¹ Kako daleč proti severu segajo naselja enih in drugih, Prokopij ne pove nikjer naravnost. Vendarle pa je razvidno iz dveh opomb, ki jih napravi mimogrede, da težišče obojih ni bilo nepo-

⁵ Priskus, IV 30, ed. Dindorf (Historici graeci minores I), str. 341.

⁶ Prokopij, Bellum Persicum II 29.

⁷ Priskus, IV 30; Agathias, Historiarum V 11; Prokopij, Bell. Got. IV 4, 7—8; 5, 15—17. 23; Jordanes, Getica 5; Nicephori Opuscula historica, ed. de Boor, str. 33—36.

⁸ Marquardt J., Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, 1898, str. 72—77.

⁹ Prokopij, Bell. Got. I 27, 2; Kos F., Gradivo I, 27 (citatov, ki so navedeni v tem delu, praviloma ne navajam v originalnem tekstu).

¹⁰ Prokopij BG III 14, 30; Kos F., Gradivo I, 33.

¹¹ Prokopij, BG III 40, 5; Kos F., Gradivo I, 47.

sredno za Donavo, marveč v bolj oddaljenih pokrajinah. Zlasti jasno je to glede Antov, o katerih poroča potem, ko pravi, da prebivajo okrog Azovskega morja bolgarski Kutriguri: »nad njimi proti severu prebivajo neizmerna antska ljudstva«. ¹² Da so pa segali daleč proti severu tudi Sloveni, kaže Prokopijeva opomba v zvezi z opisom herulske poti iz srednjega Podonavja do spodnje Labe, da so Heruli »polagoma prehodili zemljo vseh slovenskih plemen«. ¹³ Da je bilo težišče Antov res prav severno od Črnega morja, ne pa nad Donavo, tudi še pozneje, potrjuje tudi Justinijanova ponudba sredi 6. stoletja (okr. l. 545), da jim da mesto Tyras (Akerman) ob ustju Dnjestra ¹⁴ z okolico, če hočejo varovati bizantinsko mejo pred bolgarskimi napadi. ¹⁵ Po teh fragmentarnih poročilih moremo torej sklepati, da se je ozemlje Slovenov raztezalo za Karpati (del stare Dakije je bil v rokah Gepidov, tako da ta pokrajina v tem času le delno prihaja v poštev za slovansko ozemlje) od spodnje Donave proti severozahodu, Anti pa so iz svojega središča nad Črnim morjem, kjer so prebivala njihova »neizmerna ljudstva«, segali do Črnega morja in spodnje Donave.

Popolnoma v skladu s temi okr. 550 zapisanimi Prokopijevimi podatki je v istem času zapisano, vendar na okrog pol stoletja starejših predlogah sloneče in precej določnejše Jordanesovo poročilo, ¹⁶ ki služi kot temelj pri vseh sodobnih kritičnih pretresih o položaju Slovenov in Antov pred začetkom njihovih napadov preko Donave: »Za njo (sc. Donavo) je Dakija, zavarovana z visokimi gorami v obliki venca, na katerih levi strani, ki se razprostira proti severu, je od izvira Visle naseljeno mnogoštevilno ljudstvo Venetov. Njihova imena se sedaj sicer menjujejo po različnih rodovih in krajih, vendar pa se predvsem imenujejo Sloveni in Anti. Sloveni prebivajo od mesta ‚Noviutinsensis‘ in jezera, ki se imenuje ‚Mursianus‘ do Dnjestra in na severu do Visle. Ti imajo močvirja in gozdove namesto mest. Anti pa, ki so najhrabrejši med njimi, se razprostirajo na ovinku Črnega morja med Dnjestrom in Dnjeprom, kateri reki sta druga od druge oddaljeni za mnogo dni hoda. Ob obali oceana pa, kjer tri žrela popijejo vodovje reke Visle, prebivajo Vifn]di(varii), združeni iz raznih plemen«. ¹⁷ Razlaga, da se za Vidivarii skrivajo Vindi oz. ožji Veneti, ¹⁸ je

¹² Prokopij, BG IV 4, 9; Kos F., Gradivo I, 55.

¹³ Prokopij, BG II 15, 2; Kos F., Gradivo I, 7.

¹⁴ O lokalizaciji gl. Manojlovčič, Rad Jug. Ak. 187, 1911, str. 50.

¹⁵ Prokopij, BG III 14, 31–33; Kos F., Gradivo I, 33.

¹⁶ Jordanes, Getica 5; Kos F., Gradivo I, 52.

¹⁷ *Introrsus illi Dacia est, ad coronae speciem arduis Alpibus emunita, iuxta quorum sinistram latus, quod in Aquilonem vergit, ab ortu Vistulae fluminis per immensa spatia Venetharum natio populosa consedit. Quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur, principaliter tamen Selaveni et Antes nominantur. Selaveni a civitate Noviutense, et lacu, qui appellatur Mursiano, usque ad Danastram, et in Boream Viscla tenus commorantur. Hi paludes pro civitatibus habent. Antes vero, qui sunt eorum fortissimi, qua Ponticum mare curvatur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum, quae flumina multis mansionibus ab invicem absunt. Ad litus autem Oceanum, ubi tribus faucibus fluenta Vistulae fluminis ebibuntur, Vidivarii resident, ex diversis nationibus adgregati.*

¹⁸ Labuda G., Okres wspólnoty słowiańskiej, Slavia antiqua I, 1948, str. 183 do 185; — varii — ljudje, možje, prim. Baju-varii, Alamanni; to bi torej vsekakor mogla biti germanska oblika za Venete oz. Vinde — gl. poznejša imena Wenden, Windisch; Labuda G., Vidivarii Jordanesa, Slavia occidentalis 19, 1948, str. 63–81.

kaj verjetna spričo Jordanesovega sporočila na drugem mestu, da so se slovanska plemena razdelila v tri veje: »Ti namreč, ...rojeni iz istega rodu, so si nadeli tri imena, to je Veneti, Anti, Sloveni.«¹⁹ Dočim so druge Jordanesove lokalizacije jasne, pa sta bili opredelitvi mesta Noviu-
tinensis in jezera Mursianus dolgo časa predmet spora, ki ga včasih zasle-
dimo celo še danes,²⁰ zlasti v zvezi s problemom južnoslovanskega avtokto-
nizma. Končno pa se je vendar skoraj povsod uveljavilo mnenje, glede na
takratni položaj pač edino mogoče, da gre za Noviodunum pri spodnji
Donavi (pri današnjem kraju Isaccea v Romuniji) in za neko jezero v
bližini Seretovega izliva v Donavo (ali lacus Moesianus — Mezijsko jezero,
ali lacus Museanus, Musejsko jezero, imenovano tako po Seretovem pri-
toku Museus, danes Buzeu).²¹ Po teh podatkih, ki jih je Jordanes povzel
že po Cassiodorovi izgubljeni zgodovini Gotov in ki označujejo po vsej
priliki položaj v času, ko so Ostrogoti prebivali še v Meziji (torej v 80-ih
letih 5. stoletja), so se torej Sloveni dotikali Donave šele v okolišju Sere-
tovega izliva. Prokopijevi podatki pa pričajo, da so se do okr. 525 razširili
ob Donavi navzgor do Karpatov. V istem času so se približali Donavi ob
njenem izlivu tudi Anti iz svojih starih selišč, kjer jih po Cassiodorju
pozna Jordanes (med Dnjeprom in Dnjestrom).

3. Prvi slovanski napadi preko Donave. — Ko smo
si tako ogledali geografski položaj napadalcev, si moremo v kronološkem
zaporedju ogledati njihove napade na Bizanco, ki je še v vsem 6. stoletju
branil donavsko črto. Ves ta čas je v glavnem še vedno delila Donava
strnjeno slovansko ozemlje na svojem levem bregu od bizantinskega,
etnično seveda močno pisanega ozemlja na svojem desnem bregu. Na bizan-
tinski strani so prebivali poleg greciziranega in romaniziranega tračanskega
in deloma še neromaniziranega ilirskega prebivalstva ostanki raznih ger-
manskih plemen, ki so se v prejšnjih stoletjih premikala preko Balkan-
skega polotoka proti zahodu, viri pa omenjajo tudi drobce Bolgarov. Prav
gotovo moramo računati tudi z vedno močnejšim slovanskim elementom,
sestavljenim iz drobcev, ki so ob napadih na Balkanski polotok v vedno
večji meri ostajali na ozemlju južno od Donave.²²

Že l. 493 je padel v Traciji bizantinski poveljnik Julijan, zadet v
nočnem boju s »skitskim železom«. Ker se za Bolgare često uporablja
tudi ime »Skiti« (tako pravi Prokopij v zvezi z ozemljem, na katerem pre-
bivajo Bolgari, kar: »vsa ljudstva, ki so imela ono zemljo, se s skupnim

¹⁹ Jordanes, *Getica* 23, Nam hi... ab una stirpe exorti, tria nunc nomina
ediderunt, ut est Venethi, Antes, Sclaveni; Kos F., *Gradivo* I, 51.

²⁰ Gl. Kętrzyński W., Co wiedzą o Słowianach pierwsi ich dziejopisarze,
Prokopiusz i Jordanes, *Rozprawy Akad. um.*, Wyd. hist.-filoz., Ser. II, 18, 1902,
str. 181—199; Kos F., *Gradivo* I, 52 z opombami; Tretjakov P., n. d., str. 53,
trdi še danes celo, da je bilo »jezero Mursija ... povidimomu, gdeto v verhovjah
reky Dravy«, ko bi celo z Murso-Osijekom prišli le do izliva Drave v Donavo.

²¹ O tem gl. Hauptmann L., n. n. m., str. 138—141, kjer je vir podrobno
analiziran.

²² Stanojević S., O južnim Slavenima u VI, VII i VIII veku, *Glas srpske
akad.* 80, 1909, str. 124—128; o napadih do 559 gl. z delno napačno kronologijo
zbrane navedbe vtrov v Müllenhoff K., *Deutsche Altertumskunde* II, 1936,
str. 376—394.

²³ Marcellinus comes a. a. 493.

imenom imenujejo skitska²⁴), bi že ob tej priliki mogli računati z bolgarskim napadom preko Donave. Prav trdna pa taka domneva ni, kajti Marcellinus comes uporablja ime Skiti večkrat tudi za razna germanska plemena, posebej tudi za Gote.²⁵ Spričo tega moremo misliti tokrat tudi na boj s kakšnimi ostanki Gotov v Meziji, ali pa celo le na boj z upornimi prebivalci bizantinske pokrajine Skitije.²⁶

Tako se srečamo s prvim nedvornim bolgarskim vpadom šele l. 499, ko so Bolgari (Bulgares) ropali po Traciji in razbili bizantinsko vojsko pri reki Zurti.²⁷ Že l. 502 so spet ropali po Traciji in Iliriku, ne da bi naleteli na kak bizantinski odpor.²⁸ Bizantinska vojska je bila namreč v tem času zapletena v borbe na vzhodni meji države. Zato pa so nekaj let pozneje (l. 505) sodelovali Bolgari na bizantinski strani kot zavezniki proti Mundu, ki je bil po nekaterih poročilih Got, po drugih Gepid, po tretjih spet hunskega porekla in ki se je v začetku 6. stoletja umaknil pred Gepidi v gornjo Mezijo. Tam je poskusil ustanoviti svojo posebno majhno državico ter je l. 505 ob Moravi premagal bizantinsko vojsko in z njimi zvezan oddelek Bolgarov pod poveljstvom Sabinijana mlajšega.²⁹ V zvezi s sunkom Teoderika v Srem l. 505, ki so ga Ostrogoti odvezli Gepidom, se je pridružil Gotom, a že ok. 530 je prešel od njih k Bizantincem in postal magister militum za Ilirik (t. j. za bizantinske pokrajine zahodno od črte Vidin ob Donavi-Mesta ob Egejskem morju — sem spadata obe Daciji, zgornja Mezija, Dardanija, Praevalitana in obe Makedoniji, v Ilirik v širšem smislu še grške pokrajine in Kreta; za ozemlje vzhodno od tod uporabljajo bizantinski pisci te dobe mnogokrat zbiralno ime Tracija).³⁰

Bolgarski napadi in poraz v boju z Mundom so morali vsekakor že v tej prvi dobi (499—505) zavzemati nevaren obseg. Ponovni bizantinski porazi na severni meji so prisilili cesarja Anastazija, da je začel graditi posebej za obrambo Carigrada in njegove bližnje okolice tako imenovani »dolgi zid« od Propontide pri Selymbriji do Črnega morja »zaradi pohodov... Bolgarov in Skitov«, ki je bil dovršen l. 512.³¹ V resnici se je v tem času oblast Bizanca nad severnim robom Balkana že močno majalá. L. 513 se je namreč uprl Anastaziju v pokrajini Skitiji Vitalijan, sin Patricija, ki se je zvezal z Bolgari.³² L. 514 je z vojsko, ki naj bi jo po sporočilu vira zbral v treh dneh in naj bi štela 60.000 Romanov, Hunov in

²⁴ Prokopij, BG IV 5, 6: πάντα τὰ ἔθνη, ἀπερ τὰ ἐκείνη χωρία εἶχον, Σκυθικά μὲν ἐπὶ κοινῆς ὀνομάζεται.

²⁵ Marcellinus comes a. a. 379, 380, 406.

²⁶ Müllenhoff K., n. d., str. 383.

²⁷ Marcellinus comes a. a. 499.

²⁸ Marcellinus comes a. a. 502 (gens Bulgarorum); Theofanes, ed. de Boor I, str. 143: οἱ καλούμενοι Βούλγαροι.

²⁹ Marcellinus comes a. a. 505; Jordanes, Getica 58; Ennodius, Panegyricus dictus Teodorico 12; glede spora o poreklu gl. Radonić J., Glas srp. akad. 60, 1901, str. 210, Stanojević S., Vizantija i Srbi I, str. 222 do 223, 224.

³⁰ Račká F., Documenta, str. 219, op. 1.

³¹ Chronicon paschale I (Bonnski korpus — CB), str. 610 a. a. 512: τούτῳ τῷ ἔτει ἐκτίσθη τὸ μακρὸν τεῖχος τὸ λεγόμενον Ἀναστασιακόν; Zonaras CB, III str. 144: διὰ τὰς ἐφόδους τῶν τε Μουσῶν, ἡγγουν Βουλγάρων, καὶ τῶν Σκυθῶν.

³² Teofanes, ed. de Boor I, str. 157.

Bolgarov,³³ prodiral proti Carigradu, ujel Kirila, poveljnika čet v Traciji, in ga dal ubiti z »getskega nožem«. ³⁴ Tudi l. 515 je znova prodril v bližino Carigrada.³⁵ L. 517 pa so prišli, prejkone v zvezi s temi dogodki — »getske jezdec« in oropali velik del Ilirika (obe Makedoniji, Tesalijo vse do Termopil in Epir).³⁶ Vitalijana je Anastazij končno uničil z zvijačo: l. 519 ga je povabil k sebi in ga s častmi sprejel v Carigradu, a v sledečem letu ga je dal ubiti z njegovimi pristaši vred v njegovi hiši v tem mestu.³⁷

Vse do tega časa naštevajo viri med napadalci z ozemlja na levi strani Donave le Bolgare. Uporabljajo pa zanje različna imena: Skiti, Bolgari, Huni, Geti. Spričo dejstva, da so Bolgari na svoji poti proti spodnji Donavi vsekakor morali preko antskega in morda tudi slovenskega ozemlja, se v zvezi s temi napadi pojavlja vprašanje, ali niso uporabljena morda v zvezi z različno etnično sestavo napadalcev, t. j. ali niso morda že pri teh prvih bolgarskih napadih udeleženi tudi Slovenci in Anti. Vsekakor sta dve med temi imeni — Skiti in Geti — za bizantinske pisce te dobe in tudi za Marcellina comesa, pri katerem smo nanje naleteli, izraziti z biralni imeni, ki ne pomenita le nekega določenega ljudstva, marveč je njun pomen različen. Glede imena Skiti smo to že videli. Vendar je treba pripomniti, da v tej dobi (in tudi pozneje vse do ruskih napadov na Carigrad v 9. in 10. stoletju)³⁸ bizantinski pisci nikdar ne uporabljajo tega imena za Slovane, marveč le za Germane in mongolska nomadska ljudstva v jugovzhodni ukrajinski stepi. Drugače pa je z imenom Geti. Teofilakt Simokata izrecno trdi, da je to staro ime za barbare, s katerimi so se Bizantinci takrat borili,³⁹ to je za Slovane, in te tudi izrecno imenuje Gete, enako, kakor je to storil tudi že prej v svojem delu;⁴⁰ zato tudi uporablja kot sinonima »vojaška proti Slovenom« in »getska vojna«. ⁴¹ Seveda pa ta terminologija šele odpira možnost, ne pa da bi že sama dokazovala resnično udeležbo Slovenov pri teh bojih. Marcellinu comesu namreč to ime ni služilo le za označbo Slovenov, kakor pozneje Teofilaktu Simokati. Na eni strani označuje kot Geta Munda, ki gotovo ni bil Slovan, na drugi strani pa govori o getskih jezdecih, s čimer so spet gotovo mišljeni Bolgari, ne pa Slovani, kajti slovanska vojska v tem času ni poznala večjih konjeniških formacij. Prav ker vemo iz poročila Ivana Antiohijskega o Vitalijanovem uporü, da je Kirila ubil »med Huni zelo mogočni... Tarral«, ⁴² je

³³ Marcellinus comes a. a. 514; Teofanes, ed. de Boor I, str. 160.

³⁴ Marcellinus comes, n. n. m., mox cultro Getico jugulavit.

³⁵ Marcellinus comes a. a. 515; Teofanes, n. n. m., str. 160, 161.

³⁶ Marcellinus comes a. a. 517: Getae equites; Zonaras (CB) II 140: τῶν Βουλγάρων.

³⁷ Marcellinus comes a. a. 519, 520.

³⁸ Tretjakov P., Anty i rus', Sovjetskaja etnografija 1947, št. 4, str. 75.

³⁹ Teofilakt Simokata, VII 2, 5, ed. de Boor, str. 247: τοῦτο γάρ τοις βαρβάρους τὸ πρῶτον ὄνομα.

⁴⁰ Teofilakt Simokata, III 4, 7 (str. 116): τὸ δὲ Γετικόν, ταῦτόν δ' εἶπεῖν αἱ τῶν Σκλαυητῶν ἀγέλαι.

⁴¹ Teofilakt Simokata, VI 6, 14 (str. 232): κατὰ τῶν Σκλαυητῶν... πόλεμον, τὸν Γετικόν... πόλεμον.

⁴² Radonić J., Glas srp. akad. 60, 1901, str. 211.

Radonić dokazoval, da pomeni pri Marcellinu ime Geti le Bolgare in Hune.⁴³

Toda če je ob drugem bolgarskem sunku preko Donave (v l. 514—517) drugače kakor ob prvem (v l. 499—505) Marcellinus comes vendarle rabil za Bolgare drugo ime, je ne glede na Radonićevo mnenje prav lahko mogoča domneva, da je to storil zato, ker je bila celotna pomoč, ki jo je dobil Vitalijan z druge strani Donave, etnično drugačna, to je ne le hunsko-bolgarska, marveč tudi slovenska. Že Müllenhof in Pniower, ki sta prva domnevala tako, sta se oprla posebej na poročilo o dogodkih l. 514, ko je Vitalijan v kratkem času dobil v pomoč »velike množine Hunov in Bolgarov«, pa ne le v obliki konjenice, marveč tudi pehote. Na udeležbo Slovanov v teh bojih kažeta torej dva momenta: hitrost, s katero je pomoč prišla, kaže, da so morali udeleženci bivati v bližini Donave, torej na slovanskem ozemlju; če bi bila pomoč le bolgarska, bi bila vojska le konjeniška, kajti pešcev niso imeli kje vzeti. Seveda pa ves razvoj upora vendarle kaže, da so bili stvarni Vitalijanovi pomagači Bolgari in ne Slovani. Slovani so se torej mogli upora udeležiti le kot bolgarski »zavezniki«. To bi bil obenem tudi prvi primer, da se uporablja — kakor pozneje v zvezi z Bolgari in Obri še večkrat — ime nomadskega s Slovani zvezanega ljudstva kot skupna označba tudi za Slovane, kar je seveda le izraz vojaškega težišča v te vrste plemenskih zvezah in nič več. Posebej velja poudariti, da so se prav v času prvih bolgarskih napadov Anti razširili od spodnjega Dnjestra do ustja Donave, torej ob poti bolgarskih napadalcev. Tudi to bi torej le kazalo na medsebojno zvezo. Vse to podpira proti Radoniću Stanojevićevo mnenje, »da pod imenom Geta u izvorima ovoga vremena treba razumeti mase varvara, sestavljene iz raznih varvarskih plemen: Slovena, Bugara, Huna i Germana, u najraznovrsnijim kombinacijama«,⁴⁴ katerih sestavo je spričo tega treba določiti konkretno za vsak primer. V drugem bolgarskem sunku (514—517) je vsekakor, kakor smo videli, udeležba Antov in Slovanov verjetna.

Do gotovosti nas pa take domneve, dasi so verjetne, ne pripeljejo. Vendar je pa v poznejših virih o drugih dogodkih še nekaj poročil, ki po svoje potrjujejo tako razlago virov. Če trdi Prokopij v zvezi z velikim slovanskim napadom l. 549/550, da Slovani »prej niso oblegali mest, niti se drznili boriti se na ravnini, sicer pa si ti barbari nikdar niso upali napasti zemlje Romejcev, niti jih ni nihče videl, da bi z vojsko prekoračili reko Donavo v vsem tem času, razen odkar zgoraj to pripovedujem«,⁴⁵ to je nekako od l. 533, ko se je po Prokopijevih poročilih, na katera se tu sklicuje, odprla bizantinska meja barbarskim napadom,⁴⁶ ali celo od 545, ko začnjenja stvarno naštevati slovenske napade,⁴⁷ pa pravi na drugi strani, da so »Huni (sc. Bolgari) in Anti in Slovani« pred 530 Donavo »pogosto prekoračili in

⁴³ Radonić J., Ko su Geti u hronici Komesa Marcelina, n. n. m., str. 204—214.

⁴⁴ Stanojević S., Vizantija i Srbi I, str. 222—223.

⁴⁵ Prokopij, BG III 38, 7—8; Kos F., Gradivo I, 45.

⁴⁶ Prokopij, BG III 14, 5, ed. Haury II, str. 354 (Kos F., Gradivo I, 33).

⁴⁷ Prokopij, BG III 13, 24—25, str. 353 (Kos F., Gradivo I, 33).

Romejcem delali nezaslišane stvari⁴⁸ in pozneje tudi sam navaja tak napad Antov, ki se je sicer končal z neuspehom, že izza časa Justina I. (518 do 527): »Ko je vladal Justin, stric Germana, so Anti, najbližji sosedje Slovenov, prekoračili reko Ister in z veliko vojsko napadli zemljo Romejcev«.⁴⁹ V zvezi s temi starejšimi napadi pa srečamo zelo zanimiva poročila ob napadu iz l. 530. Tako poroča Marcellinus comes,⁵⁰ da je Mundo (Mundo Illyricianae utriusque militiae ductor) najprej premagal in napodil Gete v Iliriku (dudum Getis Illyricum discursantibus), kjer so se že dolgo mudili, nato pa v Traciji v boju pobil 500 Bolgarov (in Thraciam quoque advolans praedantes eam Bulgares). Ne glede na to, da časovno sovpadanje govori za zvezo obeh vpadov, bi ju mogli le na podlagi tega sporočila vendarle še za silo razlagati kot dva samostojna vpada brez medsebojne zveze. Uporaba raznih imen ob istem vpadu tokrat jasno govori proti Radoničevemu tolmačenju imena Geti in po moji sodbi ni mogoče zavrniti domneve, da so bili pri vpadu v Ilirik udeleženi tudi Sloveni, ki so po Prokopijevih vesteh v tej dobi že brez vsakega dvoma prihajali po plen preko Donave. Drugo sporočilo, ki se nam je o tem napadu ohranilo pri Malali, pa jasno dokazuje, da sta oba ta dva napada predstavljala dva dela večje celote. Ko namreč Malala pove, kako je Mundo prešel od Teodorika k Justinianu in ga je ta postavil za poveljnika v Iliriku, nadaljuje: »In ko je prevzel pokrajino Ilirik, so jo napadli Huni (t. j. Bolgari) z veliko množico različnih barbarov; in vzdignil se je in šel nadnje in vse uničil; in poslal je (sc. Justinianu) plen od njih in enega njihovega poveljnika; in nastal je mir v Traciji in odtelej je zgrabil strah barbarska ljudstva«.⁵¹ Malalovo sporočilo so doslej jemali navadno kot poročilo o posebnem, poznejšem vpadu Bolgarov preko Donave v l. 539, ker ga je Teophanes in za njim Cedren napačno vtaknil pod poznejši datum; Malala namreč govori o njem v zvezi z Mundom šele potem, ko omeni bolgarski vpad iz l. 538.⁵² Toda Malala ob tej priliki navaja v zvezi z Mundom vse dogodke od njegovega bega preko Donave dalje, datira pa napad z njegovo postavitvijo za poveljnika v Iliriku. Mundo pa je poveljnik v Iliriku že od 530 dalje, kakor nam kaže poročilo Marcellina comesa, ki smo ga navedli, pa tudi Prokopijevi sporočili o njegovi udeležbi v boju proti upornikom v Carigradu ob uporabi »nike« pozimi l. 532⁵³ in ob začetku vojske proti Gotom l. 535 o njegovem pohodu v Dalmacijo.⁵⁴ Nedvomno gre v Malalovem sporočilu torej za isto borbo, o kateri nam poroča comes Marcellinus. V l. 539 Malalovega podatka ne moremo postaviti tudi zato, ker takrat ne slišimo

⁴⁸ Prokopij, BG III 14, 2; Kos F., Gradivo I, 33.

⁴⁹ Prokopij, BG III 40, 5—6, ed. Haury II, str. 476 (Kos F., Gradivo I, 47; cesarjevo ime v rokopisih ni Ἰουστινιανός, marveč Ιουστινός).

⁵⁰ Marcellinus com. a. a. 530.

⁵¹ Malala, Chronographia (CB), str. 450—451: καὶ καταλαβόντος αὐτοῦ τῆν χώραν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἐπέβρισαν αὐτῷ Οὐννοὶ μετὰ πολλοῦ πλῆθους διαφόρων βαρβάρων καὶ ἐξελθὼν ὤρμησε κατ' αὐτῶν, καὶ πάντας κατανήλασε· καὶ ἐπεμψε πραιδαν ἐξ αὐτῶν καὶ ἓνα βῆγα αὐτῶν· καὶ ἐγένετο εἰρήνη ἐν τῇ Θράκῃ, καὶ ἐκ τούτου φόβος κατεῖχε τὰ βαρβάρων ἔθνη.

⁵² Teofanes, ed. de Boor, str. 218; Cedrenus (CB) I, str. 652.

⁵³ Prokopij, Bell. Pers. I 24.

⁵⁴ Prokopij, BG I 5.

prav nič o kakem strahu barbarov pred Bizantinci, saj so prav l. 540 Bolgari s pomočjo Slovenov namerili enega izmed svojih najhujših napadov preko Donave⁵⁵, pač pa so po l. 530 napadi na Balkanski polotok za nekaj let res prenehali. Marcellinovi Geti torej ob tej priliki v resnici predstavljajo združitev drugih barbarov z Bolgari pod bolgarskim vodstvom, pa tudi ime Bolgari v Traciji se torej uporablja res ne le za same Bolgare, marveč tudi za z njimi združene Slovene in Ante, kajti na kake druge bolgarske zaveznike pač ni misliti. Če končno Prokopij na podoben način kakor v delu o vojni z Goti⁵⁶ veže v večjo celoto prve napade preko Donave do l. 530 in povezuje bolgarske in slovenske napade tudi ob opisu Justinianovih utrjevalnih del ob Donavi in v svojem pamfletu »Skrivna zgodovina«,⁵⁷ vendarle ne more biti vse to le slučaj. Vse to kaže, da se začenjajo slovenski in antski vpadi na Balkan res v okrilju bolgarskih, da oboji nastopajo v prvem času večkrat tudi pod skupnim imenom z Bolgari, da so bili torej res Bolgari prvi slovenski in antski učitelji v borbi na odprtem polju, potrebni za osvajanje novega ozemlja na desnem bregu Donave.⁵⁸

4. Napadi preko Donave do prihoda Obrov. — Po tem razpravljanju, kdaj se začenjajo prvi slovanski napadi na Balkanski polotok in v kakšnem okviru, moremo spet dalje v pregledu konkretnih podatkov. Že v času Justinove vlade (518—527) so vpadli Anti preko Donave, a German, cesarjev nečak in poveljnik v Traciji, jih je tako premagal, da je ostal Slovenom še preko dve desetletji v slabem spominu.⁵⁹ Odkar pa je zavladal Justinijan (527—565), pa so začeli Bolgari, Sloveni in Anti s »pogostimi«, skoraj »vsakoletnimi« napadi preko Donave, kakor trdi Prokopij.⁶⁰ L. 530 so Bolgari s slovanskimi zavezniki vpadli v Ilirik in Tracijo, toda novi poveljnik Ilirika Mundo jih je popolnoma premagal. Justinijan je izrabil to priliko in poskrbel za trajnejšo obrambo meje na Donavi. Tja je namreč poslal Hilbudija, ga postavil za poveljnika v Traciji in mu izročil »stražo na reki Donavi z ukazom, da naj pazi, da nihče od barbarov ne bo prekoračil reke«. Hilbudij je tri leta (530—533) svojo nalogo res z uspehom vršil, v času njegovega poveljevanja so barbarski napadi prenehali.⁶¹ V ta čas spada prejkone tudi izgradnja okrog 80 kastelov in večjih utrd ob Donavi, ki jih našteva Prokopij med Justinijanovimi gradbenimi deli,⁶² kajti od Hilbudijeve smrti pa do časa, ko je to Prokopijevo delo nastalo, je bila bizantinska meja na Donavi zrušena. Okrog 370 utrd, ki jih našteva v notranjosti bizantinske države vse do Grčije, pa je nastalo po vsej priliki v poznejši dobi, v času napadov. Vsa ta utrjevalna

⁵⁵ Djakonov A., n. n. m., str. 21—23.

⁵⁶ Prokopij, BG III 14, 2, gl. op. 48.

⁵⁷ Prokopij, De aedific. IV 1, 4—5; Hist. arc. XVIII 20; Kos F., Gradivo I, 57, 62.

⁵⁸ Hauptmann L., n. n. m., str. 144—145; gl. tudi Staroslovenska in staroslovenska »svoboda«, Čas 17, 1923, str. 314—315.

⁵⁹ Prokopij, BG III 40, 5—6; gl. op. 49.

⁶⁰ Gl. op. 57.

⁶¹ Prokopij, BG III 14, 1—5; Kos F., Gradivo I, 33.

⁶² Prokopij, De aedific. IV 5—11, ed. Haury III/2, str. 124—149.

dela so bila opravljena na hitro, z uporabo starega gradbenega materiala, deloma so ostala nedokončana. Vse kaže, da je šlo za utrdbe, postavljene že v času nevarnosti in zato v veliki naglici.⁶³

L. 533 je Hilbudij na svojem pohodu preko Donave padel v slovensko zasedo in obenem z dobršnim delom svojih vojakov izgubil življenje. Meja je bila spet odprta za barbare, ki so »poslej po mili volji prehajali preko reke in zlahka napadali romejsko državo«.⁶⁴ Ne glede na obnovljene napade preko Donave pa vendarle srečamo v bizantinski vojski, ki se od l. 535 dalje bori v Italiji proti Ostrogotom, tudi bolgarske, slovenske in antske vojnike: tako sta pripeljala Martin in Valerijan l. 537 Belizarju v Italijo na pomoč 1600 konjenikov, »med katerimi je bilo največ Bolgarov in Slovenov in Antov«;⁶⁵ l. 539 pravi ob obleganju mesta Auxima Belizarjev poveljnik Valerijan, da »so namreč med njemu podrejenimi nekateri Sloveni«;⁶⁶ končno srečamo l. 546 v Italiji v bojih v Lukaniji nekaj večji (okrog 300 ljudi) antski oddelek.⁶⁷ Dočim gre v obeh prvih primerih očitno za oddelke najemnikov, ki so si jih Bizantinci dobili posamič in organizirali v vojaško formacijo, gre pri Antih po vsem videzu res za nekaj večjo skupino, ki pa je vendarle v bistvu še vedno najemniškega značaja: z Anti namreč razpolaga bizantinski poveljnik Ivan, ne kak antski poglavar. Udeležba Bolgarov, Slovenov in Antov v bizantinski vojski je torej po svojem značaju drugačna kakor na primer langobardska: tam namreč srečamo Langobarde v bizantinski vojski na podlagi sporazuma z langobardskim kraljem in združene pod posebnim langobardskim poveljnikom.

Že v prvih letih bizantinske vojne z Goti so Bizantinci osvojili Dalmacijo in tako združili v svojih rokah spet ves Balkanski polotok. L. 546 pa je Justinijan podelil za pomoč proti Ostrogotom Langobardom Panonijo in zgornje Posavje, tako da so mejili poslej na Bizantince od zgornjega Posavja pa vse do ustja Drave v Donavo. Gepidi pa so porabili zlom gotske moči, da so si znova pridobili Srem ter s tem prav tako podaljšali svojo mejo proti Bizancu.⁶⁸ Medsebojni spori in boji med obema tema dvema germanskima ljudstvom, pri katerih je odločala navadno bizantinska diplomacija in vojaška pomoč, eni ali drugi stranki, so pa hromili njihovo napadalno moč proti Bizancu, tako da ne predstavljata bizantinski posesti na Balkanu prevelike nevarnosti.

Drugačen pa je položaj ob meji na spodnji Donavi. Vse do ustatitve Obrov v srednjem Podonavju prihajajo od tod poglavitni napadi proti Bizancu. Ta položaj nam jasno kaže, da nikakor ne moremo računati z drugačno udeležbo bolgarskih, slovenskih in antskih vojniki v bizantinski vojski kot z ono, ki smo jo ugotovili. Že l. 535 so spet prišli v Mezijo Bolgari.⁶⁹ L. 538/539 (v 2. indikciji) so znova vdrli Bolgari v obdonavski po-

⁶³ Jireček K., Istorija Srba, prev. Radonić J., 1911, str. 53–54.

⁶⁴ Prokopij, BG III 14, 5; Kos F., Gradivo I, 33.

⁶⁵ Prokopij, BG I 27, 1–2; Kos F., Gradivo I, 22.

⁶⁶ Prokopij, BG II 26, 16–25; Kos F., Gradivo I, 27.

⁶⁷ Prokopij, BG III 22, 1–5; Kos F., Gradivo I, 35.

⁶⁸ Šišić F., n. d., str. 206; Schmidt L., Allgemeine Geschichte d. germanischen Völker, 1909, str. 90, 98, 131–132.

⁶⁹ Marcellini com. cont. a. a. 535: Bulgarorum.

krajini Skitijo in Mezijo.⁷⁰ Prvo njihovo vojsko so Bizantinci že skoraj pobili, pa jim je nova pomoč z druge strani Donave vendarle še prinesla zmago.⁷¹ L. 540 pa so Bolgari⁷² namerili proti Bizancu udarec prav v velikem obsegu. Ena vojska je vdrla do predmestij Carigrada, jih požgala in oropala, druga na traški Herzonez (neki njen oddelek jo je mahnil na rop celo preko morja v Azijo), tretja pa do Jonskega morja in v Tesalijo ter mimo Termopil v srednjo Grčijo. Po pravici torej pravi Prokopij, da so si v taki množini, kakor se dotlej še ni zgodilo, »ogledali vso Evropo«, to je evropski del bizantinske države. Po sporočilu Ivana Efeškega so ti boji trajali tri leta (538—540): »ne le eno leto, marveč tri leta eno za drugim«. Djakonov sicer meni, da spadajo ti napadi v čas 540—542, toda po poročilu Ivana Efeškega, ki se nam je ohranilo v Psevdodionizijevi kroniki, predstavlja napad na Carigrad povsem jasno zaključek teh napadov, kar se sklada tudi z drugimi bizantinskimi viri. Za nas je pa pomembno predvsem dejstvo, da so se tudi tokrat udeležili bolgarskega napada tudi Sloveni; to sporočilo nam je vsaj glede zaključnega bolgarskega napada iz Ivana Efeškega ohranil Mihael Sirski: »Prišla je vojska Hunov in Slovenov in oblegala carsko mesto. Predrli so zunanji zid, oropali in požgali vsa predmestja, zajeli vse, ki so jih tam našli, in odšli.«⁷³

Kljub temu, da Prokopij v zvezi s svojimi pretiravanji v pamfletski Tajni zgodovini govori o skoraj vsakoletnih napadih Bolgarov, Slovenov in Antov na Bizanc od nastopa Justinijana dalje,⁷⁴ navaja v času po padcu Hilbudija — če izvzamemo omenjene bolgarske napade, pri katerih so sodelovali tudi Slovani — pa do 545, ko so se začeli večji slovanski napadi preko Donave, v celem le en sam, in sicer antski napad, ki ga je treba postaviti že tudi blizu l. 545.⁷⁵ Pa tudi glede tega napada je odprta možnost, da gre morda prav za sodelovanje Antov v velikem bolgarskem napadu l. 540, kajti Prokopij nam sporoča le, da so Anti v »onem času (sc. med 533 in 545) vpadli v dežele Tracije in ujeli ter zasužnjili tu mnogo Romejcev«. Pač pa je prišlo že pred tem antskim vpadom (med 533 in okr. 540) do spora in vojne med Sloveni in Anti, v kateri so prvi zmagali. Te razprtije je izrabil Justinijan in je ne glede na njihov napad ponudil Antom, da jim prepusti že davno porušeno in opustelo mesto Tyras (Akerman ob ustju Dnjestra) z okolico, poleg tega pa jim je obljubil »prijateljstvo z vso svojo silo in darovati jim velika bogastva«, če bodo »v bodoče vedno ovirali Bolgare, namenjene ropati bizantinsko državo«.⁷⁶ Zaključka pogajanj ne poznamo, ker je Narzes prijel antskega poslanca, ki se je pretvarjal in trdil, da je nekdanji bizantinski poveljnik Hilbudij.

⁷⁰ Malala, str. 437—438: *ὅσο στρατηγοὶ ὄντων*; Teofanes, ed. de Boor, I, str. 217—218: *ὅτι Βούλγαροι*.

⁷¹ Gl. tudi Cedrenus (CB), I, str. 651.

⁷² Prokopij, Bell. Pers. II 4, 4—11, ed. Haury I, str. 163—164: *στράτευμα ὀννικόν*; Djakonov A., n. d., str. 21—22: podatki sirskih virov po izgubljenih predlogi Ivana Efeškega.

⁷³ Djakonov A., n. n. m., str. 22—23.

⁷⁴ Prokopij, Hist. arc., XI 11, XVIII 20—21, 25—27; Kos F., Gradivo I, 62.

⁷⁵ Prokopij, BG III 14, 11; Kos F., Gradivo I, 33.

⁷⁶ Prokopij, BG III 14, 7 in 31—36; Kos F., Gradivo I, 33.

Vsekakor meje na Donavi niso ta pogajanja (okr. 545) niti malo utrdila. Konec l. 545 je velika vojska Slovenov — to je prvi samostojni slovenski napad, zabeležen pri Prokopiju — prešla preko Donave in ropala po bizantinskem ozemlju, toda na povratku so jih Heruli, ki jih je prav tedaj pridobil Narzes za Bizanc in so se naselili v severni Traciji, razbili in jim odvzeli plen.⁷⁷ V letih 547—551 pa Sloveni napadajo res skoraj vsako leto. Prokopij, ki pri opisu teh napadov večkrat gotovo pretirava, sam pravi, da ne ve, zakaj so se začeli ti siloviti slovenski napadi, ali po dogovoru z ostrogotskim kraljem Totilo ali po lastnih slovenskih nagibih.⁷⁸ Zadovoljuje se le z opisom slovenskih vpadov. L. 547 so Sloveni vdrli v Ilirik in ga močno opleniili vse do Drača.⁷⁹ L. 549 so spet vdrli preko Donave, večkrat premagali bizantinsko vojsko; poleg drugega tudi izbrano bizantinsko konjenico iz Tzurula, opustošili ves Ilirik in Tracijo ter zavzeli poleg številnih kastelov tudi mesto Toper ob ustju Meste v Egejsko morje. Prokopijevo poročilo, da naj bi vse to opravilo le 3000 Slovenov, je prav gotovo napačno, saj je nemogoče, da bi približno 1500 Slovenov zavzelo utrjeno mesto, v katerem je bilo po istem poročilu poleg vojaške posadke okrog 15.000 moških, in vse te pobilo, ne glede na vse drugo, kar bi morali še opraviti.⁸⁰ L. 550 so Sloveni znova vdrli preko Donave, in sicer v taki množini kakor še nikdar dotlej. Namenjeni so bili osvojiti Solun. V strahu pred bizantinsko vojsko v Sofiji, ki ji je poveljeval German, pa so se raje odpravili po gorah v Dalmacijo. Po nenadni Germanovi smrti so prišle preko Donave še nove slovenske sile. Vsi Sloveni skupaj so prezmili na bizantinskem ozemlju, se razdelili v tri skupine in opustošili vso »Evropo«: en oddelek je odšel v Dalmacijo, drugi je prišel l. 551 v Tracijo prav do »dolgega zidu« pred Carigradom, potem ko je v bližini Hadrianopla premagal bizantinsko vojsko. O tretjem oddelku Prokopij molči.⁸¹ Morda ima Pniower prav, ko meni, da spada v zvezo s tem napadom tudi tisti, ki ga Prokopij opisuje pod l. 549 in ob katerem so Sloveni zavzeli Toper.⁸²

Kakor govori Prokopij v l. 538—540 le o Bolgarih, tako govori v l. 547 do 551 le o Slovenih kot o napadalcih na Balkanski polotok. Kakor pa smo tam ugotovili tudi sodelovanje Slovenov, tako moramo zaradi nekaterih momentov tudi ob teh velikih slovenskih napadih opozoriti na možnost in celo verjetnost, da so s Sloveni sodelovali tudi Bolgari. Zlasti uspešni boji z bizantinsko vojsko, posebej s konjenico iz Tzurula vzbujajo dvom, da bi bili Sloveni sami. Slovenski vojniki, kakor jih opisujeta Prokopij in tudi mnogo poznejši Psevdomaurikij, s katerim se glede svojega časa ujema tudi Ivan Efeški (o tem gl. spodaj, str. 52), bi bili proti bizantinskim oklopnikom v boju na odprtem polju pač mnogo na slabšem in precej brez moči: okrog 1500 Slovenov bizantinske konjeniške vojske brez dvoma ni moglo premagati. Bolgarsko sodelovanje bi prav to stran moglo pojasniti.

⁷⁷ Prokopij, BG III 13, 24—25; Kos F., Gradivo I, 33.

⁷⁸ Prokopij, BG III 40, 32—33; Kos F., Gradivo I, 47.

⁷⁹ Prokopij, BG III 29, 1—3; Kos F., Gradivo I, 40.

⁸⁰ Prokopij, BG III 38, 1—23; Kos F., Gradivo I, 45; kritika: Müllenhoff K., n. d., str. 390—391.

⁸¹ Prokopij, BG III 40, 1—9. 10—11. 30—45; Kos F., Gradivo I, 47.

⁸² Müllenhoff K., n. d., str. 391—392.

Končno pa trčimo pri Prokopiju l. 551 na opis novih dveh vpadov preko Donave, prvega bolgarskega,⁸³ drugega slovenskega.⁸⁴ Vse pa kaže, da spet oba skupaj predstavljata le del večje celote. Oboje napadalce so namreč preko Donave prevažali Gepidi, ki so bolgarske Kutrigure sami najprej poklicali na pomoč proti Langobardom, ko pa se pričakovana gepidsko-langobardska vojna še ni pričela, so jih izvabili v napad proti Bizancu. V obeh primerih je šlo tudi za daljši, torej vsekakor istočasen napad, ki je bizantinsko ozemlje precej prizadejal: za Slovence Prokopij to izrečno pove, glede Bolgarov je pa isto razvidno iz navajanja dogodkov, pa tudi iz dejstva, da so se nekateri bolgarski oddelki mudili v okolici Plovdiva, Soluna in Carigrada še v začetku l. 552 in so za kratek čas celo zadržali Narzesa na njegovem pohodu v Italijo.⁸⁵ V zvezi z vsem tem je posebej pomembno, da se Justinijan ni trudil, da bi ustavil in spravil iz države oboje napadalce, vsakega posebej, marveč le bolgarske. Ker se je antska zapora iz l. 545, če je bila sploh ustvarjena, pokazala kot neučinkovita, je sedaj prvič sprožil domačo vojno med Kutriguri in Utriguri. Utrigure je namreč nagovoril k napadu nad Kutrigure, ki so bili na bizantinskem ozemlju. Zdi se, da je imel v resnici uspeh, pa ne le glede Bolgarov, ki jih je ta domača vojna v resnici prizadela, namreč tudi glede Slovanov, ki so svoj plen srečno pripeljali domov in si jih Bizantinci s svojo premalo številno vojsko po Prokopijevev poročilu niti napasti niso upali. Kutriguri so bili zaposleni doma, tako da so se mogli Bizantinci v resnici za nekaj let oddahnuti. Za nekaj let namreč ni bilo preko Donave Bolgarov, pa tudi Slovanov ne! Ta povezava je toliko bolj zanimiva, ker se ob prvem prihodnjem bolgarskem sunku preko Donave pojavijo obenem z njimi in pod njihovim vodstvom spet tudi Sloveni.

V času, ko je po l. 552 na Donavi vladal mir, srečamo spet nekaj Slovanov v bizantinski vojski. Tako je bil Ant Dobražeza l. 554 in 555 med bizantinskimi poveljniki v vojni s Perziji (l. 555 kot poveljnik dela bizantinskega brodovja).⁸⁶ Seveda pa tega primera nikakor ni mogoče izrabljati že v dokaz posebne slovanske spretnosti v vojski, češ da je »mnogo vojaških specialistov izmed Slovanov služilo tedaj v bizantinski vojski«.⁸⁷ Na eni strani namreč poznamo na tako visokem mestu v tem času le Dobražeza, na drugi strani pa je ta živel tedaj že vsaj dvajset let v Bizancu in se je pač tudi tu, ne pa na slovanskih monoksilih naučil svojega znanja glede vojske in pomorstva. L. 556 se namreč med bizantinskimi poveljniki omenja že njegov sin z grškim imenom Leontios.⁸⁸ Kakor pa je na eni strani napačno tak primer uporabljati v dokaz za splošno slovansko domačo raven vojaškega znanja, pa na drugi strani dobro zavrača trditve o nesposobnosti Slovanov, da se temu vojaškemu znanju priuče. V bizantinski vojski so bili tudi drugi slovanski vojniki: tako nam Agatias poroča o

⁸³ Prokopij, BG IV 18, 12–25; 19, 1–22: Οὐγγῶν ... τῶν Κουτρίγουρων.

⁸⁴ Prokopij, BG IV 25, 1–5; Kos F., Gradiivo I, 50.

⁸⁵ Prokopij, BG IV, 21, 21.

⁸⁶ Agatias, III 6 in 21; Kos F., Gradiivo I, 56.

⁸⁷ Grekov B. D., n. d., str. 19.

⁸⁸ Agatias IV 18, ed. Dindorf, str. 321.

Slovenu Svarunu, ki se je l. 556 odlikoval v boju kot odličen borec s kopjem.⁸⁹

Po krajšem odmoru, ki ga je bizantinska država uživala na svoji severni meji zaradi svojih spletk med raznimi bolgarskimi plemenimi, so namerili l. 558⁹⁰ Bolgari v zvezi s Slovenci⁹¹ nov napad na Balkanski polotok. Prešli so zamrznjeno Donavo in so do avgusta plenili po bizantinski državi. Vojaški načrt napadalcev prilično ustreza načrtu iz l. 540, pa tudi smerem slovenskega napada iz let 550—551. Tudi tokrat se je namreč vojska razdelila na tri dele: prvi se je napotil v Grčijo, ki so jo oropali do Termopil, drugi na traški Herzenez, poglavitni del vojske pa je šel pod Zaberganovim poveljstvom pred Carigrad.

Ne da bi naletela kjer koli na bizantinski odpor, je ta tretja bolgarska skupina (okr. 7000) opustošila najprej pokrajino do »dolgega zidu«. Zabergan »je opustošil polja in zavzel utrdbe«, ob čemer so si Bolgari »navlekli ogromen plen in nabrali množico sužnjev«, zlasti žensk. Ko pa so našli v »dolgem zidu« mesto, kjer so bile utrdbe zrušene, so ga na tistem mestu povsem odstranili: »in nikogar ni bilo, ki bi jih pri tem zadržal, niti ni bilo tam straž zidovja, niti obrambnih strojev in onih, ki jih znajo uporabljati, in celo niti pasjega laježa ni bilo slišati, ...kakor ga je na primer pri svinjskih hlevih in pastirjih«. Bizantinska vojska je bila namreč v popolnem razkroju. Ne le da je Carigrad prav pred tem hudo prizadela kuga, marveč je štela vsa bizantinska vojska, raztresena od Španije preko Afrike, Italije, Egipta in perzijske meje do Balkana le okrog 150.000 mož, pa še ta vojska je bila nezadovoljna in v neredu zaradi notranje dezorganizacije, predvsem zaradi oficirjev, ki so sami porabljali vojakom namenjeni denar. »Zaradi tega je bila obrambna črta v Trakiji in pokrajina pred samim glavnim mestom prazna in brez straže«, tako razlaga Agatija uspeh napadalcev. Le z zvižajo in skrajnim naporom je zmagal stari Belizar bolgarsko prednjo stražo in pripravil s tem Bolgare k umiku za »dolgi zid«, ki so ga nato Bizantinci urno popravili. Vendar pa so Bolgari ropali po državi vse do jeseni in zahtevali od Justinijana denar, kolikor ga je plačeval Utrigurom, grozeč, da bodo sicer pobili vse svoje ujetnike. Končno je Justinijan plačal za njihov odhod in za odpust ujetnikov zahtevani denar, tako da so se v avgustu Bolgari z ostalimi napadalci umaknili preko Donave.

Justinijan pa je obenem bolj poskrbel za varnost Bizanca, po istem vzorcu kakor že l. 552. Znova je naščuval Utrigure k vojski s Kutriguri.

⁸⁹ Agatias IV 20; Kos F., Gradivo I, 58.

⁹⁰ Agatias V 11—25, ed. Dindorf str. 364—392 postavlja napad v to leto in ga podrobno opisuje; v krajših omembah pri Malali (CB str. 490) in Teofanu (ed. de Boor I str. 233—234) se napad napačno datira v l. 559; Kos F., Gradivo I, 69 (brez upoštevanja Agatije in zato pomanjkljivo).

⁹¹ Agatias govori le o bolgarskih Kotrigurih; iz njegovega opisa je popolnoma gotovo, da je bilo vodstvo vpada in vojaško poveljstvo gotovo v bolgarskih rokah, vpad je namreč vodil kotrigurski glavar Zabergan; vendar Malala in Teofanes oba govorita o Bolgarih in Slovanih — *οἱ Οὐννοι καὶ οἱ Σκλαῖτοι*, Cedren I str. 677—678, ki sledi Teofanesu, pa celo *Οὐννοι οἱ καὶ Σκλαῖτοι*, kar ustreza latinskemu enačenju obeh imen: Hunni qui et Sclavini dicuntur, Müllenhoff K., n. d., str. 389.

Res so jih pričakali že ob Donavi in jim odvzeli večino plena. S tem se je začela med obema plemenoma znova domača vojna, ki je za dolgo zlomila bolgarsko moč in spravila Bolgare celo pod tujo nadoblast. Prav v tem času se je namreč pojavilo ob Črnem morju novo mongolsko ljudstvo, ki je zelo močno poseglo tudi v slovanski razvoj, Obri. Bolgarskih napadov preko Donave je bilo z začetkom domače vojne med Bolgari konec. Spet pa je značilno, da s tem za dve desetletji prenehajo tudi poročila o slovanskih sunkih na Balkanski polotok preko Donave.

5. Prvi slovanski sunek v vzhodne Alpe. — V času, ko so predniki južnih Slovanov že vdirali na Balkan, je bilo jedro Panonske kotline še vedno v rokah germanskih ljudstev — Langobardov in Gepidov. Že v tem času — po l. 546, ko so se Langobardi umaknili v Panonijo južno od Donave in iz obdonavske doline zahodno od Dunajskega lesa — so pritisnili kljub vsemu zanikanju nemških historikov, ki gledajo le v Obrih tiste, ki so osvajali Slovanom nove pokrajine,⁹² preko Karpatov tudi Slovani, predniki čeških, moravskih in slovaških plemen. Prokopijevo poročilo o Ildegisu, članu langobardske kraljevske rodbine, ki je konec Vakove vlade, t. j. pred 539, zbežal pred Vakom k Slovanom, namreč dokazuje prisotnost Slovanov severno od Donave v Panonski kotlini, v soseščini Langobardov in Gepidov. Po tem poročilu se je namreč Ildegis po preselitvi Langobardov v Panonijo pod vodstvom Audoina v langobardsko-gepidski vojni l. 547 pridružil z mnogimi Slovani Gepidom, ko pa so Langobardi po zmagi nad Gepidi, ki so jo dosegli z bizantinsko pomočjo, zahtevali, naj jim ga Gepidi izroče, se je znova umaknil k Slovanom. Nato Prokopij nadaljuje: »Od tod je hotel iti k Totili in Gotom, imajoč s seboj vojske ne manj kakor 6000; ko je prišel v Benečijo, je naletel na neke Bizantince, ki jih je vodil Lazar, se z njimi spopadel in, ko jih je premagal, mnogo pobil. Vendar se ni združil z Goti, marveč se, ko je prekoračil reko Donavo, spet umaknil k Slovanom.«⁹³ Kje je Ildegisa vodila pot preko Donave, nad katero so bili Slovani? Vsekakor je po prejšnjem poročilu izključena možnost prehoda v območju Langobardov in Gepidov. Izključen je pa tudi prehod Donave od Železnih vrat navzdol, kajti v tem primeru bi moral Ildegis preiti vse področje bizantinskega Balkana in bi se z Bizantinci srečal pač že prej, ne šele v Italiji. Saj se je prav v tem času na severnem delu Balkanskega polotoka mudila bizantinska vojska, ki je pomagala Langobardom do zmage nad Gepidi.⁹⁴ Odrpta ostane torej le še pot preko Donave zahodno od Dunaja skozi frankovski Norik, ki vodi naravnost v Benečijo kot prvo bizantinsko pokrajino. Za to pot govore tudi politične okoliščine: Franki namreč snujejo leta 548 široko koalicijo proti Bizantincem,⁹⁵ so pa tudi v nasprotju z Langobardi. Prav

⁹² Gl. značilne trditve pri Schwarzu (Mitteil. d. Instit. f. österr. Geschichtsforschung 43, 1929, str. 226) in Klebelu (Mitteil. d. Anthropol. Gesell. in Wien 69, 1939, str. 101—104, in v Siedlungsgeschichte des deutschen Südostens, 1940, str. 29—30).

⁹³ Prokopij, BG III 35; Kos F., Gradivo I, 42.

⁹⁴ Prokopij, BG III 34, ed. Haury II, str. 452—453.

⁹⁵ Agatias I 4; Kos F., Gradivo I, 44.

neuspeh Teodebertovega načrta oz. njegova smrt sta najverjetnejša vzroka za Ildegisov povratek proti severu kljub zmagi, ki jo je dosegel nad Lazarjem. Za vsem njegovim pohodom torej niso tičali toliko Goti, kolikor Franki.⁹⁷ Sosedstvo s Franki, Langobardi in Gepidi pa ustreza vsekakor le položaju severno od srednje Donave. S tem se sklada tudi dejstvo, da po l. 546 v tem prostoru ni nobenih langobardskih najdb več.⁹⁸ Sicer pa se je tudi Ildegis kmalu spet umaknil tudi od Slovanov: l. 553 se je zatekel v Bizanc, kjer je bil sprejet v palatinsko šolo, ko je pa tudi od Justinijana zahteval Audoin, da mu izroči tega člana prejšnje langobardske dinastije, je preko Tracije znova zbežal k Gepidom, kjer ga je smrt kmalu rešila Audoinovega preganjanja.⁹⁹

Slovani, ki so očitno v tem času prebivali že na nekdanjem langobardskem področju severno od Donave, pa niso le predniki zahodno-slovanskih ljudstev, marveč so se po vsem videzu naseljevali od tod tudi v Vzhodne Alpe. Nekaj svojskih potez slovenščine, ki jo vežejo z zahodno-slovanskimi jeziki, na eni strani, in nekaj posebnosti slovaščine, ki jo vežejo z južnoslovanskimi jeziki, na drugi strani, je že dolgo zbujalo pozornost filologov in zgodovinarjev in dobivalo tudi najrazličnejše razlage, vse do domneve o močnih zahodnoslovanskih kolonizacijskih tokovih v Alpe severno od Drave in o slovaščini kot le čehiziranem južnoslovanskem jeziku.¹⁰⁰ Tako imamo pri Slovencih zahodnoslovansko obliko instrumentalnega »ženo«, v osrednji slovaščini pa vzhodno- in južnoslovansko obliko »ženojo«; osrednja slovaščina se glede metateze tort > trat, ki se je v južni slovanščini izvršila nekako na meji 8. in 9. stoletja,¹⁰¹ z obliko — rat — izvaja iz ostalih zahodno- in vzhodnoevropskih jezikov in združuje z južnoslovanskimi. Obratno pa se vsa alpska slovenščina s skupino -dl-, katere pozni prehod v l smatra Ramovš¹⁰² za posebnost slovenskega jezikovnega razvoja, veže na zahodnoslovanske jezike in izvaja iz južnih in vzhodnih slovanskih. Dočim je posebnosti osrednje slovaščine mogoče razložiti že z dotokom južnoslovanskih beguncev pred Madžari v 9. stoletju, slovenskih posebnosti s takimi kolonizacijskimi tokovi na manjšem področju ni mogoče razložiti, ker zajemajo ves slovenski jezik. Te posebnosti zahtevajo torej mnogo širši stik z zahodno-slovansko. Ramovš rešuje vprašanje tega stika z domnevo, da je prvi kolonizacijski dotok Slovanov v Alpe prišel iz severa preko Donave, šele drugi pa od glavnega jedra južnega slovanstva v ravnini med Karpati in Črnim morjem ter v Dakiji. V Alpah sta se torej na širokem področju

⁹⁷ Gl. Hauptmann L., Byzantion IV, 1929, str. 145.

⁹⁸ Beninger E., Die Langobarden an der March und Donau, v Vorgesichte der deutschen Stämme, hg. Reinerth H., II. Westgermanen, 1940, str. 855.

⁹⁹ Prokopij, BG IV 27, 1—28.

¹⁰⁰ Niederle L., Slovanske starožitnosti II/2, str. 354—357; Czambel S., Slovaci a ich reč, 1903; isti, Slovenska reč, 1906.

¹⁰¹ Ramovš F., Kratka zgodovina slovenskega jezika I, 1936, str. 23—26.

¹⁰² Ramovš F., Historična gramatika slovenskega jezika II, 1924, str. 191 do 207; Kratka zgodovina I, str. 47—50; isti, Donesek k slovenskim starožitnostim, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 2, 1920, str. 100—109.

oba ta dva tokova srečala in pomešala, in to je našlo svoj odraz tudi v jezikovnem razvoju alpskih Slovanov.¹⁰³

Tak razvoj potrjuje še posebej tudi zgodnja naselitev alpskih Slovanov v območju sedanje Zgornje Avstrije. Več momentov namreč kaže, da je potekala slovanska kolonizacija ob Donavi nekoliko drugače kakor na ostalem slovenskem ozemlju v Vzhodnih Alpah. Prvi med temi momenti je že geografska razporeditev sledov slovenske in bavarske kolonizacije na področju Zgornje Avstrije,¹⁰⁴ katerih medsebojno razmerje se bistveno razlikuje v ozemlju vzhodno in zahodno od prirodne ločnice Hausruck-Donauebirge-Češki les, preko katere vežeta Traungausko in Bavarsko planoto le vrati ob Wöcklabrucku in Grieskirchenu. To prirodno zaporo so krepili vse do visokega srednjega veka še veliki gozdovi.¹⁰⁵ Zahodno od te zapore imamo — če izvajamo sledove številnih otokov starega romanskega in romaniziranega prebivalstva¹⁰⁶ — opraviiti s strnjenim bavarskim etničnim ozemljem. Sicer najdemo v krajevnih imenih tudi v tej pokrajini slovanske sledove do Inna in še preko, »vendar niso slovanske naselbine tod posledica kolonizacije, izvedene od slovanske strani, marveč so to le kraji, kamor so Bavarci naseljevali nesvobodne Slovane (sc. alpske, pa tudi Čehe) kot gozdne in poljske delavce, po večini ujetnike iz vojn karolinške dobe.«¹⁰⁷ Vzhodno od te črte pa je drugače. V porečju rek Steyr in Traune južno od Donave in med rekama Mühl in Naarn, severno od Donave je ohranjenih okrog 300 slovanskih imen za kraje, potoke in gore. Na istem področju so tudi močni sledovi romanskih staroselcev, dočim kaže socialni položaj pozneje zelo številnih Bavarcev (»freie Leute«), da gre pri njih za koloniste na pretežno kronske zemlji, naseljene med 9. in 11. stoletjem,¹⁰⁸ ne pa morda za stare svobodnjake. Značilnejše od tega pa je, da predstavljata področji z močnimi slovanskimi sledovi dva otoka v odročnejšem ozemlju, ki ju deli od Grieskirchenskih vrat proti Anizi potekajoči klin strnjene bavarske kolonizacije, v katerem so slovanski sledovi zelo redki. Če dodamo še, da se vzdolž zgoraj omenjene prirodne zapore vrste posebno na gosto imena vrhov, gora in krajev, ki so sestavljena z besedo »Wind« in ki kažejo, da se je ob njej za Bavarce začela kompaktnejša dežela »Vindov«,¹⁰⁹ dalje da vzhodno od Hausrucka nimamo v Zgornji Avstriji zgodnesrednjeveških germanskih grobov,¹¹⁰

¹⁰³ Ramovš F., *Kratka zgodovina I*, str. 83—95.

¹⁰⁴ Strnadi, *Die Freien Leute in der Riedmark*, Archiv f. österr. Gesch. 104, 1915, str. 455—681; Schiffmann K., *Das Land ob der Enns*, 1922, str. 45 do 186 za Bavarce, 187—246 za Slovane; Hauptmann L., *Byzantion IV*, 1929, str. 162—165; Kos M., *Zgodovina Slovencev*, 1933, str. 46—47; Wiesner H., *Beiträge zur Geschichte des Dorfes und d. Dorfgemeinde in Österreich*, Archiv f. vaterl. Gesch. u. Topogr. 30, 1946, str. 19—23.

¹⁰⁵ Hauptmann L., n. m. m., str. 163—164.

¹⁰⁶ Schiffmann K., n. d., str. 1—44; Klebel E., *Siedlungsgeschichte...*, str. 17—23, 27—28.

¹⁰⁷ Kos M., n. d., str. 47.

¹⁰⁸ Klebel E., *Von den Edlingern in Kärnten*, Archiv f. vaterl. Gesch. u. Topogr. 28, 1942, str. 85—87.

¹⁰⁹ Kos M., n. d., str. 47.

¹¹⁰ Zeiss H., *Alamanische Gräber bei Insching*, Germania 11, 1923, str. 132—137; Klebel E., *Mitteil. d. Anthropol. Gesell. in Wien* 69, 1939, str. 80.

in končno, da Tasilova darovnica iz 777 kremsmünsterskemu samostanu s svojo najstarejšo omembo župana pri Slovanih (jopan, qui vocatur Physso)¹¹¹ dokazuje, da se tu Slovani niso naselili kot poedinci, marveč sklenjeno v svojih domačih rodovnih formacijah in torej svobodni (župan namreč v tem času nikakor še ne more pomeniti uradnika zemljiškega gospoda, kakor na podlagi poznejšega položaja meni na pr. Schiffmann)¹¹², je podoba precej jasna: Bavarci so se tu ob svojem prihodu zarili v ozemlje strnjene slovansko-romanske kolonizacije, ga najprej razcepili na dvojce, nato pa še prepregli s svojimi naselbinami. Tak značaj bavarske kolonizacije potrjujejo tudi značilne razlike krajevnih imen vzhodno in zahodno od omenjene prirodne pregrade. Dočim je v zahodnem področju 369 prstnih -ing imen in 254 -heim imen (oboje štejejo v najstarejšo kolonizacijsko plast, do 9. stoletja), je v vzhodnem področju prvih le 77 in drugih 50. Obratno pa je krajevnih imen v zvezi z -dorf v zahodnem področju 264, in imen v zvezi s krčenjem 516 (pričajo nam o kolonizacijski plasti od 9. stoletja dalje), v vzhodnem področju pa prvih 439 in drugih 792.¹¹³ Niti najmanjšega dokaza ni za domnevo, da bi vsa navedena dejstva govorila šele o drugi bavarski kolonizaciji (od 8. stoletja dalje), dočim bi s prvo do kraja pometli Obri in Slovenci v drugi polovici 6. stoletja. Če so se med Slovani ohranili številni Romani, bi se prav tako morali ohraniti tudi Bavarci. Argumentacijo, da bi moral »južnemu«, »severnemu«, enkrat samkrat (811) imenovanemu »zahodnemu« bavarskemu okraju, ki jih poleg številnih okrajev z drugačnimi imeni naštevajo viri, nujno odgovarjati tudi »vzhodni« okraj in da je ta nujno ležal prav v Spodnji Avstriji, ker je pač pozneje dobila ime Ostarrichi,¹¹⁴ dasi takega »vzhodnega« okraja viri sploh ne poznajo, pa sploh ni mogoče vzeti resno.

Tako moremo sprejeti kot dejstvo, da so Slovani na vzhodno področje Zgornje Avstrije prišli pred Bavarci. To pa se ni moglo zgoditi šele v času glavnega slovanskega kolonizacijskega vala v Vzhodne Alpe po letu 568, kajti Slovani se srečajo z Bavarci ob svojem napredovanju v Alpah že v zgornji Dravski dolini, torej globoko na jugu. Prva bavarska ekspanzija po osvoboditvi izpod Langobardov okrog 540 pa je bila namenjena seveda bližnjemu ozemlju Bavarske visoke planote.¹¹⁵ V ozemlju, ki leži tej pla-

¹¹¹ Kos F., *Gradivo I*, 256.

¹¹² Schiffmann K., n. d., 198, pa tudi 187 in 193, sklicujoč se na Dopsch A., *Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslawen*, 1909, str. 42 in 49, kjer se obravnava položaj županov na podlagi stoletja poznejših virov.

¹¹³ Schiffmann K., n. d., str. 77—79, 87—89, 110—111, 128; prim. Wiesner H., n. n. m.

¹¹⁴ Klebel E., *Mitteil. d. Anthropol. Gesell. in Wien* 69, 1939, str. 83 in *Siedlungsgeschichte ...*, str. 28—29.

¹¹⁵ Hauptmann L., *Byzantion IV*, 1929, str. 165; glede različnih teorij o izvoru in prihodu Bavarcev prim.: Schmidt L., *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung*, II. Die Westgermanen, 1, 1938², str. 194—199; Klebel E., *Langobarden, Bajuwaren und Slawen*, *Mitteil. d. Anthropol. Gesell. in Wien* 69, 1939, str. 73—99; isti, *Siedlungsgeschichte ...*, str. 24—29; Beninger E., *Germanischer Grenzkampf in der Ostmark*, 1939, str. 91—96; Preidel H., *Die Markomannen und Bayern* v Reinerth H., *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, II. Westgermanen, 1940, str. 561, 632—634;

noti tako blizu kot vzhodna Zgornja Avstrija, so mogli Slovani prehiteti Bavarce pač le precej prej, preden se jim je po letu 568 odprla pot preko Panonije. Slovanski kolonizacijski tok se je moral obrniti sem neposredno po letu 546, ko so prestavili Langobardi svoje težišče k Blatnemu jezeru. Seveda pa moremo računati v tem času ob Donavi le s slovanskimi kolonisti iz Podkarpattja. Ta prvi slovanski kolonizacijski tok je zajel le najsevernejši rob poznejšega slovenskega ozemlja. Šele v drugi polovici 6. stoletja se je v zvezi z nastopom novega nomadskega ljudstva, Obrov, odprla Slovanom pot tudi v notranjost Vzhodnih Alp.

6. Prihod Obrov v srednje Podonavje. — S prihodom Obrov¹¹⁶ se začenja severno od bizantinske meje nov razvoj, ki je v kratkem začel prav izdatno vplivati tudi na razmere na Balkanskem polotoku. Mongolsko obrsko ljudstvo se je moralo sredi 6. stoletja umakniti iz centralne Azije, kjer je bilo od srede 4. stoletja združeno z raznimi drugimi nomadi v plemenski zvezi, ki je segala iz svojega središča v Po-bajkalju tudi na severno Kitajsko (Dzut—Dzuti ali Dziu—Dzieni kitajskih virov).¹¹⁷ Prav v zvezi z njenim razširjanjem so se že sredi 4. stoletja umaknili v Evropo Huni. Sredi 6. stoletja pa je iz neznanih vzrokov prišlo v obrsko-turški plemenski zvezi do razdora. Altajski zahodni Turki so v letu 552—555 zrušili obrsko prevlado. Del Obrov, vsega 20.000 vojnikov, torej 2 tümena,¹¹⁸ je zbežal na zahod, spotoma si pridružil še Ujgure in prišel k Kaspiškemu morju k kavkaškimi Alanom. Po njihovem posredovanju so med decembrom 557 in marcem 558 poslali Obri k Justinijanu poslanstvo, ki mu je ponudilo obrsko zavezništvo, zaprosilo pa, da bi cesar odkazal Obrom primerno ozemlje za naselitev v okviru bizantinske države in denarno podporo.¹¹⁹ Cesar je dal Obrom le darove in denar, ozemlje pa jim je odrekal. Zato so Obri izkoristili položaj, ki je nastal v tem času ob Črnem morju z medsebojno vojno med bolgarskimi plemeni, in so odšli dalje proti zahodu. Podvrgli so si bolgarske Kutrigure in Utrigure in razdrobljene ostanke hunskih plemen (Hunugure, Sale, Sabire)¹²⁰ in tako

Schmidt L., Die Baiern und der Geographus Ravennas, Mitteil. d. Instit. f. österr. Geschichtsforsch. 54, 1941, str. 213—215; Zibermayr I., Noricum, Baiern und Österreich, 1944, str. 67—78. Problem bavarskega izvora je vse prej kakor jasen; zame so o splošnem načinu bavarskega prihoda in formiranju tega plemena (še le v novi domovini, kajti domneve o prihodu celega plemena natenkrat so naletete na resne ovire v arheološkem gradivu, še celo pa so nemogoče Zibermayrjeve domneve, da bi Bavarci prišli od Črnega morja) najverjetnejše Kleblove domneve.

¹¹⁶ K temu odstavku prim. zlasti Hauptmann L., n. d., Byzantion IV, 1929; poleg tega Hauptmann L., Avari, Hrvatska enciklopedija II, 1941, str. 15—17, Šišić F., n. d., str. 212—235.

¹¹⁷ O tem, da so poznejši Obri predstavljali le del teh »nomadov«, kar pomeni kitajsko ime, prim. Barthold W., Histoire des Turcs d'Asie centrale, 1945, str. 19—21; Eberhard W., Chinas Geschichte, 1948, str. 169—170.

¹¹⁸ Menander, Fragmenta 18, ed. Dindorf (Hist. graec. min. II), str. 48.

¹¹⁹ Menander 4, str. 4; Ivan Efeški VI 24, Vjesnik Zem. ark. I 1899, str. 116; Djakonov A., n. n. m., str. 29; Malala (CB), str. 448; Teofanes, ed. de Boor, I, str. 232; gl. o starejši zgodovini Obrov tudi Teofilakt Simokata VII 7, 9—9, 12.

¹²⁰ Menander, 5, stran 5; Teofilakt Simokata VII 8, 3, ed. de Boor, str. 258.

na svojem begu pred Turki prišli na mejo slovanskih plemen. Morda je že sovraštvo med Anti in Bolgari izza 545 v zvezi z Justinijanovimi ponodbami in boji med Anti in Bolgari, v katerih so si Anti za nekaj časa morda pridobili celo nadoblast nad Bolgari,¹²¹ vplivalo na razmerje nove nomadske plemenske zveze pod obrskim vodstvom do Antov. Obri so začeli z roparskimi pohodi proti njim in ko so se Anti »žalostno razpršili in izgubili zaupanje sami vase«,¹²² so »v stiski zaradi vojnih napadov« izbrali Mezamera, Idarizovega sina in Kelagastovega brata, enega svojih voditeljev,¹²³ ki naj bi »odkupil od napadalcev neke domačega plemena«. ¹²⁴ Njegov ponosni in menda celo žaljivi nastop so izrabili Kutriguri in nagovorili Obre, da so ga verolomno ubili (okr. 560). V zvezi z obrskim pritiskom se je nedvomno začasno razkrojila antska plemenska zveza¹²⁵ in oslabilo antska moč, vsekakor pa Obri niso Antov podvrgli v kakršnikoli obliki stalne in urejene podložnosti; bilo jim je namreč le do tega, da bi »do sitega napadali sovražno deželo«, ¹²⁶ in res nam Menander poroča le, da so »odslej bolj kakor prej pustošili zemljo Antov in niso opustili odganjati jih v sužnost, ropati in pleniti«. ¹²⁷ Ko so se Obri tako približali spodnji Donavi, so v letu 562 znova poslali k Justinijanu poslanstvo s prošnjo, da jim da ozemlje, kjer bi se naselili. Justinijan jim je ponudil ozemlje, kjer so nekdaj živeli Heruli (v severozahodnem delu Srbije), Obri pa so to ponudbo odklonili, ker »so mislili, da nikakor ne morejo biti daleč od Skitije«, ¹²⁸ t. j. Dobrudže, ki je predstavljala zamje idealno mesto, ki bi jih na eni strani vezala s pokrajinami severno od Donave, kamor so med Ante hodili na rop in imeli prejkone tudi neke stike z vlaškimi Slovenci, na drugi strani pa bi bil njihovim pohodom odprt Balkanski polotok, od katerega jih ne bi več delila Donava. Prav zato, ker so Bizantinci izvedeli od enega med obrskimi poslanci, da žele priti Obri na južni breg Donave le zato, da bi si omogočili še ropanje po Balkanu, Justinijan ni dovolil Obrom, da bi se naselili ob spodnjem teku reke, marveč je dal prehode preko nje zavarovati. ¹²⁹ Ko je obrskemu kaganu Bajanu ta poskus izpodletel, se je obrnil severno od Karpatov proti zahodu. Napadel je frankovskega

¹²¹ Marquardt J., n. d., str. 77—80.

¹²² Menander 6, str. 5.

¹²³ οὗτος ὁ ἀνὴρ μεγίστην ἐσὶν περιβέβληται θόναριν ἐν Ἀνταῖς.

¹²⁴ Menander 6, str. 5; Kos F., Gradivo I, 63.

¹²⁵ Menander 6: οἱ ἄρχοντες Ἀντῶν ἀθλίως διετέθησαν.

¹²⁶ ἀδελῶς ἐπιδραμεῖσθαι τὴν ἄλλοτρίαν.

¹²⁷ ἐξ ἐκείνου πλέον ἢ πρότερον ἔτεμνον τὴν γῆν τῶν Ἀντῶν καὶ οὐκ ἀνέησαν ἀνδραποδίζόμενοι καὶ ἄγοντες τε καὶ φέροντες; gl. o razumevanju tega teksta spor Hauptmann — Mal, 17, 1923, str. 193, 323—324; Hauptmann je prezrl, da se tudi sklepne besede nanašajo na τὴν γῆν τῶν Ἀντῶν tekst: Menander 6, stran 6.

¹²⁸ ἀλλ' ἐκείνοι Σκυθίας οὐκ ὄντων δεῖν ἔσσεσθαι ἐκτός; na podlagi omembe Skitije na tem mestu mnogokrat napačno trdijo — tudi Šušić F., n. d., str. 213 — da so bili Obri tedaj v Dobrudži, t. j. v bizantinski pokrajini Skitiji; dejstvo, da brani Justinian v tem času prehode preko Donave proti Obrom in da jim ne dovoli prehoda preko nje, dokazuje, da je ta razlaga napačna, marveč da so se Obri za Dobrudžo šele potegovali; gl. Hauptmann L., n. d., stran 149.

¹²⁹ Menander 9, str. 7—9.

kralja Sigisberta (562), a ta ga je (menda ob Labi) premagal.¹³⁰ Dejstvo da je Sigisbert po zmagi poslal k Obrom poslanca in se z njimi pomiril (postea rex eorum amicitias cum eodem per legatos meruit) pa kaže, da obrski pojav v prostoru severno od Karpatov le ni bil popolnoma trenutnega značaja, marveč da so se Obri na nek način povezali s tamošnjimi Slovani. To je toliko bolj nujno, ker se težišče Obrov samih po tem neuspehu proti Frankom brez dvoma povrne spet nazaj nad spodnjo Donavo, kjer jim je Justinijan ne glede na slabo stanje bizantinskih financ in v veliko nevoljo bizantinskega senata¹³¹ dajal »vsakoletne darove«.¹³²

Ko pa je Justinijana zamenjal Justin II. (novembra 565), so Obri izgubili tudi to,¹³³ dasi so njihovi poslanci zahtevali darove zato, ker so ukrotili barbare, ki so pred njihovim prihodom ropali po Traciji, torej Bolgare in Slovence.¹³⁴ Ko so Obri doživeli pri novem bizantinskem cesarju popolen neuspeh, so se pod vplivom zastrašenih poslanecev, ki jih je dal Justin za nekaj časa celo zapreti, napotili spet na zahod in »so vsi skupaj napadali deželo Frankov«.¹³⁵ Pa tudi ta drugi napad na Franke jim ni prinesel pravega uspeha.¹³⁶ Res so sicer Sigisberta premagali (565—6), a vendar so se morali spet umakniti proti vzhodu, nazaj na spodnjo Donavo. Leta 566 namreč spet srečamo njihovo poslanstvo pri Justinu, po neuspehu na vzhodu in zahodu vse pomirljivejše od prejšnjega: »Končno pa so poslali k njemu poslanca prijateljstva in pokorščine, in kar jim zapove, hočejo storiti«.¹³⁷

Štirikratno premikanje Obrov v Zakarpatju, dvakrat proti zahodu, dvakrat proti vzhodu, pa ni ostalo brez sledov med tamošnjimi slovanskimi plemeni. To je čas, v katerem so Obri razbili plemensko zvezo pod vodstvom Duljebov, o čemer so se ohranili sledovi pri Masudiju in pri Nestorju,¹³⁸ pa tudi zakarpatske Hrvate. Razkroja duljebske moči nikakor ne moremo enačiti s koncem antske plemenske zveze. Na eni strani kaže to že geografski položaj: dočim bivajo Duljebi na Bugu, govore viri o Antih med Dnjeprom in Dnjestrom in prav tam so tudi njihovi arheološki sle-

¹³⁰ Gregor Tourski, Hist. Franc. IV. 23; Pauli Diaconi Hist. Langob. II 10; k razlagi prim. Labuda G., Pierwsze państwo slowiańskie, 1949, str. 332—341, ki z ne prav trdno kritiko Pavla Diakona misli na boj ob Renu.

¹³¹ Ivan Efeški VI 24.

¹³² Menander 14, str. 33: τὰ συνήθη δῶρα.

¹³³ Ivan Efeški VI 24; Menander 14, str. 33—36.

¹³⁴ Menander, str. 34: καὶ γὰρ πατέρα τὸν σὸν δώροις ἡμᾶς φυλοφρονούμενον ἀντιδωρούμεθα τῷ καὶ δυνάμενοι μὴ καταστρέχειν τὴν Ῥωμαϊκὴν, ἀλλὰ πλέον ἐνδείκνυσθαι τι. τοὺς γὰρ ἐκ γειτόνων ὑμῖν βαρβάρους, τὴν θράκην αἰεὶ περικύπτοντας, ἠφανίσσαμεν ἀθρόον, καὶ οὐδεὶς ὅστις αὐτῶν περιέλειπται τὰ θρακικῶν ὀρίσματα καταδραμούμενος· δεδίασι γὰρ τῶν Ἀβάρων τὴν δύναμιν φιλίως ἔχουσιν πρὸς τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν; gl. tudi Stein E., Studien zur Geschichte d. byzant. Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinus II. u. Tiberius Constantinus, 1919, str. 4, 30—31.

¹³⁵ Menander 14, str. 36.

¹³⁶ Gregor Tourski, Hist. Franc. IV 29; Pauli Diaconi, Hist. Langob. II 10; Menander, 23, str. 56.

¹³⁷ Ivan Efeški, VI 24.

¹³⁸ Masudi pri Marquardt J., Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 1903, 101; tkzv. Nestorjeva kronika c. 9.

dovi.¹³⁹ Na drugi strani tudi Hauptmannovo dokazovanje enačbe Duljebi = Anti s paralelnim zgodovinskim razvojem v razmerju do Obrov ne dokazuje ničesar, ker zadeva preveč splošne poteze. Nedvomno je sreda 6. stoletja doba, v kateri se pri Slovanih rodovnoplemenski red toliko razkroji, da se začenjajo pri njih pojavljati začasne plemenske zveze, in sicer tako pri Antih, kakor pri vlaških Slovenih. Prav nič čudnega ni, če se je isti razvoj uveljavil tudi pri Duljebih. Da bi to plemo gospodovalo vsem Slovanom, je seveda pretiravanje poznega ljudskega izročila. Tudi da se vse te plemenske zveze začasno zrušijo v podobnih okoliščinah okrog 560 ni nič čudnega, kajti obrski pohodi so prizadeli pač vse v podobni obliki, dasi ne v popolnoma enaki meri. Vendar pa ta zgodovinski paralelizem ni popolen. Antska plemenska zveza se razkroji po vsem videzu okrog 560, vendar pa Anti ostanejo še dalje svobodni, dasi trpe pod obrskimi napadi; obnovi pa se proti koncu 6. stoletja in Anti 583 in 602 spet nastopajo kot bizantinski zavezniki; Obri dokončno razbijejo njihovo moč šele leta 602. Zrušitev duljebske plemenske zveze pa spada v čas obeh obrskih pohodov na zahod, torej med l. 562 in 566 in je po vsem videzu dokončna; tudi njihova povezava z Obri je po pripovedi v ruskem letopisu ohranjene tradicije močnejša in je dobila trajnejše oblike; zdi se, da je konec obrske oblasti nad Duljebi zvezan šele s koncem obrske sile v 8. stoletju.¹⁴⁰

Za časovno opredelitev razkroja duljebske zveze ni brez pomena ozka povezava široke disperzije Hrvatov in Duljebov-Volinjanov, ki sega po vsem prostoru zahodnih in južnih Slovanov od Baltika do Karantanije in Grčije. Tako srečamo Hrvate onstran Labe (Chrouati pri Halle 901, Churbate 1055, Grawat 1086 pri Saali; Korbetha ob Saali pri Weissenfelsu), pri čeških in moravskih Slovanih (večje hrvatsko pleme na severovzhodnem Češkem, Charwath pri Olomoucu), na Slovaškem (Chorváty, Chorvatic), pri Kašubih (Charvatynia v okr. Neustadt), pa tudi v Karantaniji (pagus Chrouuat severozahodno od St. Vida ob Glini, hrvaški sledovi ob zgornji Muri, v bližini Lipnice) in v južnejšem slovenskem ozemlju (Hrvače pri Konjicah in Ribnici), v Makedoniji (Hrvati pri Bitolju) in v Grčiji (Harvati, Harvation v Atiki, Harvati pri Mikenah v Argolidi, Harvata v okr. Cania na Kreti).¹⁴¹ Vse to so sledovi Hrvatov poleg prvotne Hrvatske ob zgornji Visli v Zakarpatju in poleg Hrvatov ob zgornjem Jadranu, ki predstavljajo problem zase. Prav v pokrajinah, kjer so hrvatski sledovi najmočnejši, najdemo tudi sledove Duljebov-Volinjanov: ob Baltiku (Volinj), pri Čehih (pleme Dudlebi, kraj Dudlebice), v Karantaniji (comi-

¹³⁹ Rybakov B. A., *Remeslo drevnej Rusi*, 1948, str. 51; drugače sodi glede tega vprašanja Hauptmann L., *Čas* 17, 1923, str. 322—323; Grekov B. D., n. d., str. 21—29, se tudi nagiblje k tej enačbi, dasi ne povsem jasno.

¹⁴⁰ K temu prim. tudi Šimek E., *Dúdlebi, Volyňané, Lučané, Čeští Chorvate a Čehové, Slavia antiqua* I, 1948, str. 349—366, pos. str. 350—352, ki dokazuje isto stališče.

¹⁴¹ Šafarik, *Slovanske starožitnosti*, 1837, str. 180, 394, 526, 663, 684, 707, 711, 789; Klaić V., *Hrvati i Hrvatska I*, Ime Hrvat u historiji slovenskih naroda, 1930²; Vasmers M., *Die Slaven in Griechenland*, Abhandl. d. Preuss. Akad. d. Wiss., phil. — hist. Kl., Jhg. 1941, No. 12, str. 123, 127, 175, 319; Hauptmann L., *Die Herkunft der kärntner Edlinge*, Vierteljahrsschr. f. Sozial- u. Wirtschaftsgesch. 21, 1928, str. 266—269.

tatus Dudleipa, Dulieb pri Spittalu ob zgornji Dravi, v sosledstvu Dulebzka: rečica in kraj med Vrbovcem in Rakovcem v križevaški županiji).¹⁴² Obe imeni nista »govoreči«, tako da ne moremo računati na samostojen nastanek pri raznih plemenih, marveč morajo biti njuni nosilci sprva gotovo v neki medsebojni zvezi. Povezava duljebske in hrvaške disperzije ne more biti slučaj, na drugi strani pa je seveda tudi izključeno, da bi mogla prava enkratna disperzija zajeti ves ta ogromni prostor, bodisi v obliki samostojnega premikanja teh plemen, bodisi v obliki njihovega nasilnega presajanja in drobljenja. Druga možnost je skrajno neverjetna tudi zato, ker so najintenzivnejši sledovi te disperzije v pokrajinah, kjer je bila obrska oblast šibkejša in kratkotrajnejša, deloma pa je sploh nikdar ni bilo. Zdi se mi, da je iz te zagate možna le ena sama rešitev: gre za disperzijo, ki je v svoji prvotni obliki nastala v času, ko je bil slovanski prostor še manjši. Drobcji, ki so se na tem manjšem prostoru pomešali z ostalimi slovanskimi plemeni, pa so se v dobi njihovega napredovanja na jug in zahod obenem z njim širili dalje. Za nastanek take prve disperzije po manjšem slovanskem prostoru pa je prav čas obrskih pohodov po Zakarpatju zadnja doba, kajti že nekaj let pozneje se začenjajo širiti Slovani v Alpe. Sledovi Duljebov med njimi pa kažejo, da so bili že sestavni del prvega slovanskega naselitvenega vala v Alpe.¹⁴³ Povezava hrvaške disperzije z duljebsko kaže na isti vzrok obeh, a za Duljebe ga nam je poznejša ljudska tradicija ohranila; to je posledica poraja po Obrih, zaradi katerega se je del prebivalstva pač pred Obri umaknil iz domovine.

S tem se moremo vrniti nazaj k Obrom. Iz njihovega mučnega položaja — po neuspehu na vzhodu in zahodu, ko se bližali proti Ukrajini njihovi nekdanji zmagovalci in gospodarji, zahodni Turki, katerih so se Obri še dolgo bali¹⁴⁴ — se je ponudila Obrom rešitev v zvezi razpletom langobardsko-gepidskega spora v srednjem Podonavju. Langobardi, ki so se hoteli iznebiti sovražnih Gepidov, so obljubili Obrom desetino svoje živine, polovico plena in prepustitev vsega gepidskega ozemlja, ki da jim bo nudilo najboljše izhodišče za borbo proti Bizantincem na Balkanu, če jim pomagajo proti Gepidom.¹⁴⁵ Bizanc je v zvezi z novo Justinovo politiko — osamosvojitvi se od barbarskih ljudstev glede varnosti severne bizantinske meje na Balkanskem polotoku — izkoristil ugodno priliko, da se je brez boja spet polastil Sirmija, zapore pred Dalmacijo in pred Moravsko dolino proti napadalcu, ki bi prebival severno od Donave.¹⁴⁶ Se celo več: Obri so

¹⁴² Pregled: Šidak J., Hrvatska enciklopedija 5, 1945, str. 423; podrobnije: Hauptmann L., Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende d. VI. Jhdt. bis z. Mitte d. IX. Mitteil. d. Instit. f. österr. Geschichtsforsch. 36, 1915, str. 234; Čas 17, 1923, str. 320—324; Mejna grofija Spodnjeapanonska, Razprave Znanstv. dr. I, str. 328—330; Chroaten, Goten und Sarmaten, Germanoslavica 3, 1935, str. 336—339; Kelemen J., Nekaj o Dulebih na Slovenskem, Časopis za zgod. in narodop. 20, str. 147—149; prav tam, 21, 1926, str. 57—75.

¹⁴³ Poleg zgor. lit. prim. Ramovš F., Kratka zgodovina... I, str. 10—11.

¹⁴⁴ Menander 64; Marquardt J., n. d., str. 484; Mihael Siroki X 21; Teofilakt Simokata VII 7, 5; prim. tudi Hauptmann L., Byzantion IV, 1929, str. 148, 151.

¹⁴⁵ Menander 24—25, str. 56—58.

¹⁴⁶ Menander 25, str. 58; Evagrius, Hist. eccl. VI 12.

napadli Gepide z bizantinskim dovoljenjem. Kagan sam pravi: »in ko smo se namreč dali prepeljati (sc. preko Donave) v Skitijo (Dobrudžo), nismo prav nič uropali«. ¹⁴⁷ Mirno obnašanje obrske vojske, za katero zahteva nagrado od Bizantincev, priča da je šel na pohodu proti Gepidom gotovo po bizantinskem ozemlju. V zvezi s tem sta mu bila od Justina poslana tudi dva poslanca Vitalijan in Komita.

Obrom je šlo seveda, to kažejo že njihova pogajanja z Langobardi, v prvi vrsti za Srem, ki bi jim odprl vrata na Balkan, poleg tega pa je bil to tudi po njihovi poti južno od Donave njim najbližji del gepidske zemlje. Ko so videli, da so Bizantinci že pred njimi zavzeli Sirmij, so ga poskusili zavzeti od Bizantinцев, a brez uspeha. ¹⁴⁸ Kagan je v svojem srdu poslal 10.000 bolgarskih Kutrigurov na rop v Dalmacijo, »sam pa je s svojim ljudstvom prekoračil Donavo in se naselil v deželo Gepidov«. ¹⁴⁹ Tudi pri Pavlu Diakonu ohranjeno langobarsko izročilo potrjuje pravilnost teh bizantinskih sporočil. Langobardi so namreč premagali Gepide v boju sami, brez obrske pomoči. Šele ko je bila gepidska vojska že zbrana — vsekakor na zahodni meji gepidskega področja — proti Langobardom, je prišlo od doma sporočilo, da so na drugem kraju vdrl v gepidsko ozemlje Obri. ¹⁵⁰ Ta slika se povsem sklada z ono, ki jo dajejo bizantinski viri. Vsaka od njiju pa je nezdružljiva z zelo razširjenim mnenjem, da so Obri prišli v Panonsko kotlino s severa, skozi Moravska vrata. Pot k Gepidom v jugovzhodni Panoniji bi jih namreč v tem primeru vodila naravnost preko langobarske Panonije, tako da bi bila njihova odsotnost v boju z Gepidi docela nerazumljiva.

Tako se je 566 ali 567 v zvezi z gepidskim porazom preneslo obrsko težišče v jugovzhodno Panonsko kotlino, severno od Singiduna in Sirmija. Poglavitni obrski načrt — zavzeti Sirmij in dobiti izhodišče za napade proti Bizancu — jim je zaenkrat vendarle izpodletel. Toda Langobardi so vedeli, da so dobili v vzhodni Panonski kotlini prav tako neprijetnega soseda, kakor so bili Gepidi. Zato so se — v prvi vrsti seveda ne zaradi obrske sosesčine, marveč zaradi tradicionalne vablljivosti Italije za barbare, ki se je izražala v vsej dobi preseljevanja ljudstev — kaj lahko odločili, ko je začelo vreti med italjskimi Romani, ki jih je po Narzesovi odstavitvi vedno bolj žukljala trda bizantinska finančna uprava. Spomladi leta 568 so odšli v Italijo in prepustili Obrom še Panonijo. ¹⁵¹ Že to, da so Obrom podložni »Gepidi, Bolgari in Sarmati« Langobardom pomagali pri njihovem vdoru v Italijo, priča, da se niso izselili iz Panonije že zaradi stvarnega obrskega

¹⁴⁷ Menander 27, str. 61: καὶ γὰρ ἐν τῇ Σκυθία παραισθεὶς οὐδὲν ὅτιον ἐκομισάμεν; Hauptmann L., n. n. m., str. 152; prim. tudi Ivan Efeški VI 24: »Ker so bili mogočno ljudstvo in so se zlasti pomnožili in okrepili od mnogih severnih ljudstev, ki so si jih podredili in osvojili, so končno napadli na tem bregu velike reke, imenovane Donava, drugo mogočno ljudstvo Gepidov...« (Djakonov A., n. n. m., str. 30); Stein E., n. d. str. 7—9, o napadu na Sirmij zlasti 10—11.

¹⁴⁸ Menander 26, 27, str. 58—62; 31, str. 68.

¹⁴⁹ Menander 27, str. 62: αὐτὸς δὲ ξὺν πάσῃ τῇ κατ' αὐτὸν πληθού διελθὼν τὸν Ἰστρον ἐς τὰ τῶν Γηπαίων διέτριβεν ὅρια.

¹⁵⁰ Pauli Diaconi Hist. Langob. I 27.

¹⁵¹ Pauli Diaconi Hist. Langob. II 6; Kos F., Gradivo I, 70.

pritiska proti zahodu.¹⁵² Isto kaže tudi razvoj obrskih odnosov do sosedov, kajti še nekaj desetletij traja, preden se Obri premaknejo proti zahodu in preden se njihovi napadi močneje začenejo usmerjati v isto smer. Le neka arheološka najdba grobišča, v katerem so pomešani moški s kestejskim okrasjem z ženskami z langobardskim,¹⁵³ morda kaže, da je na langobardski odhod že vplival tudi obrski pritisk.

7. Napadi na Bizanc v času bizantinsko-perzijske vojne do 591. — S premaknitvijo Langobardov iz Panonije sta se odprli Obrom dve možnosti napredovanja: že stara, proti Bizancu, in druga nova, da se obrnejo na zahod in osvoje po odhodu Langobardov leta 568 sam nase navezani notranji Norik ter da posežejo ob Donavi navzgor še dalje v srednjo Evropo, na frankovsko področje. Skoraj ves obrski pritisk pa je še dve desetletji usmerjen le proti Bizancu. Kakor bomo še videli, v tem času Slovani le polagoma napredujejo v Vzhodne Alpe.

Obri sami pritiskajo sprva predvsem proti Sirmiju, ki so ga Bizantinci ob propadu Gepidov izpulili iz barbarskih rok. Ponovno prihajajo v Bizanc obrska poslanstva, ki terjajo za Obre tako Sirmij, češ da je pripadal Gepidom, ki so jih Obri premagali, kakor tudi »vsakoletne darove«, ki so jih nekdaj prejemale bolgarski Kutriguri in Utriguri, češ da jim sedaj gospoduje Bajan.¹⁵⁴ Kagan je celo ponujal otroke obrskih velikašev kot talce zato, da ne bo napadel Bizanca, če dobi Sirmij, toda cesar, ki je postavil za poveljnika ob Donavi enega med svojimi najboljšimi vojskovodji, Tiberija,¹⁵⁵ je ponudbo odbil. Tiberij je moral začeti z vojsko in je Obre res premagal (okr. 570).¹⁵⁶ Tako so se morali Obri odreči svojim željam do ugodnejše prilike, ki je nastopila v zvezi z vojno med Bizancem in Perzijo (572—591), v kateri je moral Justin že konec 573 prositi za enoletno premirje zaradi bizantinskih porazov.¹⁵⁷ Obri so udarili preko razgaljene Donave, od koder je bila vojska pritegnjena na vzhodna bojišča, in so tako hudo premagali Tiberijevo vojsko, da je Tiberij sam prigovarjal cesarju, naj sprejme obrske zahteve in sklene mir.^{157a} Bizanc je moral

¹⁵² Pauli Diaconi Hist. Langob. II 26; Kos F., Gradivo I, 74; Hauptmann L., n. n. m., str. 153—154; drugače meni Stein E., n. d., str. 9—10.

¹⁵³ Werner J., Das langobardische Gräberfeld von Varpalota in Westungarn, še neobjavljen referat na III. mednar. kongresu prazgodovinskih in protozgodovinskih ved, 16. VIII. 1950 v Zürichu; po obvestilu tov. J. Kastelica.

¹⁵⁴ Menander 28, 29, 30, 33.

¹⁵⁵ Menander 29, str. 66.

¹⁵⁶ Menander 33, str. 69—70; Johannis Bcllar. Chronic. a. a. 570; gl. Hauptmann L., n. n. m., str. 155; Stein E., n. d., str. 13.

¹⁵⁷ Diehl Ch.-Marçais G., n. d., str. 129; Stein E., n. d., str. 27—48.

^{157a} Konec 573 ali v začetku 574; Menander 34, str. 70; Evagrius V 11; Teofanes, ed. de Boor I, str. 246; gl. Hauptmann L., n. n. m., str. 155; ne glede na Teofanovo datiranje v l. 574 postavljajo glede na Menandrova poročila, kjer pa so ohranjeni le odlomki, ki niso datirani in med katerimi ni vedno gotova medsebojna zveza ohranjenega, ta bizantinski poraz mnogokrat v leta okr. 570—571 (tako Diehl Ch.-Marçais G., n. d., str. 131; Bréhier L., Vie et mort de Byzance, 1947, str. 40; Dölger F., Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565—1453 I, 1924, 21, str. 3); ovira za tako datiranje ni le Teofanov podatek, marveč zlasti dejstvo, da bi bila po takem porazu na zahodu skrajno neverjetna Justinova ošabnost v razmerju s Perziji, ki je izzvala vojsko na vzhodu; Stein E., n. d., str. 24—25, 46—48.

odstopiti Obrom Srem razen mesta Sirmija, Tiberij, ki je postal Justinov sovladar, ker je ta znorel, pa je sklenil z Obri mir in zavezništvo, zato pa jim plačeval letno po 80.000 zlatnikov.¹⁵⁸

Obri so se z uspehom začasno zadovoljili. Tako so mogli Bizantinci pritegniti donavsko vojsko na perzijsko bojišče, Obri pa so poskusili znova uveljaviti svojo nadoblast nad vlaškimi Sloveni, ki so se po odhodu Obrov v Panonsko kotlino osamosvojili in se spet združili v samostojni plemenski zvezi. Bajan je poslal k njihovemu knezu Dauriti in drugim plemenskim poglavarjem poslanca z zahtevo, da se pokore Obrom in jim plačujejo tribut.¹⁵⁹ Sloveni so obrsko zahtevo odbili in v prepiru, ki je nastal, pobili obrske poslanca. Njihovo stališče je bizantinski pisec zabil po svojem načinu v ponosni, mnogokrat navajani rek: »Daurita in z njim ostali glavarji so rekli: Kdo je torej tisti med ljudmi, ki ga je rodil svet in ga grejejo sončni žarki, da bi podvrgel našo silo; navajeni smo namreč, da gospodujemo tuji zemlji, ne pa da bi drugi naši. In zatrdno bomo taki, dokler bodo boji in meči.«¹⁶⁰ Spreminjati pa se je začelo tudi slovensko razmerje do Bizanca. Dočim smo še do srede 6. stoletja mogli zasledovati nekakšno povezanost slovenskih napadov z bolgarskimi in so po letu 558 dalj časa celo mirovali, začno sedaj napadati sami. Izrabili so pač ugodno priložnost, ko bizantinska meja na Donavi po letu 574 ni bila zavarovana. Kagan je namreč ob svojem napadu na Slovene leta 578 »mislil, da bo našel deželo polno bogastev. Kajti Sloveni so pogosto (plenili) bizantinsko ozemlje, njihovega ozemlja pa nikdar nobeno od vseh ljudstev«.¹⁶¹

Prav tak slovenski napad, pri katerem je vdrlo leta 577/578 — v četrtem letu Tiberijeve vlade — po Menandrovem sporočilu preko Donave okrog 100.000 Slovenov in »oplenilo Tracijo in mnogo drugega«, celo »Grčijo so opustošili«,¹⁶² ko so se kazale nevarnosti tudi na drugih straneh, »Tiberij pa nikakor ni imel sile, ki bi bila kos v boju le enemu delu sovražnikov, kaj šele vsem skupaj, in zares sam zase ni mogel iti proti sovražnikom, ker so bile sile Romejcev obrnjene proti vzhodnim sovražnikom« (sc. Perzijcem),¹⁶³ je sprožil tudi nov obrski poseg k Slovanom. Tiberij se je namreč obrnil do Bajana s prošnjo, da bi ukrotil Slovene z vojsko, in ko je Bajan delno zaradi starih računov s Sloveni in upanja na plen, delno zaradi cesarjeve prošnje pristal na pohod proti Slovenom, so Bizantinci njegovo vojsko, »baje okrog 60.000 konjenikov, oboroženih z oklepi«, prepeljali iz Panonije v bizantinski Ilirik, od koder je prišla po desnem bregu Donave v Dobrudžo. Tu so jo bizantinske ladje znova prepeljale čez reko. »Brž ko je prišel na drugi breg reke, je takoj zažgal slovenska naselja in opustošil polja, vse opleni in izropal, ne da bi se mu kadarkoli kdo izmed barbarov, pobeglih v goščavo in gozdne luknje, upal postaviti po

¹⁵⁸ Menander 34—35, str. 70; 43, str. 86—87; 48, str. 98—99; 63, str. 121; Evagrius V 11—12; Teofanes, ed. de Boor I, str. 277; Johannes Biclär a. a. 573, 574; Ivan Efeški III 5; Hauptmann L., n. n. m.

¹⁵⁹ Menander 48, str. 100; Kos F., Gradivo I, 82.

¹⁶⁰ Menander, n. n. m.; Kos F., n. n. m.

¹⁶¹ Menander, n. n. m.; Kos F., n. n. m.

¹⁶² Menander 47, 48, str. 98; Kos F., Gradivo I, 82; Stein E., n. d., str. 105.

¹⁶³ Menander 48, str. 98; Kos F., Gradivo I, 82.

robu v boju«. ¹⁶⁴ Ob tej priliki sicer ne izvemo ničesar o tem, da bi imel ta pohod kake trajnejše posledice za razmerje med Obri in Sloveni; glede na slovensko obnašanje se sprva zdi to celo izključeno. Pozneje pa vendarle izvemo, da so Sloveni takrat izročili veliko število ujetih Bizantincev, ¹⁶⁵ podvrgli se pa tudi obrski nadoblasti in celo obljubili plačevati vsako leto tribut. ¹⁶⁶ Toda zaenkrat so očitno klonili le pred obrsko vojsko, dokler je bila ta nad njimi. Po koncu vojske so se pa znova poskusili osamosvojiti. Hauptmann je sicer domneval zaradi tega, ker se v istem času obnove slovanski napadi proti Bizancu in obrski napadi proti Sirmiju (leta 579), da gre le za dve različni akciji pod obrskim vodstvom, posebej glede na poročilo Mihaela Sirskega ob zavzetju Anhiala. ¹⁶⁷ Pravilna je sicer Hauptmannova ugotovitev, da se izpopolnjujejo poročila Menandra, Ivana Efeškega, Mihaela Sirskega in Teofilakta Simokate o tej dobi med seboj. Toda prav ta poročila pokažejo, da se obrsko in slovensko razmerje do Bizanca do leta 583 med seboj razlikujeta in da nista povezana v celoto.

Ivan Efeški sicer pripoveduje, da so po Justinovi smrti (oktober 578) še močnejše kakor prej napadla bizantinsko državo »prokleta ljudstva Slovenov in onih z nakodranimi ali dolgimi lasmi, ki se imenujejo Obri«. ¹⁶⁸ Njegovo podrobnejše poročilo o teh dogodkih, ki sicer tudi na prvi pogled ne kaže v razmerju Slovenov do Obrov nikake spremembe, je pa prilično nejasno in zvezano z raznimi vprašanji: Potem ko pove, kako je obrski kagan dal zgraditi most preko Save, s katerim je nameraval pripraviti obleganje Sirmija, nadaljuje:

»Nemalo je vznemirjalo njega (sc. Tiberija) in vso državo to delo, ki je bilo v tretjem letu njegove vlade po Justinovi smrti, in on se je na vse načine trudil, da bi most podrli, pa tedaj ni mogel (tega storiti), in so mu oni gospodovali in ostali tam, pri čemer so zahtevali od cesarja: ali jim da on mesto Sirmij na tem bregu (sc. Donave), da bi se naselili v njem, ali se bodo oni vojskovali z njim in opustošili vso njegovo državo (*πολιτεία*). On pa se je odločno uprl, da bi jim ga dal. In glej oni, ki so se zbrali, so čakali ugodnega časa, da bi začeli vojno. Oni so zgradili, govore, tudi drugi most, česar nikdar ni bilo, in to so storili oni, pripravljajoč hudobijo.

Poglavje 25: o ljudstvu Slovenov (esqlavine) in o opustošenju, katero so napravili v Traciji v tretjem letu vlade krotkega cesarja Tiberija. — (I.) V tretjem letu po smrti cesarja Justina in postavitvi za cesarja zmagovitega Tiberija je izvršilo napad prokleta ljudstvo Sloveni (esqlavine). Hitro so šli skozi vso Helado, pokrajine Soluna in vse Tracije in zavzeli mnoga mesta in utrdbe (qastros — castra). Opustošili in požigali so jih, ropali in gospodovali v pokrajini. Prebivali so v pokrajini svobodno in brez strahu,

¹⁶⁴ Menander 48, str. 99; Kos F., Gradio I, 82.

¹⁶⁵ Menander 63, str. 122; Kos F., Gradio I, 87.

¹⁶⁶ Menander, 63, str. 122—123; Kos F., Gradio I, 87.

¹⁶⁷ Mihael Sirski, X 21; gl. pri Marquardt J., Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 1903, str. 484; Hauptmann L., n. n. m., str. 156—159.

¹⁶⁸ Ivan Efeški III 25; Kos F., Gradio I, 83 in Djakonov A., n. n. m., str. 27—28.

kakor bi bila njihova. (II.) To je trajalo štiri leta, in doslej, zato ker je bil cesar zaposlen s perzijsko vojno in je vse svoje vojske poslal na vzhod — zaradi tega so preplavili pokrajino, prebivali v njej in se v njej hitro razširili, dokler jih bog ne vrže ven.¹⁶⁹ Pustošili, požigali in ropali so celo do zunanega zidu in so zajeli vse cesarske črede, mnogo tisoč (glav) in drug različen (plen). (III.) Glej in do tega dne, t. j. do leta 895 (t. j. 1. X. 583 do 30. IX. 584), ostajajo, žive in mirno prebivajo v pokrajinah Romejcev,¹⁷⁰ ljudje, ki se niso upali pokazati iz gostih gozdov in (prostorov) zaščiteneh z drevjem in niso vedeli, kaj je to orožje, razen dveh ali treh lonhidijev (*λογχιδια*), t. j. kopij.¹⁷¹

Začetek obeh dogodkov, ki jih opisuje Ivan Efeški na koncu 24. in v začetku 25. poglavja VI. knjige »cerkvene zgodovine«, gradnje mostu po Obrih in napada Slovenov preko Donave, je enako datiran in gotovo istočasen. Zgodila naj bi se oba v tretjem letu po Justinovi smrti (oktobra 578) oz. po postavitvi Tiberija za cesarja (novembra 578), torej leta 581. Tja ju tudi v resnici postavlja Djakonov v svoji razpravi o sporočilih Ivana Efeškega o Slovanih v VI. stoletju.¹⁷² Za prvi dogodek je prilično lahko dokazati, da je datiranje Ivana Efeškega pogrešno.¹⁷³ Po njegovem lastnem sporočilu spada ta dogodek pred začetek vojne med Obri in Bizantinci za Sirmij. Prav tako govori v svojem podrobnejšem poročilu o gradnji tega

¹⁶⁹ Zadnjih šest besed v tem stavku so prevajali na različne načine: Prvi prevajalec Payne Smith (The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus, 1860, str. 432), jih je prevajal »as far as God permits them«; Schönfelder J., čigar prevod se v znanstvenih delih največkrat uporablja, pa je prevedel prvi »bis Got sie (hinaus) warf« (l. 1862). Ze l. 1868 mu je Gut Schmid ugovarjal (Literarisches Centralblatt 1868, str. 241), da »jih ni vrzel ven bog, marveč nemški prevajalec«. Res je Vasiljev A. (Slavjane v Grecii, Vizant. vremenn. 5, str. 409) prevzel Smithov prevod (»naskoljko Bog jim eto pozvoljal«), ki se mu je pridružil tudi Manojlovič (Vjesnik Zemalj. arhiva 3, 1901, str. 147—148). Med orientalisti pa je vendarle dobival Schönfelderjev prevod vedno širši pristanek: Marquardt je Hauptmannu (Byzantion IV 1929, str. 157) prestavil: »jusqu'à ce que Dieu les abattit«, Brooks E. W., ki je l. 1935 znova izdal Cerkevno kroniko Ivana Efeškega v Corpus scriptorum christianorum orientaliū, pa se je odločil za prevod »poka ih vybrosit bog« (gl. Djakonov A., n. n. m., str. 32, op. 4); le Djakonov A. (str. 32) še vedno vzdržuje prevod »poka dopuskaet ih bog«, in pravi, da »misli, da je tako treba razumeti besedo »rame«, da pa je Brooksov prevod »prav tako sprejemljiv«.

¹⁷⁰ Schönfelder J. M. je imel tu še dostavek: »ohne Sorge und Furcht, plündernd, mordend und brennend, sind reich geworden und besitzen Gold und Silber, Pferde-Heerden und viele Waffen und haben gelernt, Krieg zu führen, mehr als die Römer«, ki so ga mnogokrat citirali in ga še danes mnogokrat uporabljajo za karakterizacijo slovanskega vojaškega napredka v 6. stoletju. Brooks je v svoji izdaji to besedilo izločil iz te zveze (str. 327—8), pa tudi Djakonov ga v svojem prevodu izpušča (str. 32), čeprav usmerjenost njegove razprave izključuje možnost, da bi to storil, ako ne bi bil trdno uverjen o pravilnosti Brooksovega postopka. Ta stavek je z ostalim besedilom, zlasti z zaključkom, vsekakor v nasprotju.

¹⁷¹ Ivan Efeški VI 24—25; gl. prevode: Schönfelder: Vjesnik Zemalj. arhiva I, 1899, str. 117—118, delno Kos F., Gradivo I, 88; Marquardt: Hauptmann L., Byzantion IV, 1929, str. 156—157; Djakonov A., n. n. m., str. 30, 32.

¹⁷² Djakonov A., n. n. m., str. 31—33.

¹⁷³ Hauptmann L., n. n. m., str. 158; Stein E., n. d., str. 105—106, 109—111.

mostu tudi Menander, ki pripoveduje celo, kako je še neposredno pred njegovo gradnjo šlo v Bizanc obrsko poslanstvo po običajno vsakoletno dajatev in kako so prišli obrski poslanci v Bizanc tudi med gradnjo mostu samega.¹⁷⁴ Vojna zastran Sirmija, ki se je končala ob koncu Tiberijeve oz. ob nastopu Maurikijeve vlade, torej konec poletja 582,¹⁷⁵ pa je trajala tri leta: kagan si je namreč v mirovni pogodbi izgovoril izplačilo treh letnih bizantinskih dajatev, ki jih zaradi vojne ni dobil.¹⁷⁶ Gradnja mostu preko Save spada torej brez vsakega dvoma v leto 579.

Prav tja pa spada tudi začetek slovenskega napada preko Donave. Napad, ki je trajal najkasneje do začetka jeseni 584 vsaj štiri leta, se ni mogel začeti šele v pomladi 581. Letnica, ugotovljena za začetek gradnje obrskega mostu, velja — to dokazuje povezanost obeh sporočil pri Ivanu Efeškem — pač tudi za slovenski napad. Spričo vsega tega je prav verjetna Hauptmannova domneva, da je v obeh primerih napačno napisano »v tretjem letu« namesto »v tretjem mesecu«, s čimer pridemo prav v začetek leta 579.¹⁷⁷ S tem v skladu je tudi zgoraj navedeno sporočilo Ivana Efeškega, da so povečani napadi Slovenov in Obrov proti Bizancu sledili neposredno Justinovi smrti in Tiberijevemu nastopu na prestol.

S tem pa problematika gornjega sporočila o slovanskem napadu še ni izčrpana. Na prvi pogled se zdi, da gre pri njem le za opis enega samega dolgotrajnega slovenskega napada, ki je trajal od 579 pa do 583/4. Djakonov je prepričan, da gre za nepretrgane in glede obsega povsem nezmanjšane napade v teku vsega tega razdobja, pa tudi Hauptmann meni, da gre pri Slovenih, ki so še »danes« v bizantinskih pokrajinah, le za ostanke onih, ki jih »bog vrže ven«.¹⁷⁸ Prvi pazljivi analizi vira pa se vendarle pokaže v tekstu razpoka, ki jo je slutil že Hauptmann. V prvem delu poročila (I) se opisuje vpad, kakor da je že končan in kot da je trajal štiri leta. V tem nas še potrdi opomba, da so bili Sloveni v bizantinskih pokrajinah, »dokler jih bog ne vrže ven« (II). Djakonov si sicer to frazo razlaga kot pričakovanje bodočega razvoja. Toda — poročila Teofilakta Simokate o teh letih vendarle dokazujejo, da je bilo velikega slovenskega napada konec pred letom 584. Mir med Obri in Bizantinci, sklenjen jeseni 582, namreč »ni trajal dalj kakor dve leti«.¹⁷⁹ Ko so Obri v času žetve leta 584 znova napadli, pa Singiduna ni čuvala niti močna vojaška posadka, niti ni bilo v mestu meščanov, zaposlenih v tem času s poljskimi deli, »ker je vladala v Traciji zaradi miru popolna brezskrbnost«.¹⁸⁰ Ne glede na mir z Obri bi bil tak položaj popolnoma nemogoč, če ne bi bilo v tem času že tudi konec velikega slovenskega napada, opisanega pri Ivanu Efeškem. Če je trajal

¹⁷⁴ Menander 63–64, str. 121–126.

¹⁷⁵ Menander 66, str. 129–131; Teofilakt Simokata I 3, 4–8, str. 44–45.

¹⁷⁶ Menander 66, str. 130.

¹⁷⁷ Hauptmann L., n. n. m., str. 158.

¹⁷⁸ Hauptmann L., n. n. m.

¹⁷⁹ Teofilakt Simokata I 3, 8, str. 45: *ὁ περαιτέρω δὲ διήρκεσαν τὸν δύο ἐνιαυτὸν αὐτὸν σπονδαί.*

¹⁸⁰ Teofilakt Simokata I 4, 1: *διὰ τὸ ἐκ τῆς εἰρήνης βαθυμίαν πολλὴν ὑπερσχεσθαι τῆς θράκης.*

ta napad res štiri leta, se je moral tudi v resnici končati v prvi polovici leta 583. Kako torej, da sede slovenski napadalci, ki jih leta 583 »bog vrže ven«, v l. 584 še vedno brez skrbi in nemoteni v bizantinskih pokrajinah? Ali ne gre morda tu za dva različna napada, pri čemer je pri drugem v novih okoliščinah Slovenom prišla na pomoč nova podpora, ki je uničila učinek nedavne »božje pomoči« Bizancu?

Vzporejanje podatkov Ivana Efeškega z drugimi o Slovenih in Obrih nam razpoko, ki jo pri gornjem poročilu samo zaslutimo, docela jasno osvetli in dokaže. Leta 579 je prišel Bajan s svojo vojsko do Save med Singidunom in Sirmijem in začel s pomočjo bizantinskih obrtnikov, ki so mu delali pred tem palačo v njegovem ringu, graditi most preko reke, ki naj bi preprečil pomoč bizantinskega rečnega ladjevja Sirmiju. Vendar je to delal še z izgovorom, da bo šel znova nad Slovence. To je prisegel poveljniku bizantinskih čet v Singidunu, s takim sporočilom pa je poslal poslanca tudi k Tiberiju. Toda Tiberij je obrski pohod proti Slovenom odklonil.¹⁸¹ Že v tem času, ko bi Obrom koristili še mirni odnosi z Bizantinci, pa so vlaški Slovenci odprto vdrli preko Donave.¹⁸² Samostojnosti Slovenov v razmerju do Obrov in glede njihovega nastopa do Bizantincev pa ne dokazuje le ta razlika, marveč tudi, da niso hoteli plačati Obrom obljubljenega tributa, da so celo pridržali obrskega poslanca, ki je prišel ponj,¹⁸³ poslanca, ki se je vračal od cesarja z njegovim odklonilnim odgovorom, pa je na povratku nek slovenski oddelek, ki je plenil po bizantinskem ozemlju, ujel in celo ubil.¹⁸⁴

Ko so Obri v času, ko se je mudil njihov poslanec v Bizancu, dogradili most preko Save, so tudi oni spremenili svoj obraz. Odprto je zahteval nov poslanec, ki ga je kagan odposlal še, ko je bil prvi na poti, od bizantinskega cesarja izročitev Sirmija kot dediščine po Gepidih.¹⁸⁵ Ko je Tiberij tudi to zahtevo odbil, se je jeseni 579 začela vojna. Po triletnem obleganju (579 do 582) je končno prisilil glad meščane k predaji mesta, s čimer so si odkupili prost odhod, seveda brez vsakega premoženja.¹⁸⁶ Ker je požrl Tiberiju črnomorski vihar ladjo z darovi, s katerimi je menil pridobiti proti Obrom zahodne Turke, je bil prisiljen skleniti z Obri mir, se odreči Sirmiju in plačati za pretekla tri leta vojne običajno letno podporo po 80.000 solidov.¹⁸⁷ Ne glede na ta mir so Slovenci svoje napade proti Bizancu še nadaljevali vsaj v začetek prihodnjega leta. Ropali so po vsem Balkanu in ogrožali celo Carigrad, kjer so prišli do »dolgega zidu« in povzročili paniko v mestu.¹⁸⁸ V tem letu pa jih nenadno »bog vrže ven« (583).

¹⁸¹ Menander 63—64, str. 121—126; Ivan Efeški VI 24.

¹⁸² Ivan Efeški VI 25; Menander 64, str. 125 in 126.

¹⁸³ Menander 63, str. 122—123.

¹⁸⁴ Menander 64, str. 126; gl. tudi Stein E., n. d., str. 109.

¹⁸⁵ Menander 64, str. 126—128; Ivan Efeški VI 24.

¹⁸⁶ Menander 65, str. 128—131; Ivan Efeški VI 30, 32, Vjesnik Zem. ark. I, str. 119, 120; Šišić F., Priručnik izvora hrvatske historije 1/1, 1914, stran 116; podrobneje obravnava potek vojne Stein E., n. d., str. 109—113.

¹⁸⁷ Menander 66, str. 129—131; Teofilakt Simokata I 3, 4—8, str. 44—45.

¹⁸⁸ Mihael Sirski X 21, 8, Marquardt J., n. d., str. 483.

Kaj je mislil sirski škof, ko je to napisal? Mogoči sta dve različni razlagi, od katerih ima vsaka toliko verjetnosti, da se ne moremo odločiti med njima. Na eni strani kažejo namreč poznejši boji med Obri in Bizantinci, ki se začno leta 584, da so Obri med koncem leta 582 in začetkom teh novih pohodov vsekakor za nekaj časa uveljavili tudi v resnici svojo nadoblast nad vlaškimi Slovenci in jih vključili v obrsko-slovansko plemensko zvezo. Prav lahko mogoča je domneva, da je bilo to zvezano z obrskim pohodom preko Karpatov na Vlaško, ki je prisilil Slovence k povratku domov. To nenadno razprtijo med dvema napadalcema na Bizanc, ki je pretrgala napade, bi pobožni sirski škof prav lahko smatral za »božji dar« Bizancu. Tako bi pa mogel soditi tudi v zvezi z drugo možnostjo, dasi je ta že tudi v zvezi z bizantinsko diplomacijo, le da zaradi pomanjkljivih izvlečkov iz dela Ivana Efeškega, ki so se nam ohranili v poznejšem delu Mihaela Sirskega, ne moremo za trdno reči, ali spada njen uspeh že v leta 583 ali pa 584, ko so se že začeli novi, skupni slovensko-obrski napadi preko Donave. Tudi proti Slovenom so namreč Bizantinci posegli po podobnem sredstvu, kakor so ga menili porabiti leta 582 proti Obrom: nalogorili so namreč Ante, da so napadli Sklavenijo (583 ali 584?), »jo oropali, odvedli njeno bogastvo in jo požgali«¹⁸⁹. Če spada ta napad v l. 583 — to je prav mogoče, ker govori Mihael Sirski ob tej priliki le o slovanskih napadalcih na Bizanc, ki da so prodrli do dolgega zidu — potem so bili Anti tisti, ki so prisilili Slovence k obrambi domovine in v zadnjih letih tja iz bizantinskih pokrajin navlečenega blaga. V tem primeru bi bilo kaj lahko mogoče, da so se Slovenci tudi sami povezali z Obri v širši plemenski zvezi. Če pa spada ta antski napad že v čas novega slovenskega napada na Bizanc, pa spada v leto 583 gotovo poseben obrski napad na Slovence, ki naj bi pripravil enoten nastop ljudstev severno od Donave v bodočem navalu na Balkanski polotok, ki so ga Obri tedaj že pripravljali. Najsi bo tako ali drugače, vsekakor pokažejo dogodki sledečih let, da so od 583 dalje nekaj časa tudi vlaški Slovenci spadali v okvir obrsko-slovanske plemenske zveze in pod obrsko vodstvo.

Od novega cesarja Maurikija, ki je jeseni 582 zamenjal Tiberija, je namreč kagan zahteval nove usluge, končno pa, da naj se letna dajatev Obrom zviša na 100.000 zlatnikov. To zadnjo zahtevo je Maurikij odbil in zato so Obri znova vpadli preko Donave (v času žetve 582), z njimi vred pa tudi vlaški Slovenci. Sporočilo Mihaela Sirskega, da je dežela teh Slovencev »na zahodu reke, ki se imenuje Donava (Donabis)« in da so Bizantinci proti njim pridobili Ante, ne pušča nobenega dvoma, da so se obrskega pohoda tokrat udeležili res vlaški, ne pa le panonski Slovenci.¹⁹⁰ »Obri in druga slovanska ljudstva« — pod temi so mišljeni Slovenci, ki so zaradi antskega vpada »postali divji kakor lev proti plenu« — nastopajo v času Maurikija očitno kot enotni napadaleci preko Donave.¹⁹¹ Obri so iz Sirmija vdrli proti vzhodu, zavzeli Singidunum, ki je bil zaradi miru

¹⁸⁹ Marquardt J., n. n. m.

¹⁹⁰ Hauptmann L., n. n. m., str. 158; tekst Mihaela Sirskega: Marquardt J., n. n. m.; drugače, a gotovo napačno: Djakonov A., n. n. m., str. 34.

¹⁹¹ Ivan Efeški V 19; Kos F., Gradivo I, 91; Marquardt, n. n. m.

v Traciji po slovenskem umiku (583) brez posadke, pa tudi njegovo prebivalstvo je bilo zaradi žetve izven mesta, Viminacium in Auguste ob Donavi. Sloveni so pa znova vdrlí do Carigrada, a tu jim je izpodletelo in »niso mogli vdreti in osvojiti glavnega mesta države«, zato so se obrnili nazaj proti Anhalu (ob Črnem morju), kamor so udarili tudi Obri. V zvezi s padcem tega mesta se nam je ohranilo sporočilo, ki kaže, da tokrat ne gre za dve samostojni akciji, marveč da so bili tudi slovenski napadalci pod kaganovim poveljstvom: ko so Sloveni zavzeli mesto, »so našli tam ono škrlatno obleko, ki jo je Anastazija, Tiberijeva žena, podarila kot votivni dar tamošnji cerkvi, ko je šla v kopališče. To je vzel kagan in jo oblekel, rekoč: „Če želi ali ne želi romejski cesar, glej, država mi je bila dana“.¹⁹² Ti obrsko-slovenski nastopi so bili tisti, zaradi katerih je Ivan Efeški l. 584 napisal, da so Sloveni v tem času spet na bizantinskih tleh, dasi so se že prej umaknili.

Ko so boji trajali tri mesece, je Maurikij poslal kaganu poslanca s prošnjo za mir pod starimi pogoji, ki jih je pa kagan zavrnil z grožnjo, da bo podrl »dolgi zid«.¹⁹³ Tako so l. 585 prišli znova bizantinski poslanca s ponudbo, da se poveča bizantinska »podpora« na 100.000 zlatnikov letno. Tedaj se je kagan spričo približevanja zahodnih Turkov, ki so baje nameravali napasti Sirmij, kaj hitro odločil in sklenil mir z Maurikijem.¹⁹⁴

Tokrat pa so Obri sklenili mir le navidez. »Po kratkem času... je obrsko pleme znova napadlo Bizantince, toda ne očito, marveč na zelo zavraten in zloben način. Poslalo je namreč ljudstvo Slovenov«.¹⁹⁵ Tudi pri tem napadu more iti, sicer namreč obrsko vodstvo napada ne bi bilo prav nič skrito, le za vlaške, ne pa za panonske Slovence, ki so sestavljali oddelke v obrski vojski sami.¹⁹⁶ Napad Slovenov je zajel »večino bizantinskega ozemlja«, prišli so spet do »dolgega zidu«, ki ga je pa Maurikij dal hitro zasesti s carigrajsko posadko. Komentiolos, postavljen za poveljnika, je nato Slovence premagal pri reki Erginiji, blizu Hadrianopolisa pa razbil še slovansko vojsko pod poveljstvom Ardagasta, ji odvzel plen in očistil Astiko (pokrajino med Hadrianopolisom in Filipopolisom) od napadalcev, ki jih je s tem potisnil preko Balkana na sever. Toda spomladi drugega leta (586) so v odgovor napadli spet Obri sami. Kagan je za svoj nastop porabil malenkosten povod, da se je namreč »Skit« Bookolobra spečal z neko njegovo ženo, nato pa skrivaj nagovoril k begu sedem podložnih Gepidov¹⁹⁷ in se umaknil v Bizanč. Ze v prvem sunku je zavzela obrsko-slovenska vojska — da gre kljub Teofilaktovemu pripovedovanju le o Obrih za skupen obrsko-slovenski nastop, kaže že smer napada in še

¹⁹² Mihael Sirski X 21, Marquardt J., n. d., str. 483—484; Teofilakt Simokata I 4, 4, str. 47.

¹⁹³ Teofilakt Simokata I 4, 6—8, str. 47.

¹⁹⁴ Teofilakt Simokata I 6, str. 50—52; Mihael Sirski X 21, Marquardt J., n. d., str. 485.

¹⁹⁵ Teofilakt Simokata I 6, 6—7, 6; str. 52; Kos F., Gradivo I, 90.

¹⁹⁶ O možnosti napada plemen, ki so sicer pod vrhovno oblastjo, a vendarle uživajo precej samostojnosti, gl. za dobo zgodnje fevdalne države primere iz bizantinsko-gotske vojne pri Hauptmannu, Čas 17, 1923, str. 311, Byzantion IV, 1929, str. 158; za plemenske zveze velja to seveda še v večji meri.

¹⁹⁷ Teofilakt Simokata I 8, 4, str. 54.

posebej opis prvega obleganja Soluna, ki spada v to leto in ne v l. 597¹⁹⁸ — Mezijo in Skitijo med Donavo in Balkanom (torej na meji vlaških Slovenov) in zavzela tam vrsto mest (Ratiarijo, Bononijo, Akis, Dorostolon, Zaldapo, Panaso, Markianopolis in Tropejon).¹⁹⁹ Ta smer napada kaže, da je poročilo v *Miracula s. Demetrii* o njem docela resnično: ko je Maurikij odbil kaganove zahteve, tako poroča vir, »pokliče (sc. kagan) k sebi ves neverni in divji rod Slovenov, vse to ljudstvo mu je bilo namreč podložno, in je pomešal mednje nekaj barbarov drugega rodu in vsem skupaj ukazal, naj začno z vojsko«. ²⁰⁰ Napad na Solun v septembru je pa vendarle izpodletel, ne glede na oblegovalne stroje, ki so jih napadalci uporabljali in ne glede na njihovo veliko številčno premoč.

Spomladi 587 (ne 586, kakor misli Stanojevič,²⁰¹ kajti to se je zgodilo »v istem letu«, kakor razdelitev bizantinske vojske proti Perzijcem, ki spada v pomlad 587²⁰²) je Komentiolos, ki je bil že v prejšnjem letu postavljen za poveljnika bizantinskih čet, zbral vojsko v Anhialu, da bi od tod spet pridobil Bizancu pokrajine med Balkanom in Donavo, ki so v prejšnjem letu prišle v obrsko-slovenske roke in po katerih so se Obri gibali precej domače.²⁰³ Bizantinski pohod se je začel z uspehi. Prišli so do Tomija, Markianopolisa in Zaldape in nekajkrat premagali »barbare«. V odgovor na ta napad je prišel nov obrski sunek. Bizantinska vojska je bila delno uničena, delno potisnjena v balkanske gore, napadalci so pa spet vdrli v Tracijo, kjer so zavzeli najprej Apiarijo, nato pa »zelo veliko romejskih mest«; nekatera so se odkupila (Beroea), le redka pa so se mogla ubraniti (na pr. Diokletianopolis, Filipopolis in Hadrianopolis). Šele ob obleganju Hadrianopolisa so bili Obri spet poraženi, tako da so se umaknili iz južnih pokrajin. Ozemlja severno od Balkana Bizantinci po vsem videzu v tem času niso mogli osvojiti nazaj.²⁰⁴ Sloveni pa so tudi še v sledečem letu (588) znova vdrli v Tracijo in plenili po njej.²⁰⁵ V bistvu isti položaj je ostal na severni balkanski meji bizantinske države nespremenjen vse do konca vojne s Perziji, t. j. do l. 591.

8. Naselitev alpskih Slovanov. Po odhodu Langobardov v Italijo je nastal v Panoniji in Vzhodnih Alpah prostor brez političnega gospodarja, v katerega polagoma napredujejo novi prebivalci, Slovani. Pisani viri nam ne sporočajo neposredno točnih podatkov o slovanskem napredovanju. L. 568 so Langobardi odšli, l. 593/95 srečamo alpske Slované že v boju z Bavarci v zahodni Karantaniji,²⁰⁶ okrog l. 600 pa silijo že

¹⁹⁸ Stanojevič S., *Vizantija i Srbii* II, str. 208; *Miracula s. Demetrii*, Migne J. P., *Patrologia graeca* 116, 1891, kol. 1283—1294; Kos F., *Gradiivo* I, 120.

¹⁹⁹ Teofilakt Simokata I 8, str. 54—55.

²⁰⁰ Kos F., *Gradiivo* I, 120.

²⁰¹ Stanojevič S., n. d. I, str. 187.

²⁰² Teofilakt Simokata II 10, 6—8, str. 89—90; gl. Pigulevskaja N. V., *Vizantija i Iran na rubeže VI i VII vekov*, 1946, str. 74.

²⁰³ Teofilakt Simokata II 10, 12—13, str. 90—91.

²⁰⁴ Teofilakt Simokata II 10—17, str. 90—105; Teofanes, ed. de Boor I, str. 257—259 k l. 587.

²⁰⁵ Teofilakt Simokata III 40, 7, str. 116—118; Evagrius VI 8.

²⁰⁶ Pauli Diaconi *Hist. Langob.*, IV 7, 10.

skozi »istrski dohod« v Italijo.²⁰⁷ V času med tema dvema skrajnima mejama so alpski Slovani zasedli svojo novo domovino. Njihovo selitev je pa vendar mogoče časovno nekoliko podrobneje zasledovati, če upoštevamo podatke o obstoju oz. propadu antičnih škofij v teh pokrajinah, o denarnih najdbah iz tega časa, o jezikovnem razvoju in končno seveda tudi o gibanju in težnjah Obrov v tem razdobju.

Najprej si oglejmo jezikovne podatke, kajti ti so le rezultat razvoja, sam na sebi časovno premalo določen; kljub temu pa morejo dati važne migljaje pri razumevanju ostalega, dovolj fragmentarnega gradiva. Pri tem se moramo vrniti k že zgoraj omenjeni konzonantni kupini -dl-, ki je pri južnoslovanskih jezikih že zamenjana z -l-, in k instrumentalu »ženo« namesto južnoslovanskega »ženojo«. Ker sta ta dva pojava slovenščine zvezana s kolonizacijskim dotokom iz Podkarpattja, nam namreč njune izoglose izražajo po vsej priliki tudi obseg ozemlja, ki ga je zajel podkarpatski kolonizacijski tok in katerega ne ali le v neznatni meri.²⁰⁸ Pri tem je praktično uporabna le izoglosa glasovne skupine -dl-, glede katere je Ramovš ugotovil, »da je imela prvotna slovenščina v onih alpskih krajih, ki so bili kasneje germanizirani, na sedanjem Slovenskem Štajerskem in Koroškem, po Reziji, slovenski Benečiji in po Goriškem že neasimilirano tl-dl«,²⁰⁹ »po vsem višinskem alpskem predelu; od vzhoda sem prodirajoča inovacija l za dl pa je zajemala čedalje globlje v ta pas«. ²¹⁰ Dočim prvotno Ramovš ni pripisoval tem pojavom nikake važnosti za potek naselitve Alp po Slovanih,²¹¹ je že 1935 te dialektične razlike hipotetično razlagal prav s potekom naselitve: »Alpske Slovane je pripeljal v novo domovino oni dotok, ki se je iz zakarpatske praslovanske zemlje razlil čez zapadni del Karpatov in čez Donavo v Panonijo, od koder se je v drugi polovici 6. stoletja — po odhodu Langobardov v Italijo — pognal v Alpe in proti Krasu... Nekaj desetletij pozneje pa je proti zapadu prodirajoči tok balkanskih Slovanov gosteje obljubil vzhodne dele današnje Slovenije«. ²¹² Leto pozneje mu je hipoteza dozorela v določno trditev.²¹³ Pri slovanski poselitvi Alp imamo torej po teh jezikovnih plastnicah opraviti z dvema tokovima: prvim od severovzhoda, ki je predele južno od Alp zajel nujno manj intenzivno, in močnejši tok od jugovzhoda, ki je pešal proti severozahodu, mogel pa je pogmati starejši tok pred seboj proti zahodu (tako si razlagam na pr. pojav -dl- v Posočju).

Slovenska priselitev v Alpe je — o tem bomo še govorili — ozko povezana z Obri. Pojasnilo za prekretnico v priseljevanju Slovanov v Alpe, ki nam jo kaže jezikovni razvoj, smemo iskati v nekoliko bolj znani obrski zgodovini toliko prej, ker so Obri sedeli od l. 568 na poti, ki veže takratno jedro južnih Slovanov severno od spodnje Donave in v Daciji z Vzhodnimi

²⁰⁷ Kos F., Gradivo I, 181; Šišić F., Priručnik, str. 174.

²⁰⁸ Ramovš F., Historična gramatika VII, 1935, str. XVIII—XIX; isti, Kratka zgodovina I, str. 93—94.

²⁰⁹ Ramovš F., Historična gramatika II, str. 193—198.

²¹⁰ Ramovš F., Kratka zgodovina... I, str. 47—49.

²¹¹ Ramovš F., Časopis za sloven. jezik, književ. in zgodov. 2, 1920, str. 102—110; isti, Historična gramatika II, str. 198—207.

²¹² Ramovš F., Historična gramatika VII, str. XVII—XIX.

²¹³ Ramovš F., Kratka zgodovina I, str. 93.

Alpami. V prvih desetletjih po odhodu Langobardov v Italijo so Obri vzdrževali z njimi res prijateljske odnose. Poglavitna obrska pažnja in akcija sta bili v tem času posvečeni, kakor smo že videli, Bizancu. L. 567 jim je sicer izpodletel poskus, da osvoje Sirmij, tudi napad na Balkanski polotok okr. l. 579 ni prinesel zaželenih uspehov. Zato pa so l. 579 sprožili razdobje dokončne osvojitve Balkanskega polotoka po Slovanih. Prodiranje v Alpe je bilo v tem času le stranska akcija, omejena po vsej priliki na teritorij, na katerem Langobardi niso bili zainteresirani. To daje slutiti dejstvo, da iz tega časa nimamo nobenih poročil o pogodbah med Langobardi in Obri o miru, ki se pojavijo proti koncu 6. stoletja. L. 582 so Obri po triletnem obleganju zavzeli Sirmij, ki ima pomen ključne postojanke za masovni prehod južnih Slovanov proti zahodu.²¹⁴ Hauptmann in enako tudi Rus²¹⁵ sicer odlagata intenzivnejšo slovensko-obrsko akcijo proti zahodu do zadnjega desetletja 6. stoletja. Podrobnejši podatki pa kažejo, da moramo prav v padcu Sirmija gledati tisto preokretnico, od katere se začenja širša slovansko-obrška akcija v Vzhodnih Alpah, ki se ne umika niti pred prvimi lokalnimi oboroženimi spopadi z Langobardi.

Preidimo na njihovo analizo! Iz l. 579, torej iz istega časa, v katerem se začenja boj za Sirmij, izvira zapisnik sinode v Gradežu, ki naj bi potrdila pravice gradeškega patriarha.²¹⁶ Tekst je sicer poznejša potvorba, a podpis so brez dvoma pristni, povzeti po nekem pristnem dokumentu.²¹⁷ Med 20 škofi, podpisanimi za patriarhom, najdemo tudi sledeča imena: Leonianus episcopus s. ecclesiae Tiborniensis, ... Joannes episcopus s. ecclesiae Celejanae, ... Patricius episcopus s. ecclesiae Emonensis, ... Aaron episcopus s. ecclesiae Avoriciensis, ... Vigilius episcopus s. ecclesiae Scaravensis (Scaravaciensis). Zastopane so bile torej škofije v Teurniji, Celeji, Emoni, Aguntu, dočim smatra škofa Vigilija Egger²¹⁸ za »karavanškega« škofa v Juenni, hipoteza, ki je ni mogoče dokazati in je neverjetna: vsi ostali škofje z edino izjemo säbenskega (pri katerem je uporabljen tradicionalni uradni naslov pokrajine) so namreč imenovani po kraju, v katerem je bil sedež škofije. Med škofi s poznejšega slovenskega ozemlja manjkata dva: iz Poetovija in iz Virunuma. Pri sicer tako popolnem zastopstvu sufraganov to vsekakor preseneča. Opravičena je torej domneva, da sta ti dve škofiji že propadli. Kos, ki sodi pri tem še s stališča, da imamo pri poselitvi Alp opraviti le z eno slovansko naseljitveno plastjo (razen v obdonavskem hodniku),²¹⁹ meni, da sta morali potemlakem propasti tudi že obe škofiji v Celeji in Emoni, »da emonski in celjski škof leta 579 nista več bivala pri svojih škofijskih sedežih, marveč kot begunca pred prodirajočimi Obri in Slovenci v Jadran-

²¹⁴ Hauptmann L., Byzantion 4, 1929, str. 154—161.

²¹⁵ Hauptmann L., n. n. m., str. 161, 167; Rus J., Johannes — zadnji škof panonske, a prvi istrske Emone, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 20, 1939, str. 166.

²¹⁶ Kos F., Gradivo I, 85.

²¹⁷ Kos M., K poročilu Pavla Diakona o Slovencih, Časopis za zgodov. in narodop. 26, 1931, str. 203.

²¹⁸ Egger R., Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Norikum, 1916, str. 138.

²¹⁹ Kos M., Zgodovina Slovencev, str. 23—24.

skem Primorju». ²²⁰ Pri sunku, ki bi prišel od jugovzhoda ali vzhoda, bi bil tak sklep seveda nujen. Pri napredovanju od severovzhoda pa sta bila obratno prav Virunum in Poetovio prva na udaru. Kolonizacijska zveza med dolino Mure in Koroško preko Neumarkta ²²¹ pa tak potek prve slovanske doselitve na Koroško vsekakor dopušča. Ker na drugi strani med imenovanjem emonskega in celjskega škofa na eni, ostalih škofov, ki so gotovo še sedeli v svojih škofijah, na drugi strani, v dokumentu ni nobene razlike, menim, da moramo za ta čas še vedno dopuščati obstoj obeh mest in škofij. Prav to dejstvo vsebuje obenem potrdilo, da je prvi slovanski val v Alpe prihajal v resnici od severovzhoda, ne pa od jugovzhoda ali od vzhoda.

Povsem drugače pa je deset let pozneje. V opisu dogodkov v l. 587 do 590 v zvezi z istrskim sporom okrog krivoverstva »treh poglavij« se omenjata kot patriarhova podpornika tudi škofa »Patricius« in »Johannes« brez označbe kakršnekoli škofije ali pokrajine. ²²² Ker ne izvirata iz vrst nekdanjih istrskih škofov, sta to pač škofa iz Emone in Celeje. Dva momenta pa kažeta, da škofija ni le slučajno opuščena, marveč da sta se v tem času nahajala v resnici že kot begunca v patriarhovi okolici ali v Istri. Na eni strani manjka označba škofije razen pri njih in pri dveh istrskih škofih, ki sta bila — po istem poročilu — v resnici odstavljena od ljudstva — le še pri enem, Clarissimu iz Concordije. Na drugi strani, in to je važnejše, sta pa to edina škofa, ki se razen istrskih vne-mata za »istrsko« herezijo. J. Rus ²²³ sicer res domneva, da sta oba škofa sedela še tedaj v svojih škofijah. Pri tem pa izhaja iz napačne predpostavke, da je spisek škofov pri Pavlu Diakonu spisek udeležencev sinode v Maranu (589/590). Toda — sinoda je imela le 10 udeležencev, ob tej priliki pa je naštetih 17 škofov brez patriarha Severa. Očitno gre za starejši skupni zagovor krivoverstva, iz časa pred Severovim pridržanjem v Ravenni, torej najkasneje iz let 587—588. Poteg tega pa se opira Rus le še na domnevo, da je bil Johannes, ki ga sledimo pozneje v Sici-lijo, zadnji škof panonske in prvi istrske Emone (Novi grad). Zato bi moral seveda Patricij najprej še v panonski Emoni umreti in dobiti naslednika Johannesa. V resnici je pa dokazal le verjetnost, da je bil Johannes škof v istrskem Novem gradu in da so tega ustanovili begunci iz Emone, pa nič več. Možen nam je namreč lep izhod, ki ne terjata takih zamotanih pogojev, pa je bolj v skladu z zgoraj navedenimi sezname škofov: da sta se namreč oba begunska škofa, emonski Patricij kot prvi in celjski Johannes kot njegov naslednik zvrstila v begunski škofiji.

Končno najdemo v prošnji beneških in recijskih škofov do bizan-tinskega cesarja Tiberija, da naj se glede »krivoverstva treh poglavij« odločitev začasno odloži (iz l. 591), omenjene škofije v Virunumu (Breonensis), Turninji (Tiburniensis) in Aguntu (Augustana), ²²⁴ »kot nekaj,

²²⁰ Kos M., Časopis za zgodov. in narodop. 26, 1931, str. 203, 206.

²²¹ Kos M., Zgodovina Slovencev, str. 43.

²²² Pauli Diaconi Hist. Langob. III 26; Kos M., Časopis za zgodov. in narodop. 26, 1931, str. 203—204.

²²³ Rus J., n. n. m., str. 160—166.

²²⁴ Glede lokalizacije Kos F., Gradivo I, 103, str. 125; Egger R., n. d., str. 12 sl., 61, 109, 136—137; Kos M., n. n. m., str. 206.

kar je nekdaj obstojalo, glede sedanjosti treh škofij nas pa pušča vir popolnoma v nejasnem.²²⁵ Njihove škofoje med podpisniki iščemo zastonj. Tudi te škofije so torej okrog l. 590 že propadle. Ugovor, ki bi ga kdo utegnil navajati na podlagi Wopfnerjevega dokazovanja, da je *ecclesia Breonensis* škofija Säben, ki tedaj še stoji, ne pa Virunum,²²⁶ je prazen. Na Wopfnerjevo dokazovanje se namreč more opreti le tisti, kdor verjame, da so škofoje v istem pismu za isto škofijo rabili različna imena (med podpisniki je namreč na prvem mestu *Ingenuinus episcopus sanctae ecclesiae Saboniensis*), v svojih uradnih aktih pa poleg tega uporabljali tudi še tretje ime (*ecclesia Retiae secundae*).

Propadanje škofij kaže torej sledečo podobo: pred letom 579 sta propadli škofiji v Virunumu in Poetoviu, pred 587 celjska in emonska, pred 591 teurnijska in aguntska. Pred 587 je torej treba po vsej priliki postaviti začetek novega slovanskega vala v Vzhodne Alpe, močnejšega od prvega in usmerjenega ob rekah navzgor, torej prihajajočega od jugovzhoda in vzhoda. V zvezo s tem valom spravljam tudi propad langobardske naselbine v Kranju po l. 580.²²⁷ O boju z Langobardi pripoveduje tudi padec Meglarij, kajti v ruševinah tega kastela so se našli ostanki langobardske vojaške blagajne, v kateri pa ni več langobardskih kovancev iz časa po l. 584—585.²²⁸ Po obrski osvojitvi Sirmija se je torej že obrnil v Alpe nov slovanski val, ki je v manj kot desetih letih zalil v bistvu vse poznejše slovensko ozemlje. Bavarci, ki prodirajo v zadnjem desetletju 6. stoletja ob Dravi navzdol, trčijo l. 593 v okoliših nekdanje Teurnije in Agunta²²⁹ že na Slovane. Ze med dogodki iz leta 592 pa nam Pavel Diakon poroča značilno vest: »V tem času je tudi kralj Agilulf napravil mir z Obri.«²³⁰ Na eni strani je to dokaz o nekkih sporih pred tem (padec Meglarij in Kranja!), na drugi strani pa ta pogodba kot prva v daljši seriji poznejših kaže, da se je resnični obrsko-slovanski teritorij vsekakor znatno primaknil k langobardskemu. Notranji Norik, ki je po koncu bizantinske oblasti v severni italjski ravnini živel še nekaj desetletij kot romanski otok sredi med barbarskimi ljudstvi samostojno življenje,²³¹ je bil sredi 9. desetletja 6. stoletja na jugu od Italije najprej odrezan, ob koncu tega stoletja pa je utonil v slovanskem morju.

Tako je v Vzhodnih Alpah nastal popolnoma nov položaj. Slovani so v dveh kolonizacijskih razdobjih v več velikih kolonizacijskih tokovih²³²

²²⁵ Kos M., n. n. m.

²²⁶ Wopfner H., *Die Reise des Venantius Fortunatus*, Schlern-Schriften 9, 1925, str. 402.

²²⁷ O tem podrobno razpravljam v delu *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, ki čaka na tisk.

²²⁸ Stefan F., *Der Münzfund von Maglern-Thörl und die Frage der reduzierten Solidi*, *Numismatische Zeitschr.* NF 30, 1937, str. 45, tab. IX; isti, *Die germanische Landnahme in den Ostalpen bis zum Ausgang der Völkerwanderung*, *Joanneum* 6, 1943, str. 100—101.

²²⁹ Glede časa gl. Kos M., *Časopis za zgodov. in narodop.* 26, 1931, str. 207—208.

²³⁰ Pauli Diaconi *Hist. Langob.* IV 4.

²³¹ Egger R., *Teurnia*, 1926², str. 8.

²³² Kos M., *Zgodovina Slovencev*, str. 32—48; isti, *Geografski vestnik* 8, 1932, str. 101—140; isti, *Koroški zbornik*, 1946, str. 43—75.

zagnili področje Vzhodnih Alp do istrskega in tržaškega Krasa, Posočja, skoraj do izvira Drave, do Visokih Tur in reke Traune ter severno od Donave do reke Mühl. Odslej se na tem ozemlju iz novih prišlekov v stoletnem razvoju izoblikuje posebno slovensko ljudstvo.

9. Maurikijeva vojna proti Slovenom in Obrom. — Ko se je po koncu vojne s Perzijci obrnil Maurikij na Balkanski polotok in začel z napadom proti Slovenom in Obrom, se je položaj na severni bizantinski meji začel nekoliko spreminjati. Preden pa očrtamo dogodke same, se moramo dotakniti njihove kronologije. O bojih poročata dva bizantinska pisca, Teofilakt Simokata in Teofan, prvi brez točnih letnic, drugi pa sicer razporeja dogodke natančno po letih, toda ne kakor so se v resnici zgodili, marveč kakor se mu je pač zdelo, da bi bilo dobro razvrstiti Teofilaktove podatke po posameznih letnicah, da nobeno leto ne bi ostalo brez svojega dogodka.²³³

Dasi je spoznanje, da je Teofan glede kronologije teh bojev neuporaben, že staro, je vendarle zaradi svoje splošne dobre kakovosti in posebej zaradi luknje, ki jo kaže pri dosedanji interpretaciji Teofilaktov opis bojev v letih 594—597/8, vplival pri zgodovinarjih glede razporeditve dogodkov prav do najnovejšega časa.²³⁴ Ta »luknja« pri Teofilaktu Simokatu je povzročila, da je zadnji, ki je načeljal vprašanje kronologije teh bojev, G. Labuda,²³⁵ menil, da ima Teofilakt premalo dogodkov za ves čas od 591 do 602 in da je vprašanje njihove kronologije treba rešiti tako, da se prestavi začetek Maurikijeve vojske proti Obrom in Slovenom iz l. 591 v l. 595. Obenem z začetkom teh bojev poroča namreč Teofilakt²³⁶ o sončnem mrku, ta pa je bil viden v Bizancu tako l. 592 kakor l. 595. Teofilakt je torej po Labudinem mnenju vmesna leta po koncu perzijske vojne (591—594) enostavno izpustil, ker v njih ni bilo pomembnejših dogodkov. Že ta argumentacija ni srečna, ker take luknje pri Teofilaktu sicer ne najdemo nikjer, njegovo poročilo o pripravah za vojno proti Obrom, ki da so sledile neposredno koncu vojne s Perzijci, pa je vsekakor dovolj močan argument, da moramo od obeh sončnih mrkov zvezati z začetkom pohoda prvega in ne drugega, ki je sledil šele čez tri leta.

Nadaljnje dogodke razporeja Labuda pri tej svoji konstrukciji takole:

- 595 Maurikijev pohod, kaganov vpad in boji v Traciji;
- 596 Priskov pohod preko Donave proti vlaškim Slovenom;
- 597 Petrov pohod preko Donave proti vlaškim Slovenom;
- 598 boji za Singidunum, obrski vpad v Dalmacijo;
- jesen 598 — pomlad 600 18 mesecev miru;
- od pomladi do jeseni 600 boji pri Singidunu in ob Tisi;
- od jeseni 600—601 mir;
- 602 Petrov pohod proti vlaškim Slovenom.

²³³ Bury J. B., *The Cronology of Theofylactus Simocatta*, *The Engl. Hist. Rewiew* 3, 1888, str. 310—315; Hauptmann L., *Čas* 17, 1923, str. 315—317.

²³⁴ Prim. poleg v op. 1 navedenih del tudi Diehl Ch.-Marçais G., n. d., str. 133; Bréhier L., n. d., str. 44—45.

²³⁵ Labuda G., *Pierwsze państwo słowiańskie*, 1949, str. 341—349.

²³⁶ Teofilakt Simokata V 16, 5, str. 218.

To kronologijo poskuša podpreti še z dvema momentoma: Teofilakt poroča v zvezi s povratkom Maurikija z njegovega prvega pohoda proti Obrom, da sta v Carigrad prišla takrat poslanca frankovskega kralja Bosos in Betos (*Βόσος καὶ Βέττος*). »Te je vladar tega ljudstva (po imenu Teodorik) ... poslal«, ²³⁷ da bi po njih ponudil Maurikiju sodelovanje v boju z Obri. Teodorik je namreč sledil svojemu očetu Hildebertu šele l. 595.²³⁸ Poleg tega so bili po Labudovem mnenju Franki zainteresirani na takem zavezništvu proti Obrom šele od okrog 594/5 dalje, ko so začeli Obri in z njimi zvezani Slovani napadati Bavarce in Turingijce. S tem podpira domnevo, da so se boji začeli šele l. 595. Do novega argumenta prihaja še v zvezi z vložkom o dogodkih v Carigradu, ki sledi omembi, da je bil zaradi svojega poraza v boju s Slovni odstavljen Peter in za bizantinskega poveljnika ponovno postavljen Prisk. Po Labudovem mnenju bi se to moglo zgoditi ali jeseni 597 ali v zimi 598 (stvarno pride v poštev seveda le jesen 597, kajti Petrov poraz brez dvoma spada že v poletje tega leta). Teofilakt Simokata namreč nadaljuje *πρὸ τεττάρων τοῖνυν τούτων ἐνιαυτῶν* je umrl carigrajski patriarh Ivan.²³⁹ Labuda prezre besedo *τούτων* in prevaja navedeni citat: »pred štirimi leti je torej...«. Ker Teofanes k l. 6087 (l. IX. 594—31. VIII. 595) omenja že patriarha Kiriaka, ne več Ivana, meni Labuda, da je mogel Ivan umreti že kmalu v začetku l. 6087 (594/5) in da so torej do zamenjave poveljnikov res pretekla že skoraj štiri leta, če sta bila zamenjana šele pred pomladanskim pohodom l. 598. Ta razlaga podatkov pa stoji na zelo slabih nogah. Ivanov prednik na patriarhovski stolici Eutijih je namreč umrl 6. apr. 582,²⁴⁰ Ivan pa je vladal 13 let in 5 mesecev,²⁴¹ torej do konca avgusta ali začetka septembra 595. Ker ga Teofan že v l. 6087 (594/5) zamenja s patriarhom Kiriakom (po svoji navadi, da vselej navaja v spiskih cerkvenih dostojanstvenikov le tiste, ki so vladali ob zaključku leta, ne glede na to, koliko časa so vladali v tem letu) je umrl pač v avgustu 595. Ker od jeseni 595 do jeseni 587 niso pretekla še štiri leta, je Labudovna razlaga navedenega citata nemogoča. Prevajati je treba: »ko je poprej to trajalo štiri leta«. »To« (*τούτων*) se more nanašati le na potek obrsko-bizantinske vojne. S tem se popolnoma sklada vsebina v opis vojne vložnega odstavka: Simokata ne govori o smrti patriarha Ivana le mimogrede, marveč tako, da je jasno, da je šele tedaj umrl. Opisuje namreč tudi njegov skromni način življenja, njegovo spokorniško zapuščino in celo, kaj se je z njo zgodilo!²⁴² V l. 595 torej ne spada začetek vojne, marveč že Petrov pohod proti Slovenom, v jesen 595 zamenjava Petra s Priskom, dotlej pa

²³⁷ Teofilakt Simokata VI 3, 6—7, str. 225: *τούτους ὁ τοῦ ἑθνους δι-
νάστης (ὄνομα δὲ Θεοδώριχος αὐτῷ) ... ἐξέπεμπεν.*

²³⁸ Sklicuje se na Gebhardt, Handbuch d. deutschen Geschichte I, 1922, str. 150.

²³⁹ Teofilakt Simokata VII 6, 1, str. 254.

²⁴⁰ Teofanes, ed. de Boor I, str. 251.

²⁴¹ Nikefor, ed. de Boor, str. 118; *ἔτη γ' μῆνας ε'*; Teofanes v svojih omembah (I, str. 251, 252, 257, 261, 266, 267, 272) zaokrožuje dobo vladanja po svoji navadi le na 13 let.

²⁴² Teofilakt Simokata VII 6, 1—5, str. 254—255.

je vojna trajala že približno štiri leta. Spričo tega moramo odkloniti tudi Labudov argument glede frankovskega kralja. Tudi glede tega je skrajno neverjetno, da bi Teodorik, star le 11 let, ki je vladal v Burgundiji in z Obri sploh ni imel skupne meje, neposredno po svojem nastopu, ki so mu sledile še burne notranje borbe,²⁴³ pošiljal tako poslanstvo v Bizanc. Pač pa je njegov oče Hildebert dobro služil ob frankovsko-bizantinski zvezi proti Langobardom, na eni strani z bizantinsko podporo,²⁴⁴ na drugi z ropanjem po Italiji za svoj račun,²⁴⁵ vladal je pa tudi vsej frankovski državi in mejil tudi na Obre. Obri so se, kakor smo videli že zgoraj, vsaj okrog l. 590 že začeli obračati tudi proti zahodu (l. 592 mir z Langobardi, 593 prvi spopad Karantancev z Bavarci, o severnejših predelih nam manjka zgodovinskih virov). Edino s Hildebertom, ki je vladal do l. 595, se da v zadnjem desetletju 6. stoletja spraviti v zvezo Teofilaktovo sporočilo o poslanstvu — hotel je zaslužiti pač še v zvezi z vojno proti Obrom, ki so že pritiskali na meje frankovskega področja. Tekst v oklepaju *ὅνομα δὲ Θεοδόριος αὐτῷ* je gotovo napačen, morda poznejša glosa, ki je zašla v tekst, morda tudi Teofilaktova napačna kombinacija, ko je pisal v 7. stoletju to zgodovino.

S tem moramo zavreči seveda celotno Labudovo kronologijo. Nevzdržna je že, ker stiska prva štiri leta vojne v tri leta, napačna pa je tudi pozneje. Ker je namreč kagan začel svoj napad na Tomi že v zimi 599/600,²⁴⁶ ni mogel mir trajati do pomladi 600, marveč le do jeseni 599. Ker pa je ta mir trajal nekaj več kakor poldrugo leto,²⁴⁷ spričo tega v vse leto 598 ni mogoče postaviti nobenih bojov.

Najbolj verno rekonstrukcijo kronologije Teofilakta Simokate je do- slej podal Hauptmann:²⁴⁸

- »591 Mavrikijev pohod proti Obrom
- 592 Kaganov vpad
- 593 Priskov pohod proti vlaškim Slovanom
- 594 Petrov pohod proti vlaškim Slovanom
- 595 Boji za Singidun in v Dalmaciji
- 596—599 mir

²⁴³ T. k. z. v. Fredegarjeva Kronika IV 16—42, ed. Krusch v Monum. Germ. Hist., *Scriptores rerum Meroving.* II, 1888, str. 127—142; za nameček splošno sklepajo, da je Hildebert umrl šele konec leta 595: vsekakor je namreč sumljivo, da papež Gregor Veliki šele julija 596 piše njegovima sinovoma svoje prvo pismo kot kraljema; poleg tega pa se je 28. marca 595 šele začelo četrto leto Hildebertove vlade v Burgundiji, v katerem je umrl (Quarto anno, post quod Childebertus regnum Guntramni acciperat, defunctus est: Fredegar IV 16). V najboljšem primeru moremo dopuščati, da bi postal Teodorik kralj šele v poletju 595 (verjetneje šele proti koncu leta), tako da nikakor ne moremo računati z njegovimi poslanci v Bizancu že v pomladi, kar bi morali, če bi hoteli zvrstiti v l. 595 vse dogodke, ki jih postavlja vanj Labuda.

²⁴⁴ Dölger F., *Regesten*, 76—78, 83—85, str. 10 in 11.

²⁴⁵ Bréhier L., n. d., str. 42.

²⁴⁶ Teofilakt Simokata, VII 13, str. 267.

²⁴⁷ Teofilakt Simokata VII 12, 9, str. 266.

²⁴⁸ Hauptmann L., *Čas* 17, 1923, str. 315—316; za Labudo značilna poteza je, da kljub temu, da dela ne pozna, vendarle sodi o njem (i nie osiągnął on nowych rezultatów), str. 342, op. 2.

- 599? Obrski pohodi: začetek
 600 kuga, mir, porazi
 601 Kaganove priprave ob kataraktih
 602 Kaganove priprave proti Antom«

Vendarle pa ima tudi Hauptmannova razporeditev dogodkov za posledico, da se mu nekaj več kakor poldružno leto miru raztegne skoraj na štiri leta (596—599)! Še vedno torej ni izgubila praznina, nad katero je obupal že Bury²⁴⁹ in zaradi katere historiki kljub svojemu načelnemu nezaupanju v Teofanovo razporeditev teh bojev v praksi vendarle posegajo po njegovem datiranju.

Ta praznina se pa da vendarle zapreti, če upoštevamo vsa kronološka oporišča, ki nam jih mudi Teofilaktovo poročilo. Ta so sledeča: Maurikij je začel vojno proti Obrom po koncu vojne s Perziji, in sicer v času, ko je bil sončni mrk,²⁵⁰ t. j. ok. 19. marca 592.²⁵¹ V času, ko je umrl patriarh Ivan, t. j. avgusta 595, je trajala vojna že približno štiri leta,²⁵² v l. 595 pa spada prvi Petrov pohod proti vlaškim Slovenom. V 19. letu Maurikijeve vlade (t. j. od 5. VIII. 600 do 4. VIII. 601) ni bilo nobenega boja na obrsko-bizantinski meji,²⁵³ v 20. letu pa je bil postavljen za poveljnika Peter,²⁵⁴ a njegov drugi pohod proti vlaškim Slovenom l. 602 je na zimo tega leta končal z uporom, zaradi katerega je bil v novembru Maurikij ubit in ga je na prestolu zamenjal voditelj upornikov, Foka.

Če upoštevamo ta oporišča, dobimo za začetek in konec vojne že jasno podobo:

- 592 Maurikijev pohod do Anhiala v obrambo proti Obrom²⁵⁵
 593 poletje-jesen kaganov vpad preko Donave²⁵⁶
 594 Priskov pohod proti vlaškim Slovenom²⁵⁷
 595 Petrov pohod proti vlaškim Slovenom²⁵⁸
 598-jeseni 599 poldružno leto miru²⁵⁹
 599/600 zima: kagan oblega Tomi in pustoši bizantinsko ozemlje²⁶⁰
 600 kuga v obrski vojski, sklenitev miru; bizantinski napad in obrski porazi ob Tisi²⁶¹
 600 avgust-601 julij: leto brez vojnih dogodkov²⁶²

²⁴⁹ Bury J. B., n. n. m.

²⁵⁰ Teofilakt Simokata, V 16, 5, str. 218.

²⁵¹ Gl. Ensslin, Slaweneinfälle, RE d. klass. Altertumswiss. III A, 1927, kol. 702—3; Mauricius, prav tam XIV, 1930, kol. 2389; Baynes N. N., Cambridge Medieval History II², 1936, str. 280; Labuda G., n. d., str. 342—343.

²⁵² Teofilakt Simokata VII 6, 1, str. 254.

²⁵³ Teofilakt Simokata VIII 4, 9, str. 290.

²⁵⁴ Teofilakt Simokata VIII 4, 9, str. 290—291.

²⁵⁵ Teofilakt Simokata VI 1—3.

²⁵⁶ Teofilakt Simokata VI 3—6.

²⁵⁷ Teofilakt Simokata VI 6—11.

²⁵⁸ Teofilakt Simokata VII 1—5.

²⁵⁹ Teofilakt Simokata VII 12, 9.

²⁶⁰ Teofilakt Simokata VII 13—14.

²⁶¹ Teofilakt Simokata VII 15—VIII 4.

²⁶² Teofilakt Simokata VIII 4.

601 jesen: obrske priprave ob kataraktih²⁶³

602 Petrov drugi pohod proti vlaškim Slovenom, obrski pohod proti Antom, upor bizantinske vojske²⁶⁴

V Odprtinu, ki še zija, spada Priskov pohod k Donavi, ki se začne spomladi 596; osvojitve Singiduna po Obrih in zopetna osvojitve po Bizantincih; obrska napoved vojne, vdor v Dalmacijo in pustošenje po njej. Teofilakt nam sicer tudi tu ne daje točnih podatkov, koliko časa je trajalo eno, koliko časa drugo, a iz vsega zgornjega izvajanja je jasno, da gre za dogodke dveh, ne le enega leta. Odprtinu je torej treba zapreti takole:

596 boji za Singidunum²⁶⁵

597 obrska napoved vojne in pustošenje po Dalmaciji²⁶⁶

Po tej ugotovitvi kronološkega zaporedja dogodkov moremo preiti k njegovemu nekoliko podrobnejšemu pretresu glede naše problematike. Spomladi 591 je sklenil Maurikij mir s Perzijo.²⁶⁷ Ko se je vojska vrnila v Evropo, se je namenil, da preide v ofenzivo proti Obrom, in sicer enako kakor nekdanj Komentiolos preko Anhiala.²⁶⁸ Spomladi l. 592 je res odrazil na pohod do Anhiala, do koder je prišel brez boja, nato pa se je vrnil v Carigrad.²⁶⁹ Edini zanimivi dogodek na tem pohodu je bilo srečanje s tremi slovanskimi vohuni-godci, ki so jih cesarjevi vojaki zajeli skoraj pred carigrajskimi vrati (v bližini Herakleje) in ki so pripovedovali, da so poslanci baltskih Slovanov h kaganu in da so temu po naročilu svojih plemen odrekli pomoč v boju z Bizantinci; o sebi so trdili, da ne poznajo železa, marveč le godala. Za slovanski način življenja je seveda njihovo pripovedovanje brez pomena, zato pa kaže ta primer način, kako so Obri in Sloveni pripravljali svoje napade preko Donave in Save.²⁷⁰

Kagan, ki je prejkone poslal te ogleduhe, je na Maurikijev pohod odgovoril s tem, da je na eni strani na zahodu sklenil mir z Langobardi,²⁷¹ na drugi pa z zahtevo, da mu bizantinski cesar poveča vsakoletno dajatev.²⁷² Ko pa je bila ta zahteva odbita, je začel l. 593 z vojno in »ukaže Slovenom napraviti množico čolnov, s katerimi bi brez težav prestopil Donavo«.²⁷³ Ko so prebivalci Singiduna Slovanom te čolne požgali, so začeli »barbari« oblegati mesto, ki pa se je kaganu odkupilo. Obrska vojska se je utaborila pri Sirmiju, kagan pa je spet ukazal »množici Slovanov« pripraviti čolne za prebroditev Save. Po prehodu reke je obrska

²⁶³ Teofilakt Simokata VIII 4–5.

²⁶⁴ Teofilakt Simokata VIII 5–6.

²⁶⁵ Teofilakt Simokata VII 7–11.

²⁶⁶ Teofilakt Simokata VII 11–12.

²⁶⁷ Dölger F., *Regesten*, 104, str. 13; Teofilakt Simokata VI 15, 2, str. 216.

²⁶⁸ Teofilakt Simokata V 16, 1, str. 218.

²⁶⁹ Teofilakt Simokata V 16, VI 1–3, str. 218–226.

²⁷⁰ Teofilakt Simokata VI 2, 10–16, str. 223–224; Kos F., *Gradivo* I, 104.

²⁷¹ Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 4.

²⁷² Teofilakt Simokata VI 3, 9, str. 225; Kos F., *Gradivo* I, 106.

²⁷³ Teofilakt Simokata VI 3, 9, str. 226; Kos F., *Gradivo* I, 106.

vojska vdrla proti vzhodu. Prisk, ki ga je postavil Maurikij za poveljnika, je nameraval braniti prehod preko Balkana in ob Anhialu proti jugu. Njegova vojska pa je bila premagana, kagan je z vojsko spet prišel do Herakleje in Tzuruluja pred »dolгим zidom«, kjer je oblegal v Dimotiki in Tzuruluju ostanke razbite bizantinske vojske in Priska. Teofilakt Simokata trdi, da se ga je končno posrečilo z zvijačo²⁷⁴ in majhnim Priskovim odkupom odpraviti domov.²⁷⁵

Ob poznejših dogodkih pa se pokaže, da so Obri ob tej priliki izsilili od Bizantincev mnogo več, kakor pa Teofilakt Simokata naravnost prizna. Ko je namreč Prisk l. 594 prišel z bizantinsko vojsko v Dorostolon ob spodnji Donavi, je prišel k njemu obrski poslanec, ki mu je očitil, da je Prisk, ki je sam zastopal Bizanc pri sklepanju miru, prelomil mir in zavezništvo z Obri, ker je prišel z vojsko do Donave.²⁷⁶ Tudi Prisk ne zanika ob tej priliki obstoja zavezniške pogodbe z Obri, odgovarja le, da »se zbira vojska proti Slovenom, zavezništvo in mir z Obri pa ne končujejo vojne z Geti«.²⁷⁷ Očitno je bil torej Prisk po cesarju pooblaščen, da sklene z Obri mir, ki je bil nato v resnici sklenjen. Priskova odkupnina, ki jo omenja Simokata,²⁷⁸ po vsem tem v resnici ni mogla biti nič drugega, kakor doplačilo k običajni vsakoletni bizantinski podpori Obrom.

Dogovor o miru in zavezništvu pa so Bizantinci po vsem sodeč tako zvito formulirali, da sta ga obe stranki razlagali vsaka po svoje. Kagan je očitno menil, da so Bizantinci priznali z njim vse njegove osvojitve, ne le njegovo vrhovno gospostvo nad vlaškimi Sloveni, marveč tudi nad ozemljem med Donavo in Balkanom. Preden je l. 597 znova napovedal vojno Bizantincem, jim je v zvezi s pohodom proti vlaškim Slovenom l. 594 očitil, da so »sovražno vdrli na njegovo ozemlje, grešili proti njegovim podložnikom«, ²⁷⁹ ko pa je l. 596 prišel Prisk v Zgornje Nove (Ram v severni Srbiji) in nato pri Viminaciji na nek otok v Donavi, mu je kagan spet očitil, da je prišel v tujo deželo, da pripada ta pokrajina Obrom, da je Donava za Bizantince sovražnikova reka, da vse to nasprotuje mirovni pogodbi.²⁸⁰ Bizantinci pa so obratno razlagali mir tako, da so jim priznali Obri stari obseg njihove države in da velja mir na sovražni strani le za ljudstva, ki so bila stvarno pod Obri nekako v času sklepanja miru po padcu Sirmija, ne pa za vlaške Slovene. Med obema pogodbenima strankama je torej vladal spor, kakršnih smo doživeli že nekaj v mednarodnem življenju od konca druge svetovne vojne.

Ne glede na svoj uspeh l. 593 pa so Obri v letih 594—596 na svoji bizantinski meji popolnoma popustili in prepustili pobudo Bizantincem, ki so po Maurikijevem ukazu prenesli boje na Donavo in v ozemlje severno od nje. Pravih vzrokov obrskega popuščanja nam viri neposredno

²⁷⁴ Maurikij naj bi namreč spravil zvijačno kaganu v roke pismo, navidez namenjeno Prisku, v katerem obljublja obleganemu Prisku hitro pomoč.

²⁷⁵ Teofilakt Simokata VI 4—5, str. 226—230.

²⁷⁶ Teofilakt Simokata VI 6, 7—8, str. 231.

²⁷⁷ Teofilakt Simokata VI 6, 14, str. 232; Kos F., Gradivo I, 108.

²⁷⁸ Teofilakt Simokata VI 5, 16, str. 230.

²⁷⁹ Teofilakt Simokata VI 11, 8 in 17, str. 243, 244—245.

²⁸⁰ Teofilakt Simokata VII 7, 4—5, str. 256; VII 10, 5, str. 263.

ne sporočajo. Poročila iz obrskega prostora samega za ta čas nimamo nobenega. Vsekakor se pa zdi, da so se Obri obrnili v tem času nekaj močnejše spet proti zahodu, morda prav pod vtisom, da so na vzhodu stvari z zmago l. 593 za nekaj časa spet urejene. Obnovili so se spet spori z Langobardi, ki o njih sicer ne vemo nič drugega, kakor da je okr. l. 596 kagan znova sklepal mir z Agilufom.²⁸¹ Prav okoliščine, v katerih pride do obnove tega miru — pred kaganovo napovedjo vojne Bizantincem l. 597 — kažejo, da je vsaj del vzrokov obrskega popuščanja na vzhodu gotovo njihova zaposlenost na zahodu, zlasti ker smo mogli podobno zvezo ugotoviti že tudi l. 592/593. Bojišče proti Langobardom poleg tega ni edino zadrževalo Obrov na zahodu. L. 593 napadejo Bavarci Slovane v zgornji dravski dolini in l. 595 morajo slednjim priti na pomoč Obri, da zmagovito odbijejo nov bavorski napad;²⁸² okrog l. 595 so poleg tega Obri vdrli tudi v frankovsko Turingijo, kjer so se zapletli v težke boje s Franki.²⁸³ Kolikor vemo, jih je dokončno zaključil šele mir, sklenjen okrog l. 602.²⁸⁴ Poročila o bizantinskih napadih na posamezna slovenska plemena na Vlaškem, kjer so sosedje napad na drugega le opazovali, ne da bi mu priskočili na pomoč, kažejo poleg tega, da spada prav v ta čas nekak upad glede povezovanja slovenskih plemen v večjo plemensko zvezo in s tem nedvomno tudi upad v njihovi povezanosti z Obri. Zaradi pomanjkanja virov nerešljivo pa je vprašanje, ali ni ta pojav pri vlaških Slovenih povezan morda s tako oslabitvijo medsebojne povezanosti pri Obrih samih; ugotoviti moramo le, da je kaganovo omejevanje na diplomatske proteste — včasih je na mnogo manjše bizantinske pohode odgovoril s silovitimi sunki proti jugu in jugovzhodu — kljub obrski zaposlenosti na zahodu le težko razlagati brez domneve, da sovpada začetek bizantinskih pohodov tudi s kakimi notranjimi obrskimi razprtijami, kakršne moremo zaslediti l. 602 ob pohodu proti oddaljenim Antom, ko je večji obrski oddelek nameraval preiti k Bizantincem,²⁸⁵ ali kakršne so za daljšo dobo zlomile obrsko moč okr. l. 630.²⁸⁶

Prisk je namreč ne glede na kaganove proteste prekoratil Donavo in izrabil odsotnost vojske plemena, ki mu je načeljeval Ardagast, ki je odšla na tuje na rop; iznenada je ponoči napadel Ardagasta. Ta je sicer ubežal po nepristopnih krajih, Sloveni pa se niso kaj prida branili, temveč so se enako razbežali, tako da so Bizantinci do dobra opustošili ozemlje tega plemena (med Donavo in Jalomito na Vlaškem).²⁸⁷ Ujete Slovence je poslal Prisk obenem s plenom v Carigrad, a po poti so se uprli. Večji del se jim je tudi res posrečilo ubežati in celo plen je rešila bizantinskemu spremstvu le nepričakovana pomoč tam potujočih vojaških oddel-

²⁸¹ Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 12; Kos F., Gradivo I, 117.

²⁸² Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 7, 10; Kos F., Gradivo I, 112, 116; Kos M., Časopis za zgodov. in narodop. 26, 1931, str. 207—209.

²⁸³ Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 11: bella gravissima cum Francis gesserunt.

²⁸⁴ Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 24; Kos F., Gradivo I, 138.

²⁸⁵ Teofilakt Simokata VIII 5, 13, str. 293; Kos F., Gradivo I, 137.

²⁸⁶ Tkzv. Fredegar IV 72; Kos F., Gradivo I, 164.

²⁸⁷ Teofilakt Simokata VI 7, 1—5, str. 232—233; Kos F., Gradivo I, 108.

kov.²⁸⁸ Prisk je svoj pohod nadaljeval preko Jalomite, kjer je naletel na oddelek ogleduhov sledečega plemenskega poglavarja (*ῥῆγγ*) Mužoka, čigar gradišče je bilo oddaljeno okrog 160 km in je torej moralo ležati nekje v bližini jugovzhodnega zavoja Karpatov. Presenečeni Sloveni so se poskusili rešiti z begom v bližnje močvirje in gozdove.²⁸⁹ Nek Gepid, ki je bil med njimi, pa jih je izdal in spravil v bizantinske roke, nato pa pomagal Prisku še pri napadu na Mužoka. Najprej je dobil od Mužoka čolne, s katerimi naj bi se rešili Ardagastovi rojaki, nato pa spravil čolne in njihove veslače v roke bizantinske zasede, pri čemer so mu služile za dogovorjeni znak »obrske pesmi«.²⁹⁰ Ker je Mužok prav tedaj obhajal sedmino po svojem bratu in je bilo na gradišču vse pijano, je uspel Prisku tudi tu nenaden nočni napad, ob katerem je bil pijani Mužok celo sam ujet. Vsekakor pa so bili tudi ob tej priliki Sloveni predvsem le razpršeni, kajti že drugi dan so Bizantincem, ki so se pijani zmage in pijače vračali domov, napad vrnili in jim odvzeli njihov plen.²⁹¹

V tem je prišlo naročilo od cesarja, da naj bi bizantinska vojska prezimila na Vlaškem, čemur so se vojaki uprli: »rekli so namreč, da je tamošnji zrak neznosen, barbarska vojska pa nepremagljiva.«²⁹² Vendar je Prisk pregovoril vojsko k poslušnosti²⁹³ in še dalje plenil vlaške Slovence. Ukaza pa le ni mogel izpolniti, marveč se je vrnil z vojsko nazaj preko Donave. »Vojski je bilo namreč neznosno prebivanje v barbarski deželi; bal pa se je, da se ne bi iznenada pokazali barbari in odvzeli plena.«^{293a} Tudi tu poroča Teofilakt o vsej stvari zmedeno, ker noče povedati vsega. Če pa združimo poročilo o umiku s poročilom o sledečem pogajanju s kaganom,²⁹⁴ moremo rekonstruirati dogodke nekako takole: Kagan je nameraval napasti Priskovo vojsko in jo je dobil že nekoliko v škripce, obenem pa je pripravljaj nov slovenski vdor preko Donave. V zvezi s tem je poslal Prisku poslanstvo, ki je zagrozilo z odpovedjo miru in z vojsko. Tako je prišlo do novega Priskovega poslanstva h kaganu, ki mu je ta »oholo zatrjeval, da so plenili njegovo ozemlje, in dejal, da je on vladar vsega ljudstva (sc. vlaških Slovencev, ki so jih Bizantinci napadli) ... Na moje ozemlje je (sc. Prisk) sovražno vdrl, nad mojimi podložniki je grešil«. Zato je zahteval povračilo plena in pod tem pogojem dovolil bizantinski vojski »prehod preko zemlje barbarov« nazaj na bizantinsko področje.²⁹⁵ Prisk sicer ni vrnil vsega, kar je naplenil,

²⁸⁸ Teofilakt Simokata VI 8, str. 234; Kos F., Gradivo I 108.

²⁸⁹ Teofilakt Simokata VI 8, 10–11, str. 236; Kos F., Gradivo I, 108.

²⁹⁰ Teofilakt Simokata VI 9, 10, str. 238; Kos F., Gradivo I, 108.

²⁹¹ Teofilakt Simokata VI 8, 9–9, 15, str. 235–239; Kos F., Gradivo I, 108.

²⁹² Teofilakt Simokata VI 10, 2, str. 239; Kos F., Gradivo I, 110.

²⁹³ Teofilakt Simokata VI 10, str. 239–242; Kos F., Gradivo I, 110.

^{293a} Teofilakt Simokata VI 11, 3, str. 242; Kos F., Gradivo I, 113.

²⁹⁴ Teofilakt Simokata VI 11, str. 242–245; delno v Kos F., Gradivo I, 113.

²⁹⁵ Teofilakt Simokata VI 11, 8 in 17, str. 243, 244–245: ὁ μὲν οὖν βάρβαρος φρονηματοῦσι ἐπὶ τοῖς αὐτῶν συγκυρήσασιν λίαν ὑψαυχενίσσεται, καὶ κύριον αὐτὸν ἑθ-νους ἔφασκεν ἅπαντος ... ἐπὶ τῆς ἐμῆς γῆς ἐπιβέβηκεν, περὶ τοὺς ἐμοὺς ὑπεκδούς ἐξήμαρτεν.

vsekakor pa je poslal kaganu nazaj ujete Slovence, vseh okrog 5000, in ni izključeno, da tudi del plena, saj imamo o vsem tem le pristransko poročilo bizantinskega kronista, ki skriva, kar se le da.²⁹⁶ Nato se je Prisk vrnil z vojsko v južno Tracijo in sam odšel v Carigrad. Zaključek tega pohoda vsekakor dokazuje, da je kagan ob tej priliki še mogel zapovedovati na Vlaškem, da pa so bili tudi Bizantinci tokrat končno prisiljeni priznati kaganovo nadoblast nad vlaškimi Slovenci, dasi so tudi v sledečem letu nadaljevali z izvajanjem svojega načrta, da namreč najprej zrušijo obrsko moč z napadi na Obrom podrejene vlaške Slovence, nato pa končajo vojno z napadom na Obre same.

Že v zimi 594/5 je cesar Priska zamenjal s svojim bratom Petrom.²⁹⁷ Peter se je z vojsko napotil znova proti Donavi na spomlad 595. Obri so pomirjenje s Priskom spet razlagali v svojem smislu; Peter je namreč na svojem pohodu trčil na manjše skupine Slovencev (okr. 600),²⁹⁸ ki so ropali v mestih Zaldape, Akis in Skopis severno od Balkanskega pogorja, in Bolgarov (okr. 1000).²⁹⁹ Prve so Bizantinci po trdovratnem slovenskem odporu uničili, a drugi so Bizantince nagnali nazaj. Peter se je zaradi napada nanje moral kaganu celo opravičevati. Kagan in Bolgari — enako pač tudi Slovenci — so torej menili, da se imajo v dobi miru pravico kretati med Donavo in Balkanom, kar je razvidno že iz samega sporočila Bolgarov bizantinskemu poveljniku, da naj ne krši miru z napadom nanje. Bolgarsko stališče je moral odobriti tudi Peter, ki se je zaradi napada odkupil kaganu.³⁰⁰

Ne glede na ta prvi spor s kaganom pa je vztrajal pri bizantinskem stališču glede vlaških Slovencev in nadaljeval svoj pohod preko Donave, ki jo je prekoračil nekje severno od Nikopolisa. Slovensko pleme, ki mu je načeljeval glavar Peragast³⁰¹ in ki je razpolagalo tudi s konjenico,³⁰² je zajelo bizantinske ogleduhe, izvedelo za bizantinske načrte in pripravilo Bizantincem zasedo, skrito v gozdove na levem bregu Donave.³⁰³ V boju, ki je nastal, je Peragast sicer padel in so se Slovenci umaknili, a ob zasledovanju so prišli Bizantinci v kraj brez vode, ki jih je v poletni vročini spravil v veliko zadrego. Nek ujetnik jih je tako mogel speljati v novo zasedo ob reki Jalomiti. Na drugi strani reke jih je namreč spet pričakala v gozdu skrita slovenska vojska.³⁰⁴ V boju, ki je nastal, so bili Bizantinci popolnoma premagani. Zaradi tega poraza je bil Peter odstavljen in Prisk

²⁹⁶ Teofilakt Simokata VI 11, 20, str. 245; Kos F., Gradivo I, 113.

²⁹⁷ Teofilakt Simokata VI 11, 2, str. 242, VII 1, 1, str. 245; Kos F., Gradivo I, 113, 118.

²⁹⁸ Teofilakt Simokata VII 2, 1—9, str. 247—248; Kos F., Gradivo I, 118.

²⁹⁹ Teofilakt Simokata VII 4, 1—7, str. 251—252; Kos F., Gradivo I, 118 (nepopolno).

³⁰⁰ Teofilakt Simokata VII 4, 2, str. 251, 6—7, str. 252; Kos F., Gradivo I, 118.

³⁰¹ Teofilakt Simokata VII 4, 13, str. 252; Kos F., Gradivo I, 118.

³⁰² Teofilakt Simokata VII 4, 11, str. 252; Kos F., Gradivo I, 118.

³⁰³ Teofilakt Simokata VII 4, 13, str. 252; Kos F., Gradivo I, 118.

³⁰⁴ Teofilakt Simokata VII 5, 8, str. 254; Kos F., Gradivo I, 118.

je znova postal poveljnik vojske, ki se je umaknila nazaj na desni breg Donave³⁰⁵ in v Astiko na prezimovanje.³⁰⁶

Prisk si je spomladi 596 za svoj pohod izbral vodno pot in prišel po Donavi navzgor do zgornjih Nov.³⁰⁷ Tokrat pa se je kagan, h kateremu so se v tem času zatekli pred zahodnimi Turki Tarniaki, Kotrageri in Zabenderi, vsega okrog 10.000 vojakov, nameraval bolj energično vmešati v bizantinske boje z vlaškimi Slovni. Dokazati je nameraval Bizantincem, da je prostor južno od Donave njegov. Najprej je očital Prisku po poslanicah, da vdira v njegovo deželo, nato pa je razrušil zidove Singiduna in preselil del prebivalcev v svoje dežele.³⁰⁸ Prisk je v odgovor prišel po Donavi navzgor do nekega otoka pri Viminaciju v bližini Singiduna.³⁰⁹ Ko se je tako še približal Obrom in zbral bizantinsko vojsko že na pravi neposredni obrski meji, mu je kagan znova očital, kaj išče na njegovem ozemlju in končal z grožnjo, da bo zrušil še mnogo drugih mest.³¹⁰ Bizantinska vojska pa je ne glede na te grožnje s podporo preostalega prebivalstva Singiduna znova zavzela mesto, prisilila barbarsko posadko z napadom z reke in s suhega k umiku, ter hitro znova utrdila mesto.³¹¹

Tega neposrednega napada na Obre kagan ni hotel pustiti brez odgovora. Na zahodu si je razvezal roke s sklenitvijo miru z Langobardi, nato pa je napovedal vojno Bizantincem in vdrl v Dalmacijo, ki jo je vso oropal, poleg tega pa zavzel vrsto utrdb. Vendar Teofilakt Simokata obrskega vdora v Dalmacijo niti ne zasleduje do kraja. Njegov opis zaključuje že sredi napada s po vsem videzu edinim bizantinskim uspehom, da je Guduis obrskemu oddelku, ki ga je kagan poslal s plenom domov, ob ugodni priliki ta plen odvzel. V zvezi s temi obrskimi napadi je gotovo tudi poročilo duhovnika Veterana papežu Gregorju, da »slovansko ljudstvo zelo ogroža« Dalmacijo.³¹²

Poslej je vladal več kakor poldrugo leto na obrsko-bizantinski meji na Donavi mir. Maurikijeva ofenziva proti Obrom je kljub svojemu neuspehu glede pglavitnega namena, da namreč uniči obrsko silo kot tako, vendarle dosegla, da se je v zadnjem desetletju 6. stoletja obrsko težišče pod bizantinskim pritiskom umaknilo nekoliko proti zahodu.³¹³ Dočim smo srečali doslej izhodišče obrskih pohodov navadno v Sremu, bomo videli pri prihodnjem bizantinskem napadu, kako Obri branijo proti Bizantincem le še prehod preko Donave, pa tudi vsi boji se bodo vršili severno od te reke. V dobi miru se je torej obrsko težišče umaknilo spet med Donavo in Tiso, kjer je bilo prejkone tudi dokler ni kagan osvojil Sirmija. Vedno bolj pa se obračajo proti zahodu tudi obrske težnje po osvajanju. Videli smo že, kako se v zadnjih dveh desetletjih vedno močnejše javljajo napadi

³⁰⁵ Teofilakt Simokata VII 4–5, str. 251–254; Kos F., Gradivo I, 118.

³⁰⁶ Teofilakt Simokata VII 7, 1, str. 256.

³⁰⁷ Teofilakt Simokata VII 7, 3, str. 256.

³⁰⁸ Teofilakt Simokata VII 10, 1, str. 262.

³⁰⁹ Na otok Singan, 30 milj od Singiduna.

³¹⁰ Teofilakt Simokata VII 10–11, 6, str. 262–264.

³¹¹ Teofilakt Simokata VII 11, 6–8, str. 264.

³¹² Rački, Documenta, str. 258; Kos F., Gradivo I, 131.

³¹³ Hauptmann L., Byzantion 4, 1929, str. 168–170.

Obrov in z Obri zvezanih Slovanov vzdolž zahodne obrske meje, kako zlasti v zadnjem desetletju izrabijo Obri vsak prestanek bojev z Bizantinci za napade proti Langobardom, Bavarcem in Frankom. Zadnji obrski sunek že ni bil več namenjen kot običajno na vzhodni del Balkanskega polotoka, marveč v Dalmacijo. Po njegovem koncu, ko je 598–599 na balkanskem bojišču vladal mir, pa izvemo spet o napadih Slovanov v Istro, kjer so bili tepeni,³¹⁴ in o tem, kako »so začeli vstopati skozi istrski dohod (sc. mimo Vipavske doline in preko postojnskega Krasa) že v Italijo«. ³¹⁵

Na zimo 599 pa je kagan obnovil napade tudi na vzhodnem balkanskem bojišču. Prodrl je spet preko Mezije in Tracije do Tomija, ki ga je več mesecev oblegal (do pomladi 600).³¹⁶ Bizantinska vojska, ki je mestu prišla na pomoč, se je morala spomladi umakniti proti zahodu, nato pa, premagana in zasledovana po Obrih, do vrat Carigrada, kjer so Obri zavzeli Drizipero pri Arkadiopolisu, na pol pota med Hadrianopolisom in »dolгим zidom«. ³¹⁷

Bizantinski vojaški zlom je bil tako hud, da so v Carigradu izbruhnili nemiri in se oglašali predlogi, naj se prebivalstvo umakne v Malo Azijo. Nenadno pa je rešila Bizantince elementarna katastrofa: »celi oddelki barbarske vojske so popadali zaradi kuge, ki jih je obiskala, in nesreča je bila zanj neizprosna in se ji ni dalo umakniti«. ³¹⁸ Kagan sam je izgubil 7 sinov. Kuga je tako oslabila Obre, da je kagan moral pristati na mir, s katerim se je prvič jasno odpovedal ozemlju južno od Donave in gospostvu nad vlaškimi Sloveni: »dogovori se, da Donava razmejuje Bizantince in Obre, proti Slovenom pa je dovoljeno reko prekoračiti«. ³¹⁹ V luči naše analize prejšnjih dogodkov in sporov med Bizantinci in Obri je popolnoma jasno, da je edino pravilno razlago tega miru dal Hauptmann: »Mir se je često napačno tolmačil, češ, dovolil je tako Bizantincem kakor Obrom prestopiti Donavo, kadar bi hoteli navaliti na Slované. Ali da je to nesmisel, je jasno, kajti Obri so sedeli itak onstran Donave, njim je ni bilo treba šele prekoračiti. Razen tega pa je iz besedila razvidno, da spada *Ρωμαῖοις καὶ Ἀβάραις* k *μεσίτης*: proti Obrom naj bo sicer Bizantincem v bodoče meja Donava, proti Slovanom pa ne. Njih se je moral kagan odreči«. ³²⁰ Že dejstva, ki jih navaja Hauptmann, in poleg njih to, da predstavljajo te določbe popolnoma prirodni zaključek sporov okrog obrsko-bizantinske mirovne pogodbe iz l. 593, ki smo jih zgoraj analizirali, povsem onemogočajo tako starejše razlage te pogodbe, da bi bilo z njo dovoljeno proti Slovenom prestopiti Donavo i Bizantincem, i Obrom, ³²¹ še bolj seveda razlago, ki jo obnavlja Labuda, ³²² da bi bili

³¹⁴ Rački F., Documenta, str. 255; Kos F., Gradivo I, 126.

³¹⁵ Kos F., Gradivo I, 131; Rački F., Documenta, str. 258.

³¹⁶ Teofilakt Simokata VII 13, str. 267–269.

³¹⁷ Teofilakt Simokata VII 14, str. 269–271.

³¹⁸ Teofilakt Simokata VII 15, 2, str. 271.

³¹⁹ Teofilakt Simokata VII 15, 14, str. 273; Kos F., Gradivo I, 132.

³²⁰ Hauptmann L., Čas 17, 1923, str. 318.

³²¹ Kos F., Gradivo I, 132; Stanojević S., Vizantija i Srbi I, str. 240.

³²² Kovačević Lj.-Jovanović Lj., Istorija srpskog naroda, I, 1893, str. 66; Labuda G., n. d., str. 172–173, tu se mir tudi pogrešno datira v l. 598.

s to določbo »Bizantinci morali dovoliti Obrom prehod Donave na kraju primernem za prehod in prihod v območje ustja Donave proti Slovanom«, kakor se je to zgodilo l. 578.

Bizantinci so očitno šele po obrski kapitulaciji spoznali vso težo katastrofe, ki je zadela Obre s kugo. Svoj dosedanji načrt, oslabiti najprej Slovene, nato šele Obre, ki je bil podlaga gornje mirovne določbe, so nemudoma sprevrgli, prelomili pravkar sklenjeni mir in udarili nad Obre. Prisk je poleti l. 600 znova zbral bizantinsko vojsko na otoku pri Viminaciju in napovedal vojno Obrom. Kagan je v odgovor vpadel na bizantinsko ozemlje, a vojska pod njegovimi sinovi naj bi varovala Donavo. V trikratni bitki za prehod preko Donave, ki je prinesla Bizantincem tri zmage, so si končno tega izsilili in s tem prisilili tudi kagana, da se je umaknil nazaj k Tisi. Mesec dni pozneje so Bizantinci ob Tisi znova zmagali nad Obri, nato pa opustošili tri gepidska naselja v Banatu, kjer so pravkar obhajali nek praznik, tako da so Bizantinci ob nočnem napadu pobili veliko število prebivalcev (baje okrog 30.000, kar pa je gotovo precej pretirana številka). Tri tedne pozneje pa se je vnela ob Tisi nova, zaključna bitka, ki je znova prinesla Bizantincem zmago. Obrska vojska, v kateri je bil tudi velik oddelek Slovenov (*Σκλαυνηῶν πλείστη ἀπόμοιρα*), je bila razbita; razen tega pa so Bizantinci ujeli »3000 Obrov, drugih barbarov poleg 4000 2200 in Slovenov 8000«.^{322a} Razlikovanje med različnimi »barbari« pomeni morda razlikovanje med Gepidi³²³ in »drugimi barbari«, morda z Obri združenimi Bolgari in hunskimi ostanki. Vendar obrski poraz ni bil tako težak, da bi kagan ne dosegel od Maurikija povrnitve ujetnikov, ki so bili odposlani že v Tomi, dasi Teofilakt Simokata opravičuje ta cesarski akt, češ da še ni izvedel o bizantinskih zmagah.³²⁴ Zdi se, da je bila vrnitev ujetnikov spet zvezana s sklenitvijo miru, kajti v 19. letu Maurikijeve vlade, t. j. od avgusta 600 do julija 601, ni bilo nikakih spopadov med Obri in Bizantinci.³²⁵

Na jesen 601 pa je Maurikij postavil za poveljnika na severni meji znova Petra. Ko je kagan zbral vojsko pri »kataraktih«, da bi se jih polastil, je Peter prišel z vojsko v Dardanijo in se končno z njegovim namestnikom Apsihom pogodil o miru. Kagan se je umaknil v Konstantiolo pri Singidumu, Peter pa v Tracijo. Na poletje 602 je kagan menda spet zbral čete za vdor na bizantinsko ozemlje. Zato je Maurikij ukazal Petru, naj prekorači Donavo, in ta je res udaril — proti vlaškim Slovanom. Proti njim so se Bizantinci zvezali tudi z Anti, zato je »kagan poslal Apsiha z vojsko, da bi uničil antsko ljudstvo, ki je bilo zvezano z Bizantinci. Ko se je to zgodilo, je odpadel del obrske vojske, hoteč preiti k (sc. bizantinskemu) cesarju. Ko je kagan to slišal, se je ustrašil; in v velikih

^{322a} Teofilakt Simokata VIII 3, 15, str. 289; Kos F., Gradivo I, 133 (s pogrešnimi številkami v slovenščini; napačne številke podaja tudi Šišić F., Povijest..., str. 230).

³²³ Gl. Teofanes, ed. de Boor I, str. 282, II, str. 174; Kos F., Gradivo I, 133.

³²⁴ Teofilakt Simokata, VIII 1, 9—4, 2, str. 284—289.

³²⁵ Teofilakt Simokata VIII 4, 9, str. 290.

skrbel je zelo prosil in zvijačno nagovarjal na različne načine, da bi se odpadla vojska povrnila.³²⁶ Tudi v teh bojih se torej kaže povezava med Obri in Sloveni, ki se je ohranila očitno kljub obrski kapitulaciji l. 600. Dasi nam viri ne poročajo o razvoju obrske borbe z Anti, se zdi, da so Obri uspeli. Vsekakor je to poslednjič, ko se Anti omenjajo v virih.

V istem času je Peter poslal svoje čete plenit Slovence, in sicer z uspehom.³²⁷ V pozni jeseni je Maurikij ukazal, da naj Peter prezimi v slovenskih pokrajinah. Vojaki so se uprli »zaradi tistega plena (sc. ki so ga hoteli prenesti domov in so se bali, da ga ne bi izgubili),³²⁸ zaradi pomanjkanja zanj potrebnih konj, in dalje seveda zaradi množice barbarov, da bi krožili v deželi na oni strani Donave«,³²⁹ se pod poveljstvom Foke napotili proti Carigradu, kjer so vrgli Maurikija s prestola in ga novembra 602 zamenjali s Foko.³³⁰

10. Dokončni prodor Slovanov na Balkanski polotok. — Padeč Maurikija je v zvezi z notranjimi nemiri, ki označujejo vso dobo Fokine vlade (602–610), in z obnovljeno vojno med Bizantinci in Perzijci³³¹ zrušil tudi bizantinsko obrambo na Donavi in Savi. S tem so se odprle pred Sloveni in Obri nove možnosti, da končno uspejo v svojem prodiranju na Balkan, ki so ga napadali že celo stoletje in se pomalem naseljevali na njem. Obri so nemudoma sklenili na zahodu mir z Langobardi — sledeči dogodki kažejo, da so se z njimi celo zvezali proti Bizantincem za skupno nastopanje na zahodnih bojiščih — in s Franki.³³² S tem so osvobodili vse svoje sile za napad proti Bizancu.

L. 603, obenem ko so Bizanc napadli Perzijci, so pustošili Obri v Traciji,³³³ približno v istem času pa so »Langobardi z Obri in Slovani vdrl v Istro in vso opustošili z ognjem in ropanjem«,³³⁴ poleg tega pa je kagan poslal Agilulfu v pomoč celo v Italijo slovanske čete,³³⁵ ki so sodelovale pri obleganju in zavzetju Cremona in Mantua. Obratno pa mu je Agilulf poslal obrtnike, ki so mu delali ladje, katere je potreboval pri napadu na Tracijo.³³⁶ Kako zelo je bila zvezana ta langobardsko-obrska zveza s skupnim nasprotjem proti Bizancu, pa se je prav kmalu pokazalo. Ko so se namreč Langobardi pomirili z Bizantinci (okr. 600 začenjajo sklepati z ravenkim eksarhom kratkotrajna premirja, okrog 610 pa so sklenili

³²⁶ Teofilakt Simokata VIII 5, 13–6, 1, str. 293, gl. tudi Teofanes, ed. de Boor I, str. 284; Kos F., Gradio I, 137 (brez Teofana).

³²⁷ Teofilakt Simokata VIII 5, 12, str. 293; Kos F., Gradio I, 137.

³²⁸ Teofanes, ed. de Boor I, str. 186; Kos F., Gradio I, 137.

³²⁹ Teofilakt Simokata VIII 6, 2, str. 293; Kos F., Gradio I, 137.

³³⁰ Teofilakt Simokata VIII 5–15, str. 292–314, posebej o pohodu str. 292–294.

³³¹ Pügulevskaja N. V., n. d. str. 176–205; Pernice A., L' imperatore Eraclio, 1905, str. 3–24.

³³² Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 24; Kos F., Gradio I, 138.

³³³ Teofanes, ed. de Boor I, str. 290.

³³⁴ Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 24; Kos F., Gradio I, 138.

³³⁵ Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 28; Kos F., Gradio I, 140.

³³⁶ Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 20; Kos F., Gradio I, 134.

že pravi mir s Foko),³³⁷ so namreč Obri planili še po svojih zaveznikih in vdrlí okrog l. 611 v Furlanijo in v Istro.³³⁸

Foka, ki si je hotel olajšati obrambo proti nevarnejšemu napadalcu, Perzijcem, je l. 604 sklenil z Obri mir in jim poslej plačeval povečane letne podpore. Nato pa je vso »vojsko prepeljal iz Evrope v Azijo«.³³⁹ Poslej je, kakor kažejo opisi obleganja Soluna in izročilo o padcu Salone, ohranjeno do 10. stoletja v dalmatinskih komunah, bizantinsko mejo na Balkanskem polotoku varovala le še milica, sestavljena iz prebivalcev raznih mest, ki je delno sestavljala mestne posadke, delno pa so jo pošiljali tudi na mejo.³⁴⁰ Nova vojna s Perzijci je tako popolnoma odprla severno mejo obrskemu in predvsem slovanskemu napredovanju.

Ne glede na »mir« z Obri pomenita doba Fokine vlade in prvo desetletje vlade Herakleja (610—641), ko je bila bizantinska mejo na Balkanskem polotoku popolnoma brez obrambe, čas poglavitne in dokončne slovanske naselitve na Balkanu. Proces, ki se je začel že v drugi polovici 6. stoletja s tem, da so se Slovani začeli ob svojih napadih kar dlje časa muditi na bizantinskem ozemlju, ob čemer so brez dvoma tudi ob njihovem končnem umiku posamezne skupine zaostajale v novem okolju, se v tem času zaključí.³⁴¹ Le redka so sicer podrobna poročila o posameznih slovanskih napadih v tem času. Zato pa jih zamenjajo splošna poročila, ki pričajo o popolnem bizantinskem zlomu v Evropi. Egipčanski škof Ivan iz Nikija (v Nilovi delti) poroča k l. 609: »da so kralji tega časa porušili mesta kristjanov in da so barbari, tuja ljudstva in Obri odpeljali ujeta prebivalstvo. Le mestu Solunu je bilo to prihranjeno, ker je bilo njegovo obzidje trdno in zaradi božje pomoči tuja ljudstva niso uspela, da bi se ga polastila. Vsa dežela je izgubila svoje prebivalstvo«.³⁴² Podobno pravi Teofan v zvezi z nastopom Herakleja: »Cesar Heraklej pa je našel vse stvari bizantinske države zrušene. Evropo so namreč napravili Obri za puščavo, in vso Azijo so podvrgli Perzijci in mesta odvedli v ujetništvo in premagali v vojnah bizantinsko vojsko«.³⁴³ Nekako v isti čas spada označba položaja v opisu čudežev solunskega patrona sv. Demetrija (Miracula s. Demetrii): »V času škofovanja Ivana... se vzdigne ljudstvo Slovenov... in opleni vso Tesalijo in otoke okrog nje, celo Kikladske otoke in vso Ahajo, Epir in največji del Ilirika in del Azije, opustošili

³³⁷ Pauli Diaconi Hist. Langob. III 18, 27, IV 12, 18, 32; Hartmann L. M., Geschichte Italiens im Mittelalter II/1, str. 66, 72, 111—114, 116; Dölger F., Regesten, 164.

³³⁸ Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 37, 40; Kos F., Gradivo I, 145, 148.

³³⁹ Teofanes, ed. de Boor I, str. 302; Georgios Mon., ed. de Boor, str. 664.

³⁴⁰ Miracula s. Demetrii, podrobne navedbe gl. spodaj; Konstantin Porfirogenet, De adm. imp. c. 29 in 30; Rački F., Documenta, str. 264—270.

³⁴¹ Gl. lit. v op. 1.

³⁴² Gl. Zotenbergov prevod v francoščino pri Jütrečku K., Die Romanen in den Städten Dalmatiens, Denkschriften d. k. Wien. Akad. d. Wiss. 49, 1904, str. 26.

³⁴³ Teofanes, ed. de Boor I, str. 299; Rački F., Documenta, str. 263 (z več razlikami, med katerimi je najvažnejše, da mora stati namesto βαρβαροι pravilno Ἀσπαρτες).

so večino mest in pokrajin;³⁴⁴ Sloveni in Obri so »opustošili ves Ilirik, to se pravi njegove pokrajine, pravim, obe Panoniji, enako obe Daciji, Dardanijo, Mezijo, Tribale, Rodope in tudi vse pokrajine Tracije in do carigrajskega dolgega zidu in ostala mesta in mestne občine, samo prebivalstvo odvedli v del ozemlja ob reki Donavi, ki je nekdanj spadal k Panoniji, v pokrajino, katere glavno mesto je bil nekdanj Sirmij. Tam torej, kakor pravijo, je vse ujeto ljudstvo naselil omenjeni kagan, kot vnaprej njemu podložne«.³⁴⁵ Končno sporoča še Izidor iz Seville k l. 615 (t. j. k začetku petega leta vladе Herakleja): »Heraklej vlada tedaj peto leto. V njegovem začetku vzamejo Sloveni Rimljanom Grčijo (t. j. evropski del bizantinske države), Perziji Sirijo in Egipet in zelo številne pokrajine«.³⁴⁶ Velik slovanski sunek v tem času na jug izpričuje tudi padec Salone,³⁴⁷ ki je padla vsekakor po l. 612, iz katerega imamo v Saloni še zadnji nagrobnik,³⁴⁸ a vsekakor do l. 615.³⁴⁹

Poleg velikega, splošnega slovanskega, z obrskimi napadi zvezanega vala, ki je zagrnil Balkanski polotok, govore torej ti viri posebej o obrskem sunku v Tracijo l. 603, o obrskem sunku velikega obsega na vzhodni del Balkanskega polotoka l. 609 in o obrsko-slovanskem zavzetju zahodnega dela Balkanskega polotoka l. 614/5. Poslej se severna bizantinska meja, ki obstoji seveda le še v teoriji, v resnici pa reže že enotno slovansko ozemlje in južno od nje žive svobodni ali z Obri zvezani Sloveni prav isto življenje, kakor v istih pogojih severno od nje, relativno umiri. V bizantinskih rokah je ostala v glavnem le še morska obala, tako v Dalmaciji kakor ob Egejskem morju.

Po l. 615 viri spet poročajo o posameznih obrskih ali slovanskih sunkih, ki imajo svoj določeni, že ožje omejeni namen. Tako so l. 617 znova vdrli Obri v Tracijo. Heraklej je poslal kaganu poslanstvo s prošnjo za mir. Dogovorila sta se za sestanek v Herakleji, ki pa se ni mogel vršiti, ker kagan v resnici sploh ni mislil na mir, marveč je nameraval porabiti sestanek za napad na bizantinskega cesarja in na Carigrad. Heraklej, ki je že prišel na kraj, določen za sestanek, je za njegove namene vendarle še pravočasno izvedel in preoblečen pobegnil v Carigrad, kagan je pa oplenil še področje med dolgim zidom in prestolico, pa tudi po Traciji je zavzel

³⁴⁴ Miracula s. Demetrii c. 158, ed. Migne PG 116, kol. 1325; Stanojević S.-Čorović V., str. 41.

³⁴⁵ Miracula s. Demetrii c. 169, ed. Migne PG 116, kol. 1336—7; Rački F., Documenta, str. 282—283.

³⁴⁶ Heraclius dehinc quintum agit imperii annum. Cujus initio Selavi Graeciam Romanis tulerunt, Persae Syriam et Aegyptum, plurimasque provincias, Izidor iz Seville, Chronic. 120; ed. Mommsen v Mon. Germ. Hist., AA XI, str. 479.

³⁴⁷ Konstantin Porfirogenet, De adm. imp. 29, 30 (CB), str. 125 do 128, 140—143; Rački F., Documenta, str. 264—270.

³⁴⁸ Bulić F., Sull' anno della distruzione di Salona, Bulletino di archeologia e storia dalmata 29, 1906, str. 268—304; spomenik opatice Ivane Sirmijske: 297—303.

³⁴⁹ Jireček K., Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, Denkschriften d. k. Wien. Akad. d. Wiss. 49, 1904, str. 25—30; Nodilo N., Historija srednjega veka za narod hrvatski i srpski III, 1905, str. 309—314.

še vrsto mest, v pričakovanju miru nepripravljenih na nove napade, in jih oplnil.³⁵⁰ Po obrskem umiku je poslal Herakleij h kaganu novo poslanstvo, ki je končno l. 619 vendarle doseglo sklenitev miru.³⁵¹ Nato je povedel »vojsko iz Evrope v Azijo«³⁵² na svoj prvi pohod proti Perzijcem.

Bizantinsko zaposlenost v vojni s Perzijci pa so Obri znova nameravali izrabiti za svoje koristi. L. 622/3 so pripravljali nov napad na Carigrad, v l. 623 pa so Slovani na svojih monoksilih v resnici napadli Kreto.³⁵³ Tako se je moral Herakleij l. 623 vrniti znova v Carigrad in obnavljati mir z Obri. Ob tej priliki je moral dati kaganu kot talce tudi svojega nezakonskega sina Ivana Atalarika, nečaka Štefana, svaka Eutropa in Ivana, sina Bona, ki je bil poveljnik v Carigradu. Obenem je zvišal svojo »podporo« kaganu na 200.000 zlatnikov.³⁵⁴ Poleg tega je kagana imenoval za varuha svojega mladoletnega zakonskega sina, ki je ostal v Carigradu.³⁵⁵ Obri so imeli v tem času tudi svoj lasten interes, da obnovijo mir. Prav v času, ko so se pripravljali, da znova udarijo proti Bizancu, je namreč izbruhnil med moravskimi in češkimi Slovani l. 623 upor proti njim pod Samovim vodstvom, ki je nemudoma zajel tudi alpske Slované v Karantaniji.³⁵⁶ Zdi se, da je ta upor v zvezi s selitvijo dela slovanskih Hrvatov iz Zakarpatja med Slované na zahodnem Balkanu preko zahodnega dela slovansko-obrske plemenske zveze, preko Panonije, v času ko so se Obri pripravljali na napad proti Bizancu; s tem prehodom se je oblast Obrov v zahodnih predelih nekoliko omajala, kar je sprožilo slovanski upor. Obri so bili poslej nekaj let zaposleni z brezuspešnimi borbami proti upornikom pod Samovim vodstvom in v Dalmaciji.

Herakleij pa je, potem ko je tako zavaroval svojo severno mejo, ponovno odrinil proti Perzijcem.³⁵⁷ Toda ti so stopili v stik z Obri in jih l. 626 pridobili za skupen napad proti Carigradu, ki naj bi dokončno uničil Bizanc. Kmalu potem, ko so Perzijci prišli do maloazijskega obrežja

³⁵⁰ Teofanes, ed. de Boor I, str. 302; Nikefor patr., ed. de Boor, str. 12—13; Chronicon paschale (CB), str. 712—713; Dölger F., Regesten, 171—172, str. 19.

³⁵¹ Teofanes, ed. de Boor I, str. 302; Nikefor patr., ed. de Boor, str. 15.

³⁵² Teofanes, ed. de Boor, I, str. 302: μετῆνευσε τὰ στρατεύματα τῆς Ἑβρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν.

³⁵³ Thomas Presbyter: Anno 934 (623) ingressi sunt Sclavi Cretam aliasque insulas et ibi comprehensi sunt beati a Quennesre e quibus circiter viginti viri interfecti sunt (latinski prevod sirskega originala pri Baynes N. H., The Date of the Avar Surprise, Byzant. Zeitschr. 21, 1912, str. 111).

³⁵⁴ Georgios Pisida, De expeditione Persica III, v. 311—314 (CB), str. 40; Nikefor patr., ed. de Boor, str. 17.

³⁵⁵ Teofanes, ed. de Boor I, str. 303; Dölger F., Regesten, 177, str. 20.

³⁵⁶ Tkzv. Fredegar IV 48; Kos F., Gradivo I, 154; gl. tudi Grafenauer B., Novejša literatura o Samu in njeni problemi in tam navedeno literaturo v tem letniku Zgodovinskega časopisa (zlasti Labuda G., Pierwsze państwo slowiańskie, 1949, ki je sedaj osnovno delo za te probleme).

³⁵⁷ Baynes N. H., Byzant. Zeitschr. 21, 1912, str. 110—128; najvažnejša starejša dela: Gerland E., Die persischen Feldzüge des Kaisers Herakleios, Byzant. Zeitschr. 3, 1894, str. 330—373; Pernice A., L'impératore Eraclio, 1905, str. 111—179.

Bospora, so se pred Carigradom 29. junija pokazali tudi Obri, ki so pripeljali s seboj tudi Bolgare, Gepide in Slované, del Slovanov pa je prišel na monoksilih od ustja Donave. »Zloben veter iz vse Tracije nam je moral prinesiti iz mnogih oblakov nabrano zimo v poletju... Slovan namreč s Hunom in Skit z Bolgarom in dalje Medijec v soglasju s Skitom, ki imajo ločene jezike in pokrajine, razdeljeni in od daleč zbrani, so začeli proti nam enoten boj«, pravi Georgios Pisida v pesmi o tej vojni.³⁵⁸ Napadalci so bili proti oblegancem v toliki premoči, da so po sodobnem viru pripeljali s seboj tudi »otroke in žene«, ³⁵⁹ tako trdno so zaupali v svoj uspeh.

Obrska vojska je oplenila najprej predmestja Carigrada, nato pa je začela naskakovati mestno obzidje. Dne 31. julija se je začel veliki naskok na mesto. Kagan je jedro svojih čet zbral pred zidovjem »od imenovanih Poliantrovih vrat in do Quintovih vrat in dalje z večjo silo; tam je namreč postavil večino svoje vojske, postavivši nasproti ostalemu delu obzidja Slované. In ostali so od jutra do enajste ure bojov, najprej z nagimi Sloven-skimi pešci, v drugi bojni vrsti s pešci v oklepih«. ³⁶⁰ Ko je bil veliki poskus odbit in ko se je kaganu tudi ponesrečilo zastrašiti carigrajske veljake, ki jih je povabil 2. avgusta na pogajanja, je poskusil 10. avgusta z odločilnim napadom s suhega in z morja. »Ko je barbar virgel v ladje množico Slovanov, pomešano z Bolgari (imel je namreč iz debel izdolbene čolne), je pomešal bitko na suhem z morsko.« ³⁶¹ Borci na slovanskih monoksilih, med katerimi so bile tudi ženske, naj bi na dani znak, obenem ko bi on napadel mestno obzidje, napadli Zlati rog in se izkrcali v mestu. Bizantinci pa so za načrt izvedeli vnaprej, spravili z istim znamenjem slovanske čolne v засedo in jih uničili s svojim brodovjem in grškim ognjem. Tiste redke Slované, ki se jim je posrečilo rešiti, pa je dal pobiti zaradi neuspeha razjarjeni kagan. Neuspeli poskus je povzročil, da se je moral umakniti izpred mesta in nehati z obleganjem, ne da bi mu uspelo dobiti stvaren stik s perzijsko vojsko onstran Bospora. »Nekateri so rekli, da so Sloveni, ko so videli, kar se je zgodilo, odšli in se vrnili domov, in zato je bil prisiljen tudi prokleti kagan vrniti se in jim slediti.« ³⁶² Glede položaja Slovanov v tem boju nam kažejo navedena mesta iz virov, da so bili brez dvoma Obrom podrejeni, da je imel vse poveljstvo v rokah edino kagan. Prav to odseva tudi še iz dveh mest, kjer se Slovani nepo-

³⁵⁸ Georgios Pisida, *Bellum Avaricum* (CB), v. 197—204, str. 55.

³⁵⁹ Sternbach L., *Analecta Avarica*, Rozprawy Akad. Umiej., wyd. filol., ser II, 15, 1900, str. 312.

³⁶⁰ *Chronicon paschale* (CB), str. 719: ἀπὸ τῆς λεγομένης Πολυανθρίου πόρτας καὶ ἕως τῆς πόρτας τοῦ Πέρμπτου καὶ ἐπέκεινα σφοδρότερος· ἐκεῖ γὰρ τὸν πολὺν αὐτοῦ παρέστησαν ὄχλον στήσας εἰς ὅσιν κατὰ τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ ταίχους Σκλάβους· Καὶ ἔμειναν ἀπὸ ἑωθεν ἕως ὥρας ἰα' πολέμων, πρῶτον μὲν διὰ πεζῶν Σκλάβων γυνῶν, κατὰ δὲ θυν-τέρων τάξιν διὰ πεζῶν ζαβάτων.

³⁶¹ Georgios Pisida, *Bellum avaricum* (CB), v. 409—412, str. 63.

³⁶² *Chronicon paschale* (CB), str. 725; Stanojević S.-Ćorović V., n. d., str. 36; glede obleganja gl. predvsem poročila sodobnikov; *Chronicon paschale* (CB), str. 716—726; Georgios Pisida, *Bellum Avaricum* (CB), str. 47—68; homilija iz leta 627: Sternbach L., n. n. m. str. 298—333; pozneje nastali opisi: Sternbach L., n. n. m., str. 334—342; Teofanes, ed. de Boor, str. 316; Nikefor patr., ed. de Boor, str. 17—19; nekaj odlomkov je ponatiskanjenih v Stanojević S.-Ćorović V., n. d., str. 32—36.

sredno omenjajo: »Obri so pripeljali množice Slovanov in jih porabili v skupnem boju«;³⁶³ »V zalivu Kerata (sc. Roga) je napolnil monoksile Slovanov in ostalih divjih ljudstev, ki jih je pripeljal (sc. kagan), in skoro neštevilnim dobro oboroženim barbarskim vojnikom ukaže, naj z velikim krikom začnejo napad na mesto...«³⁶⁴ Govorica, ki je krožila po Carigradu, da so Slovani sami odšli, ker je dal kagan tiste med njimi, ki so se iz morja rešili, pobiti, je preslaba opora, da bi mogli zanikati podrejenost v napadu udeležениh Slovanov Obrom pred tem največjim obrskim poskusom, da v zvezi s Perzijci osvoje Carigrad.³⁶⁵ V njej namreč more odsevati tudi slovanski upor, sprožen po obrskem popolnem neuspehu, tako da je ni treba vezati s prejšnjim slovanskim razmerjem do Obrov in kagana.

Ne glede na to, ali je bila ta govorica resnična ali ne, je namreč v resnici pomenil ponovni obrski polom ob obleganju Carigrada važen preokret v njihovi moči. Njihova oblast, ki se je na zahodu začela krušiti še nekaj let prej, se je sedaj zrušila tudi na vzhodu, poraz pa je imel svoje posledice tudi pri njih samih doma. V navedenem citatu iz Paschalne kronike odmeva vsekakor vsaj dejstvo, da je pomenil obrski poraz pod Carigradom konec obrske zveze z balkanskimi Slovani. V zvezi s tem je seveda izginila vsaka resna nevarnost za Slované na zahodnem Balkanskem polotoku in za Slované, ki so se nekaj let poprej uprli pod Samovim vodstvom, da bi si jih Obri mogli znova podjarmiti. Nekako okr. 630 so se začeli med Obri in Bolgari v Panoniji spori glede določitve vladarja obrsko-bolgarske plemenske zveze. Obri so sicer zmagali, toda skoraj celotni bolgarski tümen jim je ušel na Bavarsko, kjer so ga skoraj vsega pobili.³⁶⁶ Za obrsko silo je bolgarski beg pomenil vsekakor znaten udarec. Okrog 635 pa se je razbila še obrsko-bolgarska zveza na vzhodu, ko so se Bolgari pod vodstvom onogundurskega glavarja Kubrata med Donavo in Dnjestrom uprli Obrom, se ob blagohotni bizantinski pomoči osamosvojili in umaknili nekoliko nazaj proti vzhodu.³⁶⁷ Spričo te oslabitve naj-silnejšega napadalca na severni bizantinski meji so za nekaj desetletij napadi prenehali, Bizanc pa se je mogel oddehniti in polagoma preiti k ponovnemu osvajanju izgubljenih, sedaj slovanskih področij na Balkanskem polotoku in k pokoritvi slovanskih plemen.

11. Nekaj posebnih vprašanj v zvezi s prihodom Slovanov. — Poleg dogodkov, ki nam jih sporočajo bizantinski zgodovinarji v zvezi s opisom tega širokega razvoja obrsko-slovansko-bizantinskega razmerja, pa nam je ostalo še nekaj posameznih napadov, ki so našli ločen opis brez točne časovne opredelitve in jim moramo šele poiskati

³⁶³ Nikefor patr., ed. de Boor, str. 18; Stanojević S.-Čorović V., str. 32.

³⁶⁴ Sternbach L., n. n. m., str. 311; Stanojević S.-Čorović V., str. 34.

³⁶⁵ Stanojević S., Vizantija i Srbi II, str. 27, 211—212.

³⁶⁶ Tkzv. Fredegar IV 72; Kos F., Gradivo I, 164.

³⁶⁷ Nikefor part., ed. de Boor, str. 24, 33—34; Teofanes, ed. de Boor I, str. 356—358; Marquardt J., Die Chronologie..., str. 82—98; Zlatarski V. N., Istorija na Blgarskata d'ržava prez srédnitě vėkove I/1, 1918, str. 95—96; Deržavin N. S., Istorija Bolgarii I, 1945, str. 186—187.

mesto v tem širokem zgodovinskem razvoju, ter nekaj vprašanj, ki ne zadevajo več celotne naselitve južnih Slovanov v novi domovini.

Prvo vprašanje je, kam naj postavimo tri napade proti Solunu, ki po mnenju sodobnega zgodovinopisja spadajo v prvi dve desetletji 6. stoletja. Prvega je izvršil manjši oddelek (okr. 5000) Slovenov nekoč v oktobru, ko so Solunčani ravno gasili požar v cerkvi sv. Dimitrija. Opisan je še v prvem delu »Čudežev«, ki ga je solunski nadškof Ivan napisal po svojih govorih kmalu po l. 610.³⁶⁸ Glede na dejstvo, da avtor pravi v uvodu, da so bili skoraj vsi poslušalci priče in očitvidci teh pogodb, ki so se morali torej izvršiti nedavno pred njihovim opisom,³⁶⁹ ter glede na posebni poudarek, s katerim govori Ivan iz Nikija ob l. 609, da je edini Solun ostal takrat v bizantinskih rokah, je verjetno, da spada ta napad v okolico tega leta ali prav vanj.³⁷⁰ Sloveni tokrat napadajo sami, ne da bi izvedeli karkoli o njihovem razmerju do Obrov, ki so bili v tem času še močni.

Drugi in tretji napad sta se pa izvršila že v času, ko je bil Ivan solunski nadškof, torej po l. 610 in pred 649.³⁷² Opisana sta v drugem delu »Čudežev«, napisanem v drugi polovici 7. stoletja.³⁷³ Spričo tega spadata v prvo desetletje Heraklejeve vlade, kajti v okviru škofovanja Ivana I. v Solunu ju ni mogoče postaviti v poznejše razdobje. Ne le da je obrski poseg pred Solun po l. 626 izključen že zaradi zloma obrske moči, ki je sledil obleganju Carigrada v tem letu, marveč nam sporočajo tudi viri o političnem razmerju med Obri in Bizantinci po l. 619, ko je bil sklenjen med Bizantinci in Obri mir, do l. 626 le še o enem samem nameravanem obrskem napadu proti Carigradu, ne govore pa o nobenem izvršenem vpadu na bizantinsko področje. Tvegani sta pa tudi dataciji v l. 617 in 619, ki jima je pritegnil po Laurentu³⁷⁴ tudi Stanojevič.³⁷⁵ Edino oporišče tega datiranja je namreč dveletna razlika med drugim, t. j. slovenskim, in tretjim, t. j. skupnim obrsko-slovenskim napadom na Solun. Toda ta dveletna razlika med l. 617/619 je nastala le s podvojitvijo (pri Stanojeviču celo s potrojitvijo) enega samega obrskega napada na Bizanc (v l. 617, 619, 623) in Heraklejo, ki spada v resnici v l. 617.³⁷⁶ Vsaj od l. 618 dalje se je Heraklej pogajal s kaganom za mir, ki je bil prav v l. 619 znova sklenjen in šele l. 623 znova ogrožen. V l. 619 torej obrsko-slovenskega napada na Solun ni mogoče postavljati.

Kronološka oporišča za drugi, slovenski napad so naslednja: ta napad spada v čas, ko so Sloveni preplavili ves Balkan in plenili tudi po otokih in celo po Mali Aziji; v Solunu se nahajajo begunci iz Naissa in Sardike,

³⁶⁸ Miracula s. Demetrii, 94—99; Migne PG 116, kol. 1273—1284; odlomek Kos F., Gradivo I, 89 (z napačnim datumom); o času zapisa: Laurent J., Sur la date des Eglises St. Demetrius et Ste Sophie à Thessalonique, Byzant. Zeitschr. 4, 1895, str. 425.

³⁶⁹ Miracula s. Demetrii 94, Migne PG 116, kol. 1273.

³⁷⁰ Stanojevič S., Vizantija i Srbi II, str. 16—17, 208—209.

³⁷² Laurent J., n. n. m., str. 425—429.

³⁷³ Pernice A., Sulla data del libro II dei Miracula St. Demetrii Martyris, Bessarione VI/II, fasc. 65, 1902, str. 181—187; isti, L'imperatore Eraclio, str. 94.

³⁷⁴ Laurent J., n. n. m., str. 429.

³⁷⁵ Stanojevič S., Vizantija i Srbi II, str. 17—19.

³⁷⁶ Baynes N. H., Byzant. Zeitschr. 21, 1912, str. 110—128.

ki so sami doživeli obleganje po Slovenih in Obrih in poznali njihov način napadanja na mesta; tudi Solun so Slovani oblegali s suhega in z morja; dalje spada to obleganje v čas najintenzivnejšega slovanskega naseljevanja na Balkanu, kajti Slovani so prišli pred Solun s svojimi družinami in premičnim premoženjem, »hoteč jih naseliti v mestu, potem ko bi ga zavzeli.«³⁷⁷ Stanojevičev poskus, da posamezne med temi elementi, ki jih vir navaja brez vsakega dvoma v sklopu enega samega napada, razdeli med tega in še dva druga samostojna napada Slovenov proti mestu, je gotovo pogrešen.³⁷⁸

Vsem pogojem, ki jih zahtevajo zgornji elementi slovenskega napada, ustrezajo le prva leta Heraklejeve vladavine. V toliko je problematično predlagati za ta napad konkretno letnico. Vendar bi še najlažje mislili na l. 615. Na eni strani spada v l. 614/615 eden med najhujšimi slovanskimi in obrskimi sunki na Balkan. Na drugi strani nam Georgios Pisida neposredno pred opisom prvih Heraklejevih bojev s Perzijci, ki spadajo v l. 616,³⁷⁹ govori o težavah, ki jih je imel cesar zaradi slovanskih roparskih pohodov na suhem in po morju.³⁸⁰ Končno v poletju 617, torej dve leti pozneje (obrsko-slovenski napad na Solun spada dve leti za slovenskega, in sicer v čas žetve), Obri res ropajo po Traciji, 5. junija celo poskusijo napasti Carigrad in nato zavzamejo vrsto mest v Traciji, ki zaradi mirovnih pogajanj niso več pričakovala napada. Ta položaj nam pojasni tudi preseñčenje Solunčanov ob tem obrskem napadu, o katerem govori vir. Slovenski napad spada torej verjetno v l. 615, obrsko-slovenski pa v l. 617.

L. 615(?) so prišli pred Solun spet Slovani sami, napadali so ga — opremljeni z različnimi oblegovalnimi napravami — s suhega, obenem pa ga je napadlo brodovje slovenskih monoksilov z morske strani. Solunčani so odbili najprej morski napad, nato pa so odnehali tudi napadalci na mestno obzidje.³⁸¹ Vendar pa se je rešilo le mesto samo. Slovani so se namreč naselili v njegovi širši okolici (poznejša plemena Draguviti, Sagudati, Velegeziti, Vajuniti, Brziti). Obri se ob tem napadu ne omenjajo. Poleg tega pa so bili ti Slovani stvarno vsekakor od Obrov neodvisni, kakor nam priča njihovo poslanstvo do obrskega kagana. Obrnili so se namreč do Obrov s prošnjo, da jim pomagajo zavzeti Solun, ki je »edini ostal sredi njih, kajti vsa mesta in pokrajine okrog njega so opustošili«³⁸² in ki sprejema begunce iz pokrajin, katere so zavzeli Obri in Slovani. Za pomoč so mu že vnaprej poslali darove in mu obljubili še večje bogastvo iz plena, ko bo mesto zavzeto.³⁸³ Dve leti pozneje je kagan »zbral vsa njemu podložna barbarska plemena obenem z vsemi slovan-

³⁷⁷ Miracula s. Demetrii 158, Migne PG 116, kol. 1325; Stanojević S.-Čorović V., str. 41.

³⁷⁸ Stanojević S., Vizantija i Srbi II, str. 17.

³⁷⁹ Georgios Pisida, Heraclius II, v. 79—94; Baynes N. H., n. n. m., str. 118.

³⁸⁰ Georgios Pisida, Heraclius II, v. 71—78.

³⁸¹ Miracula s. Demetrii, 158—167; Migne PG 116, kol. 1325—1334; v odlomkih Stanojević S.-Čorović V., n. d., str. 41—42.

³⁸² Miracula s. Demetrii 169, Migne PG 116, kol. 1336—7; Rački F., Documenta, str. 282—283.

³⁸³ Miracula s. Demetrii n. n. m.; Rački F., Documenta, str. 282.

skimi in bolgarskimi«, naprej pa je poslal »izbrane konjenike oklop-nike«. ³⁸⁴ Ko pa se je presenečenje posrečilo le na pol — zajeli so namreč le meščane, ki so pravkar želi žito, in njihovo živino — se je začelo spet dolgotrajno obleganje, ki je trpelo mesec dni. Nato se je mesto odkupilo. ³⁸⁵

Mnogo pomembnejše od vprašanja teh napadov na Solun pa je problem naselitve Hrvatov, ki predstavlja v zgodovini naselitve južnoslovanskih plemen v novi domovini eno med najbolj spornimi vprašanji. Predaleč bi me zavedlo podrobno razpravljanje o tej problematiki, ki jo bom načel na drugem mestu. ³⁸⁶ Tu naj se omejim le na registriranje svojih tozadevnih tez, ki jih poskušam tam dokazati z novo, podrobno analizo sporočila Konstantina Porfirogeneta o naselitvi Hrvatov: Dalmacija je postala slovanska v zvezi z velikim obrsko-slovanskim sunkom, izvršenim pod obrskim vodstvom, v l. 612—614. Druga slovanska selitev v ta prostor, naselitev majhnega slovanskega plemena Hrvatov po vsem videzu ni cesarjeva konstrukcija, marveč dalmatinsko ljudsko izročilo. Ne gre pa pri tem za naselitev nekega vojaškega plemena, ki bi prevzelo gospodstvo nad Slovani, marveč se je v zvezi s prihodom Hrvatov sprožil splošni slovanski upor proti Obrom. Hrvati pa so se s Slovani v Dalmaciji spojili v enotno ljudstvo, ki so mu dali ime le zaradi tega, ker so sprožili upor proti Obrom, ne pa ker bi Obre zamenjali kot slovanski gospodarji. To drugo selitev Slovanov na zahodni Balkan postavljam v čas okr. 623.

12. Zaključki. — Poskusimo povzeti ugotovitve dosedanjega razpravljanja za probleme, ki smo se jih v tej razpravi lotili:

1. Trditev, da se je bizantinska obramba na Balkanskem polotoku zlomila pod slovanskim pritiskom, velja — celo če pri tem nedialektično in nezgodovinsko odstranimo iz našega obzorja za Bizanc nevarnejše perzijske napade, ki so predvsem zlomili bizantinsko silo in vezali bizantinsko vojsko ter s tem bistveno omogočili uspehe barbarov na Balkanskem polotoku — le v omejenem smislu, namreč v tem, da so Slovani predstavljali od začetka 6. do začetka 7. stoletja najštevilnejši element v vojskah, ki so napadale Bizanc od severa, in da so se v osvojene in močno opustošene pokrajine med napadalci v bistvu le oni naseljevali, dočim je šlo njihovim nomadskim zaveznikom, Bolgarom in Obrom, predvsem le za rop. Zlom bizantinske obrambe v vojaškem smislu pa nikakor ni plod samostojnih slovanskih napadov. To nam najlažje pokaže kratek povzetek napadov na Balkanski polotok, ki smo jih zgoraj podrobneje obravnavali:

499—502 prvi močni bolgarski napadi;

514—517 močni bolgarski napadi v zvezi z Vitalijanovim uporom, ki so se jih morda — na podlagi Vitalijanove zveze z Bolgari — udeležili tudi Slovani;

okr. 525—530 bolgarsko-slovanski napadi, pri katerih so bili vsaj delno Slovani gotovo pod bolgarskim vodstvom;

³⁸⁴ Miracula s. Demetrii 170, Migne PG 116, kol. 1337; Rački F., Documenta, str. 283.

³⁸⁵ Miracula s. Demetrii 169—175, Migne PG kol. 1333—1346.

³⁸⁶ V posebni razpravi Nekaj vprašanj v zvezi s poročilom Konstantina Porfirogeneta o Hrvatih, Historijski zbornik 4, 1951.

- 538—540 bolgarski napadi; vsaj zadnjega so se pod njihovim vodstvom udeležili tudi Slovani; pri zadnjem napadu so Bolgari na svojem ropanju zajeli ves Balkanski polotok do Grčije;
- okr. 545—551 močni slovanski napadi, pri katerih so sicer morda sodelovali tudi Bolgari, a nič ne kaže na njihovo voditeljsko vlogo; že v teh napadih začenjajo slovanski napadalci prezimovati na bizantinskem ozemlju;
- 551 velik bolgarsko-slovenski napad, pri katerem je po vsem videzu vodstvo spet v bolgarskih rokah; začasnemu zlomu bolgarske moči sledi tudi premor v slovanskih napadih na Balkanski polotok;
- 558 silovit bolgarsko-slovanski napad, spet pod vodstvom in poveljstvom Bolgarov; boji med bolgarskimi plemeni, ki jih sproži Justinian, ponovno pretrgajo tudi slovanske napade; ta začasni mir se ustali s posegom Obrov, ki so šele po prehodu v srednje Podonavje spremenili svoje prijateljsko razmerje do Bizantincev, dotlej pa so, kakor so se sami hvalili, krotili nekdanje napadalce na Bizanc;
- 566/67 napad Obrom podložnih Bolgarov v Dalmacijo;
- 573—574 obrska napad in zmaga nad bizantinsko vojsko;
- 577/78 velik samostojen slovanski napad v Tracijo in Grčijo;
- 579—583 štiri leta trajajoči samostojni slovanski napadi velikega obsega; napadalci so se obnašali na bizantinskem ozemlju brez strahu, kakor bi bili doma in so po več let ostajali na njem;
- 579—582 obrsko obleganje Sirmija in njegov padec;
- 584—588 obrsko-slovanski napadi, pri katerih so Slovani pod obrskim poveljstvom in z Obri zvezani;
- 593 obrski napad na Tracijo, ki mu sledi mir, s katerim so po obrskem tolmačenju njegovih določb Bizantinci prepustili Obrom ozemlje med Donavo in Balkanom, obenem pa priznali obrsko nadoblast nad vlaškimi Slovani;
- 596—597 obrsko-slovanski napad na Singidunum in vpad v Dalmacijo;
- 599—600 obrski napad do Tomija, kuga v obrski vojski; z mirom, ki sledi, se Obri odrečejo ozemlju južno od Donave in gospostvu nad vlaškimi Slovani;
- 603 obrski vpad v Tracijo;
- okr. 605—615 Slovani preplavijo Balkanski polotok (v Dalmaciji gotovo pod obrskim vodstvom in v zvezi z njimi, vzhodni Balkan osvajajo sicer tudi v samostojnih sunkih in pohodih, a po vsem videzu so tudi tu v rahlejših zvezah z Obri, ki slovansko napredovanje podpirajo tudi s svojimi pohodi v ta prostor, zlasti kadar Slovani sami kje ne uspejo);
- 617 obrski napad na Carigrad, opustošenje Tracije, napad na Solun v zvezi s Slovani, naseljenimi v njegovi okolici in na njihovo prošnjo;

622—623 priprave za obrski napad proti Bizancu, morda že začetek bojev, obnova miru z Bizancem; istočasno slovanski napad na Kreto;

626 obrsko-slovanski napad na Carigrad pod kaganovim poveljstvom in po dogovoru s Perziji.

Ta pregled nam jasno dokazuje, da so bili docela samostojni slovanski napadi na Balkanski polotok redki (predvsem 545—551, 577—583); vsi drugi spadajo v sklop bolgarsko-slovanskega (do 558) oz. obrsko-slovanskega razmerja do Bizanca, pri čemer je bilo tako vojaško vodstvo kakor težišče v odločanju glede razmerja do sosedov vsekakor pri vojaško močnejših nomadih. Bizantinsko obrambo na Donavi so torej lomili Slovani predvsem pod bolgarskim in zlomili pod obrskim vodstvom ter z njihovo pomočjo, ne pa sami. Popolnoma pravilno torej trdi Gracianskij: »Podčrtati je treba, da je obrska oblast... združila Slovane in jim pomagala pri njihovem prodiranju proti jugu. Vsi slavisti priznavajo, da so Obri v znatni meri olajšali napredovanje na Balkan«.³⁸⁷

2. Manj bolgarsko, kolikor obrsko vrhovno oblast nad tistimi Slovani, ki so napadali Bizanc, kaže vrsta značilnih momentov. Tako že sestava bolgarske in obrske vojske. Slovane najdemo v sestavi bolgarske vojske vsaj v l. 530, 540, 551 in 558. V zvezi z Obri pa je takih poročil cela vrsta. L. 584 pri Anhialu, l. 585 v Traciji in l. 586 pri Solunu so se morali za Obre vojskovati Slovani skoraj sami. Zlasti značilno je zadnje poročilo, da je kagan »pomešal mednje nekaj barbarov drugega rodu in vsem skupaj ukazal, naj začno z vojsko«. Slovane najdemo v obrski vojski l. 593, v napadu na Dalmacijo l. 596/97, ob vpadu v Istro in preko nje v Italijo v l. 598/99. Zelo značilno je spet poročilo o bojih pri Tisi l. 600, kjer razmerje med ujetniki kaže razmeroma močni delež Slovanov v obrski vojski. Mal je sicer menil, da ti Slovani niso bili obrski podložniki, češ da se je kagan brigal le za to, »da je dobil svoje Obre nazaj«.³⁸⁸ Toda kagan je po svojem poslancu poskušal »dobiti nazaj ujetnike« brez razlike. In če nadaljuje Teofilakt Simokata, da je Maurikij ukazal Prisku, da »naj kaganu odda ujete Obre«, se to ime nanaša po vsej zvezi brez dvoma na vse ujetnike, kajti pri istem avtorju srečamo to ime večkrat v pomenu Obrov in Slovanov skupaj (prim. poročila o napadu v Tracijo l. 586 in v Dalmacijo l. 597). Tudi v zvezi s končnim obrsko-slovanskim vdorom na Balkanski polotok kažejo viri, da so Slovani zelo mnogokrat napredovali v obrskem okrilju (prim. tradicijo dalmatinskih komun pri Konstantinu Porfirogenetu), Solunčan, ki je po sredi 7. stoletja pisal drugi del *Miracula s. Demetrii*, pa je očitno menil, da so bili vsi Slovani in Obri, ki so v tem času pustošili Balkanski polotok, podložni kaganu in da so njemu izročali svoje ujetnike. L. 603 srečamo Slovane z Obri spet v Istri, obenem pa je kagan poslal Agilulfu na pomoč slovanske čete;

³⁸⁷ Gracianskij N., *El reino eslavo de Samo*, La revista de estudios eslavos 1/1, Mexico, str. 27; na razpolago mi je le ta španski prevod njegove razprave.

³⁸⁸ Mal J., *Čas* 17, 1923, str. 191.

tudi l. 611 napadajo Slovani Istro istočasno kakor Obri Furlanijo. Končno se bore Slovani med obrskimi četami tudi še l. 626 pred Carigradom.

V tem položaju nas ne more prav nič presenetiti, če viri mnogokrat Slovanov ob teh bojih posebej ne omenjajo, marveč so se jim Obri in Slovani zlili v enoto, za katero uporabljajo le prvo ime, Obri. Morda že v prvih desetletjih 6. stoletja nastopajo Slovani skupaj z Bolgari pod zbiralnim imenom Geti. Vsekakor pa se pri Prokopiju l. 540 skrivajo pod imenom Huni Bolgari in Slovani, enako pa tudi l. 559 pri Agatiju pod imenom Huni Kotriguri. Isto uporabo imena vodilnega nomadskega ljudstva obenem za Slovane srečamo pri Teofilaku Simokati ob napadu l. 586 v Tracijo, 597 v Dalmacijo in 600 v zvezi s povratkom bizantinskih ujetnikov. V zvezi z velikim vdorom v začetku 7. stoletja se ime Obri za oboje napadalce ponavlja pri Teofanu, Ivanu iz Nikija in Konstantinu Porfirogenetu, l. 611 ob vdoru v Furlanijo Pavel Diakon imenuje le Obre, dasi je brez dvoma šlo za obrsko in slovansko vojsko. To skupno poimenovanje Slovanov in Obrov se včasih stopnjuje do pravega enačenja, tako pri Ivanu iz Efeza,³⁸⁹ Konstantinu Porfirogenetu³⁹⁰ in pri Cedrenu.^{390a} Resnica je torej, da stari pisci napadalce imenujejo mnogokrat po ljudstvu, ki jih je vodilo in povezovalo v celoto, in le včasih poleg tega tudi po etnični sestavi vojske; le ob slednjih prilikah so Slovani prišli vselej jasno do izraza.

Tretja taka značilna poteza je dejstvo, da se Bizantinci ob bolgarsko-slovanskih ali obrskoslovanskih napadih za Slovane začuda malo brigajo, pač pa se skušajo čim prej pogoditi z Bolgari oziroma z Obri. Takim pogodbam res sledi večkrat mir tudi pred Slovani. V takih primerih je seveda jasno, da so se Obri pogajali za oboje in torej imeli o obojih nekako pravico odločati. Tako je bil na primer l. 551 in 558 z Bolgari, z Obri pa l. 584 in 586, ko se cesar obrača le do kagana s ponudbo miru, l. 593, ko se kagan pogodi z Bizancem prav glede vlaških Slovanov in l. 594, ko kagan protestira proti bizantinskemu napadu na vlaške Slovane in končno vendarle doseže vsaj osvoboditev ujetnikov. Podobne primere srečamo tudi na zahodu: slovanski sunek v 80-ih letih 6. stoletja mimo prej langobardskih Meglarij v Ziljsko in zgornjo Dravsko dolino ter preko mej langobarskega Kranja proti zahodu zaključuje mir med Langobardi in Obri l. 592; podobno slišimo l. 600 o tem, kako so Slovani »začeli skozi istrski dohod vstopati že v Italijo« (torej na langobardska tla), l. 602 pa spet o miru med Obri in Langobardi. Nastopi alpskih Slovanov, ki so pripeljali do spopadov z Langobardi, so se torej končavali s pogodbami med Langobardi in Obri.

Končno velja še poudariti, da so obdobja slovanskega napredovanja v dobršni meri zvezana z obrskimi sunki v isto smer. Glede jugovzhodnega bojišča smo to povezavo ob podrobnejši analizi gradiva dobro videli. V nekoliko manjši meri je razvidna tudi na zahodu, kjer imamo na razpolago seveda mnogo manj virov. Pač pa v zadnjem desetletju 7. stoletja, ko se premika obrsko težišče od Sirmija proti severu in postaja tudi zahod za

³⁸⁹ Ivan Efeški V 19, Kos F., Gradivo I, 91: der sg. Avaren und den andern Völkern der Slaven.

³⁹⁰ Konstantin Porfirogenet, De adm. imp. 29 (CB), III, str. 126, v. 10—11; Rački F., Documenta, str. 265.

^{390a} Gl. zg. op. 91.

Obre vedno bolj vabljiv, moremo med obrskimi (in obenem južno slovan-skimi) sunki proti jugovzhodu oz. proti zahodu najti zelo zanimivo raz-merje, da namreč pritiskajo Obri (in obenem Slovani) na zahodu, kadar domnevajo, da so proti Bizancu varni, če pa jih iznenadi Bizanc z močnim napadom, tedaj sklepajo na zahodu mir in si razvezujejo sile za jugo-vzhodno bojišče. To izmenjavanje pritiska je gotovo med najbolj zgovor-nimi pričevanji dejstva, da so v tem času Obri povezovali ves južnoslo-vanski pritisk na Balkanski polotok in v Vzhodne Alpe v celoto. Poglejmo si tabelo:

Bizanc:	Zahod:
Do l. 587 veliki obrski napadi v Tracijo.	
587—592	Napredovanje v zgornji dolini Dra- ve, vsekakor tudi boji z Lango- bardi.
592 Maurikijev napad	Sklenitev miru z Langobardi.
593 Kaganov napad v Tra- cijo, sklenitev miru z Bizancem, ki zadovolji Obre.	Bavarski uspeh pri napadu na Slo- vane v zgornji dolini Drave.
594—5 Le diplomatska obramba proti bizantinskim napa- dom na vlaške Slovene.	Zmaga nad Bavarci, ki so vdrugo napadli Karantance (superve- niente capcano omnes interfi- ciuntur); napad na Franke s sledječimi hudimi boji.
596 Boji okrog Singiduna, kagan napove vojno Bi- zantincem.	Sklenitev miru z Langobardi.
597 Napad na Dalmacijo.	
598/9 Poldrugo leto miru.	Vpad v Istro, pritisk preko trža- škega Krasa v Italijo.
600—602 Napadi Bizantincev.	
602 Padec Maurikija.	Sklenitev zveze z Langobardi proti Bizantincem.
603 Napad v Italiji (v zvezi z Langobardi) in na Bal- kanskem polotoku proti Bizancu.	

Prevrat v Carigradu l. 602 in sledeči neredi so obenem z napadom Perzijcev ustvarili možnost za širok napad proti Bizancu na Balkanskem polotoku, obenem pa je odtegnitev bizantinske vojske z Donave bistveno oslabil bizantinsko obrambno moč, tako da je poslej tak paralelizem manj viden. Tako napadajo okr. l. 611 Obri in Slovani i Bizantince i Lan-gobarde hkrati. Ob izbruhu slovanskega upora pod Samovim vodstvom pa ta paralelizem vendarle spet zablisne. Ni namreč slučaj, da so se mogli

Slovani na zahodu z uspehom upreti prav v času, ko so bili Obri spet zavzeti z namerami in pripravami proti Carigradu; dokončna ustalitev uporniškega uspeha pa je gotovo zvezana z obrskim porazom pri Carigradu leta 626.

3. Že dosedANJI povzetek nam je pokazal, da se niti ne more na splošno trditi, da so bili Slovani izven Panonije in Dalmacije od ustalitve Obrov v srednjem Podonavju dalje od Obrov neodvisni in sami svoji gospodarji, niti ne, da so bili pod obrskim (in prej pod bolgarskim) gospostvom. Razlikovati je treba po pokrajinah in po času.

Glede Panonske ravnine, ravnine med Donavo in Tiso in dačanskih Slovanov — pripomniti pa je, da so bili Slovani v vsem tem prostoru razmeroma redko naseljeni, kajti ravnina je bila področje nomadov, ozemlje med Tiso in Karpati pa Romanov in Gepidov, delno tudi Slovanov — je gotovo, da so bili Slovani v vsem tem času pod Obri in se glede tega niti ne pojavlja nikakršen dvom. Podobno velja tudi za Slovane v Dalmaciji, odkar so jo zasedli, pa do upora proti Obrom v času Herakleja.

Glede alpskih Slovanov je Mal sicer zanikal vsakršno podložnost Obrom. Toda že omenjena sklepanja miru med Langobardi in Obri, obrsko-slovanski napadi na Furlanijo in Istro v začetku 7. stoletja in enako obrska pomoč Karantancem v boju z Bavarci v zgornji dolini Drave konec 6. stoletja, kakor tudi nekaj sledov obrske naselitve v arheoloških najdbah in krajevnih imenih pričajo, da so bili tudi alpski Slovani vse do upora pod Samovim vodstvom pod obrsko nadoblastjo.

Glede moravskih Slovanov in morda tudi onih na Češkem imamo neposredno pričevanje o obrskem gospostvu nad njimi v tako imenovani Fredegarjevi kroniki,³⁹¹ za prve tudi v zgovornih arheoloških sledovih keszthelyske kulture.³⁹² Obrska oblast se je v teh predelih uveljavila sicer šele proti koncu 6. stoletja, ko se je premaknilo težišče Obrov in njihovega pritiska nekoliko bolj na severozahod, trajala pa je vsekakor do Samovega upora.

Za vlaške Slovence, ki so bili poglavitni napadalci na Bizanc v obravnavanem razdobju, smo mogli ugotoviti, da so bili do l. 558 brez dvoma nekajkrat zvezani z Bolgari in pod njihovim vodstvom združeni proti Bizancu. Vsaj okrog 545—551 pa se je ta zveza z Bolgari očitno pretrgala. Okrog 560—566/7 so jih na nek način krotili Obri. Po obrskem odhodu v srednje Podonavje so se znova osamosvojili in bili samostojni do l. 583. Že obrski pohod proti njim l. 578 pa je pripravil novo dobo zveze z Obri, ki se je začela l. 583, trajala pa je vsaj do l. 600. Trije med seboj neodvisni bizantinski viri izpričujejo v tem času kaganovo oblast »nad vsemi Slovanik, t. j. nad vsemi tistimi, ki so napadali Bizanc, posebej tudi nad vlaškimi: Slovani, ki so za kagana zavzeli Anhial in mu tam morali prepustiti del plena, so bili gotovo vlaški (gl. zg. str. 55);³⁹³ prav tako so bili

³⁹¹ Tkzv. Fredegar IV 48, Kos F., Gradiivo I, 154.

³⁹² Niederle L., Čechové a Avari, ČCH 15, 1909, str. 345—349; isti, Slované a Avari, Obzor praehistorický 9, 1930—35, str. 1—10; Skutil J., Avarské nálezky na Moravě, Etnolog 10/11, 1937—39, str. 351—354; Poulik J., Kultura moravských Slovanů a Avari, Slavia antiqua 1, 1948, str. 325—348.

³⁹³ Michael Sirski X 21, Marquardt J., Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 1903, str. 483—484.

vlaški Sloveni oni, ki jih je kagan poslal l. 585 v napad proti Bizancu;³⁹⁴ ob pohodu proti Solunu l. 586 govori vir, ki ga je pisal sodobnik dogodkov, solunski nadškof Ivan, kar naravnost o gospodstvu kagana nad vsemi Slovani.³⁹⁵ Kaganovo nadoblast nad vlaškimi Slovani dokazuje tudi njegova interpretacija miru z Bizantinci, ki so jo nekajkrat morali priznati tudi Bizantinci sami.³⁹⁶ Brez takega položaja bi tudi ne bilo treba, da se Obri l. 600 odrečejo tej nadoblasti, če je prej ne bi imeli.³⁹⁷ Domneve, da je bila vlaška Sklavinija vedno svobodna, so torej v nasprotju s trdnimi, med seboj neodvisnimi podatki virov.

Zdi se celo, da zveza med Obri in vlaškimi Slovani tudi še po l. 600 ne glede na določbe tedanjega miru ni bila do kraja pretrgana. Ko so napadli l. 602 Bizantinci in Anti vlaške Slovence, so napadli Obri bizantinske zaveznike, Ante; ne da se tajiti velika vloga kagana in Obrov v preplavljenju Balkana po Slovanih, ki je imelo svoje najvažnejše izhodišče prav v vlaški Sklaviniji. Tudi obrska zveza z Bolgari med ustjem Donave in Dnjestra, ki je izpričana še za čas okr. 635, govori za to, da so imeli Obri neke zveze tudi s prostorom, ki jih je od Bolgarov delil in bil poseljen s Slovani. Končno kaže okruten postopek kagana s Slovani, ki so prišli pred Carigrad na monoksilih od spodnje Donave, da ti še 626 nikakor niso bili enakopraven obrski zaveznik, marveč v neki obliki. Obrom podrejeni. Šele obrski neuspeh pri Carigradu in pozneje pač tudi še notranje krušenje obrske sile ter bolgarski upor so do kraja pretrgali to zvezo med vlaškimi Slovani in Obri.

Glede Slovanov na vzhodnem delu Balkanskega polotoka se zdi, da so bili z Obri povezani predvsem pri bojih proti Bizantincem, dočim je oporišč za domnevanje stalnejše zveze med njimi in Obri manj. Konec 6. stoletja si kagan lasti gospodstvo nad severnim Pomoravjem s Singidunom in ozemlje med Donavo in Balkanskim gorovjem. Po Miracula s. Demetrii naj bi bili Obri in Slovani, ki so opustošili vse področje trupa Balkanskega polotoka — le pokrajine prave Grčije v zvezi s tem niso omenjene — in se sami na njem naselili, pri svojih pohodih podrejeni kaganu, saj so bili njihovi ujetniki naseljeni kot kaganovi podložniki v južni Panoniji. Končno je treba omeniti še prošnjo makedonskih slovanskih plemen okrog Soluna v času neposredno po naselitvi do kagana, da jim pomaga osvojiti to mesto in seveda tudi skupne pohode Obrov in Slovanov preko vsega tega prostora do Soluna in Carigrada. Vse to pač dovolj izkazuje rahlo povezanost tudi vzhodnega dela Balkanskega polotoka z Obri v prvi četrtini 7. stoletja, dasi je bila ta brez dvoma v južnejših predelih šibkejša kakor v severnih in zlasti v Pomoravju.

Končno imamo še izven karpatskega obroča poročilo ruskega letopisca o obrskem gospodstvu nad Duljebi.³⁹⁸ Fr. Westberg se je sicer trudil, da

³⁹⁴ Teofilakt Simokata I 6—7, str. 52.

³⁹⁵ Miracula S. Demetrii, Kos F., Gradivo I, 120.

³⁹⁶ Teofilakt Simokata VI 6, 7—8, str. 231; 11, str. 242—245; VII 4, 1—7, str. 251—252; 7, 4—5, str. 256.

³⁹⁷ Teofilakt Simokata VII 15, 14, str. 273.

³⁹⁸ Tlkzv. Nestorjev letopis, c. 8.

dokaže, da pri tem poročilu ne gre v resnici za ruske Duljebe, marveč za pleme Dudlebov na Češkem, češ da je letopisec prevzel neko staro letopisno poročilo in ga napačno zvezal z Duljebi na Bugu, ki da jim Obri že zato niso mogli gospodovati, ker so bili od njih ločeni s Karpati. Proti Westbergovemu mnenju podčrtujeta Šahmatov in Grekov, da se sklicuje v zvezi s tem opisom kronist izrecno na pregovor o Obrih, ki je bil prav v Rusiji domač še v njegovem času. Vpliv biblijskega in književnega jezika na njegovo formulacijo in slog ne moreta zadostovati, da bi njegovo poročilo zavrgli, zlasti ker v starocerkvenoslovanski ali grški literaturi zamašimo uporabo imena Dudlebi za Čehe ali omembo duljebskega plemena na Češkem.³⁹⁹ Še bolj neosnovana pa je misel Labude, da gre za comitatus Dudleipa na srednjem Štajerskem v bližini Lipnice,⁴⁰⁰ kjer je ohranjen spomin le na mal drobec Dudlebov, ne pa na celo pleme, čigar usoda bi mogla povzročiti take tradicije. Labudovemu tolmačenju ugovarja zlasti to, da je v času, ko je ta pokrajina za pet let (869—874) stopila v stik s cerkvenoslovansko književnostjo, bila na eni strani ta književnost šele v svojih povojih, na drugi strani pa se je ta drobec tedaj že vtopil med Karantanci v plemensko skupnost, ki je zajemala vse ozemlje od izvira Drave pa do Blatnega jezera. V tem položaju seveda niso mogla nastajati nikakršna poročila o posebni usodi teh Dudlebov v preteklosti. Poročilo ruskega letopisa torej priča vsekakor o začasni podreditvi volinjskih Duljebov Obrom.

Glede povezave slovanskega naseljevanja na Balkanski polotok z revolucijo sužnjev in kolonov v bizantinski državi, ki jo Grekov tako močno poudarja in vzporeja s podobnim razvojem ob pohodih raznih germanskih ljudstev, je treba podčrtati, da je to povezovanje opravičeno le v omejenem smislu in da paralela spričo tega ne ustreza povsem. Ze Prokopijevo poročilo — »bežale so velike množice ljudi neprestano ne le k barbarom, ampak tudi k daleč bivajočim Romejcem...«, da bi se namreč skrili, so

³⁹⁹ Westberg F., Ibrâhîm's — ibn Ja'kûb's Reisebericht über die Slawenlande aus d. J. 965, Zap. imp. Akad. Nauk VIII, ist. — filol. otd III/4, 1898, str. 132; isti K analizu vostočnyh istočnikov o Vostočnoj Evropi, Žurn. Min. nar. prosv., NS 13, 1908, str. 394—396: Westberg domneva, da je prišlo v ruski letopis sporočilo po grški književni tradiciji in navaja kot dokaze, da Slovo o polku Igoreve ne uporablja imena Obri, marveč »Ovari«, da je sporočilo o obrski usodi posneto po grški biblijski formulaciji *ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀπώλοντο καὶ οὐκ ἐτίσανον τοὺς γένους ἐπίσταται* v Nikolajevem pismu Simeonu bolgarskemu v zvezi z Obri) in da pripovedovanje o Obrih v zvezi z napadom na Carigrad za vlade Herakleja dokazuje, da gre za Obre, ki so bili že ob Donavi, za katere pa drugi viri ne povedo, da bi se kdaj mudili v Zakampatju. Glede odgovora gl. Grekov B. D., Borba Rusi..., str. 26—28. Ruski letopis smatra vso pripoved gotovo za domačo, o tem ne more biti dvoma. Westbergovi razlogi tudi v podrobnostih niso točni: »Ovari« Slova o polku Igoreve iz okr. 1100 niso stari Obri, ki so že davno izginili, zato tudi iz njihovega imena ni mogoče sklepati, kako je ljudstvo one imenovalo; tudi iz dejstva, da pripoved o Obrih sledi omembi obrskega napada na Herakleja, ne moremo sklepati ničesar: splošni podatki o nomadskih napadalcih v uvodu v 8. pogl. letopisa so namreč res prevzeti po bizantinskih kronikah; ker pa ljudsko izročilo ni bilo datirano, je povsem prirodno, da ga je pisec prilepil tja, kjer so bili v predlogah imenovani Obri.

⁴⁰⁰ Labuda G., n. d., str. 183—184.

vsi željno zamenjali očetnjavo s tujino, kakor da bi njihovo domovino zasedel sovražnik⁴⁰¹ — le slabo ustreza Salvianovim sporočilom o begu galskih Romanov k barbarom in o občudovanju barbarskega načina življenja (zlasti: »Zato beže stiskani povsod k Gotom ali k Bagaudom ali k drugim barbarom, ki povsod gospodujejo, in ne čutijo nobenega kesanja, kajti raje hočejo biti pod videzom ujetništva svobodni kakor pod videzom svobode ujeti«)⁴⁰². Dočim namreč poroča Salvian o begu revežev, privezanih na grudo ali obrtno delavnico, govori to Prokopij v zvezi z nemirom, ki je nastajal zaradi krivičnega sodstva ob preganjanju astrologije: imelo je predvsem namen, da z zaplembo premoženja napolni vedno prazno Justinijanovo blagajno; pri tem je šlo torej v pretežni meri za bogate, ne pa za revne begunce.

V zvezi s tem povezovanjem revolucije sužnjev s slovansko naselitvijo na Balkanu je treba poudariti, da se je sicer res bizantinska obramba na Donavi dokončno zrušila v zvezi z prevratom v Carigradu v začetku 7. stoletja, ki so ga izvedli sicer vojaki, ki so pa pri tem gotovo imeli podporo nižjih slojev. Toda — drugače kakor marsikdaj pri Germanih — ta dva napora za zrušitev bizantinske sužnjeposestniške države se nista združila. Viri ob slovanskih napadih nikjer ne govorijo o podpori, ki bi jim jo nudilo domače prebivalstvo, marveč na eni strani o odporu, na drugi o plenjenju, odgajanju v ujetništvo in velikih pokoljih. Prav gotovo je to drugačno razmerje do barbarov zvezano z drugačnimi življenjskimi pogoji zlasti podeželskega prebivalstva v bizantinski državi na eni strani, z manjšo družbeno dozorelostjo Obrov in Slovanov na drugi. O drugem bomo še govorili, glede prvega pa naj poudarim zlasti razlike (v primeri z zahodom) glede načina zemljiške posesti in ostankov vaške občine, ki jo je v pozni antiki davčni sistem nastajajoče bizantinske države v pokrajinah vzhodnega Sredozemlja podpiral in tudi očuval v mnogo večji meri, kakor se je to godilo v zahodnem rimskem imperiju.⁴⁰³ Prav zaradi tega tudi prelom med suženjstvom in fevdalno dobo v bizantinski državi daleč ni tako oster, kakor na zahodu in je tudi pot do nove družbe drugačna, močnejše oprta na stare oblike. Tudi močni slovanski vpliv na fevdalizacijo bizantinske države, ki je našel izraz tudi pri Konstantinu Porfirogenetu v ugotovitvi, da »se je vsa dežela slavizirala in postala barbarska« (v zvezi z opisom Peloponeza),⁴⁰⁴ se je spričo tega mogel opreti na te stare ostanke in jih poživiti, ne da bi jih moral popolnoma na novo vnašati v bizantinsko družbeno in državno ureditev.

⁴⁰¹ Prokopij, Hist. arc. XI, 38—39; Grekov B. D., Borba Rusi, str. 13 do 14, izvaja iz tega mesta zaključke, za katere Prokopij ne daje nobene podlage.

⁴⁰² Salvian, Libri VIII de gubernatione dei, V 5, 22; druge izvlečke gl. Schnürer G., Kirche und Kultur im Mittelalter I², 1927, str. 101—109; Stein E., Geschichte d. spätrömischen Reiches I, 1927, str. 512—515.

⁴⁰³ Levčenko M. V., Materialy dlja vnutrennej istorii vostočnoj rimskoj imperii V—VI vv., Vizantijski sbornik 1945, str. 2—53; gl. tudi Ostrogorski G., Uticaj Slovena na društveni preobražaj Vizantije, Istoriski glasnik 1948, 1. str. 12—21.

⁴⁰⁴ Konstantin Porfirogenet, De thematibus (CB), III, str. 53, v. 18—19: ἐσθλαβώθη δὲ πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος.

3. Problem značaja razmerja med Obri in Slovani.

Povezave slovanske selitve na Balkanski polotok in v Vzhodne Alpe z Obri in v nekaj obdobjih celo zveze kar vseh panonskih in vlaških Slovanov z njimi torej po vsem zgornjem izvajanju ni mogoče zanikati. S tem pa nastane novo, pomembnejše vprašanje, glede katerega spor ni nič manj ogorčen, dasi razpolagamo zanj z mnogo redkejšimi viri: kakšna je namreč ta podrejenost, ali gre za pravo suženjstvo, ali vsaj za urejeno obrsko gospostvo nad Slovani, ali pa morda le za neko plemensko zvezo. Kljub svojim ogorčenim sporom glede teh vprašanj so se avtorji doslej le preveč zadovoljevali s takimi ali drugačnimi konstrukcijami, za katere viri ne nudijo nobenih sodobnih trdnih podatkov⁴⁰⁵ ali pa le redka, problematična oporišča,⁴⁰⁶ niso pa poskusili rešiti tega pomembnega vprašanja na ravni splošne obrske in slovanske družbene strukture in gospodarstva, ki sta predstavljala nujno izhodišče medsebojnemu razmerju obeh ljudstev v tej in sledeči dobi. Prav zato se moramo, preden bomo analizirali vire o razmerju Obrov do podrejenih ljudstev, posebej Slovanov, pečati najprej z Obri in Slovani samimi.

1. Obri, njihovo gospodarstvo in družbena struktura. — Pravih Obrov je bilo, ko se pojavijo ob Črnem morju, vsega skupaj le 2 tümena, t. j. okr. 20.000. Ob Črnem morju so se jim pridružili ostanki Hunov (Ujguri, Sali, Sabiri, vsega za okr. 1 tümen), podvrgli so si tudi bolgarske Kutrigure in Utigure, od katerih sta vsaj 2 tümena odšla z njimi v Panonijo. To bi dalo skupaj okrog 50.000 vojakov (5 tümenov). Dosti več tudi Obrov v širšem smislu nikdar ni bilo. Največje število, ki ga izvemo za njihovo vojsko, je »baje« 60.000 konjenikov ob prvem pohodu proti Slovenom l. 578, vse druge številke so znatno manjše. Kot primer naj navedem, da je obrska vojska pred Carigradom skupno s Sloveni l. 626 štela po nekem viru okr. 80.000 vojakov, pri čemer odpade na Obre gotovo manj kakor polovica.⁴⁰⁷ Konec 6. stoletja se je k Obrom zatekel še 1 tümen beguncev pred zahodnimi Turki (Tarniaki, Kotrageri, Zabenderi). Toda neprestane vojne in zlasti tudi kuga l. 600 so znatno zmanjšale obrsko število, okr. l. 630 je poleg tega pobegnil skoraj ves bolgarski tümen na Bavarsko, okr. 670 del Bolgarov tudi v Makedonijo v okolico Soluna.⁴⁰⁸ Če torej cenimo število Obrov v širšem smislu, t. j. Obrov in z njimi povezanih nomadov (Bolgare navajajo viri posebej in z Obri niso povsem spojeni!) v času njihove največje moči konec 6. stoletja na okr. 50.000 konjenikov, t. j. na okrog 250.000 ljudi, moramo računati, da se je njihovo število zmanjšalo do srede 7. stoletja vsaj za eno tretjino do ene polovice.

⁴⁰⁵ Stanojević S., Vizantija u Srbii II, str. 166 (fevdalni sistem); Šišić F., Povijest ..., str. 216—217 (po bajki Notkerja Balbula); Vernadsky G., Los comienzos del estado Checo, La revista de estudios eslavos I/2, 1947, Mexico, str. 28 (trgovska država).

⁴⁰⁶ N. pr. Peisker J., n. d.; Hauptmann L., Staroslovenska in staroslovanska »svoboda«, Čas 17, 1923, str. 324—325.

⁴⁰⁷ Georgios Pisida, Bellum Avaricum (CB), str. 56, v. 219.

⁴⁰⁸ Tkz v. Fredegar, IV, 72; Kos F., Gradivo I, 164; Miracula s. Demetrii 196, Račkov F., Documenta, str. 293.

Pravi Obri so med temi nomadi predstavljali manjšino (zlasti v času, ki ga tu podrobneje obdelujemo, dočim se je pozneje položaj z bolgarskim odhodom in uporom vzhodnih Bolgarov seveda nekoliko spremenil). Že tu se postavlja vprašanje, kakšni so bili notranji odnosi v tej barbarski mešanici? Ali so bili Obri res »gospodarji« vsem drugim, ki so jim bili »podvrženi«, ali pa moramo računati le z medsebojno »zvezo« prilično enakovrednih enot, med katerimi so imeli pravi Obri prevlado le v toliko, v kolikor je od njih izviral skupni vladar, kagan? Že beg različnih nomadskih plemen pred zahodnimi Turi k Obrom nas svari pred mislijo na »podložništvo«. Čemu naj bi se namreč umikali temu doma in hiteli v isto na tuje? Res so tümeni različnega porekla živeli kot posebne enote tudi še v okviru »obrske« zveze: kot primere naj navedem plenitev bolgarskega tümena po Dalmaciji leta 566/7, ločitev med ujetimi Obri in barbari leta 600 v boju ob Tisi, beg zaključenega bolgarskega tümena okr. 630 na Bavarsko, navajanje Bolgarov poleg Obrov ob napadu na Solun l. 617 in na Carigrad l. 626 itd. Tudi vodstvo teh tümenov ni bilo v rokah pravih Obrov, marveč njihovih lastnih plemenskih poglavarjev, »kakor je pri tem plemenu običaj« (sc. pri Obrih).⁴⁰⁹ Najbolj jasno se pokaže to zlasti pri bolgarskih uporih (Alciok 630, Kuvrat 635, Kuber okr. 670). Tako je odprta le še ena sama možnost za »podložniško« razmerje, da bi namreč kagan imel tako »absolutno« moč pri Obrih, da bi spričo položaja kagana in kaganovega vladarskega aparata morali govoriti o »podložništvu« teh nomadskih plemen, pa seveda tudi dobršnega dela Obrov samih. V literaturi res naletimo večkrat na tako mnenje o kaganovi moči.⁴¹⁰

Če pa pregledujemo podatke o obrskih stikih z drugimi državami, se teorija o kaganovi absolutni oblasti kaj hitro zruši. Že l. 562, ko so Obri nameravali napasti Bizantince, so le-ti izvedeli, da imajo obrski poslanci doma tolikšno veljavo, da Obri dotlej ne bodo napadli, dokler se poslanci ne povrnejo; na kaganove obljube, ki jih poslanci nosijo s seboj, pa obratno ni kaj dati. To jim je skrivaj povedal Ojkumin, eden med poslanci. Zato so poslej poslance na različne načine zadrževali v Carigradu.⁴¹¹ Ivan Efeški pa sporoča o teh poslanstvih v svoji kroniki še več. Justinijan ni pošiljal darov le kaganu, marveč tudi ostalim obrskim poglavarjem; kar v kopicah, pravi avtor, so hodili njihovi poslanci v Bizanc po darove in izčrpavali — v veliko nevoljo bizantinskega senata⁴¹² — državno blagajno.⁴¹³ Vsekakor kaže to, da so morali tudi oni imeti znaten vpliv na obrske vnanje odnose. To nam potrjujejo tudi dogodki v zvezi z Mezamerom, ko je celo neki Kutrigur pripravil kagana k temu, da je dal ubiti tega antskega poslanca.⁴¹⁴ Nikakor torej nimamo opravka z absolutnim monarhom, ki bi mu bilo vse podložno, marveč s plemensko

⁴⁰⁹ Miracula s. Demetrii 170; Rački F., n. n. m.: $\alpha\theta\omega\varsigma$ τῷ γένει ἔθους ὑπάρχον.

⁴¹⁰ Prim. Šišić F., Povijest ..., str. 216.

⁴¹¹ Menander 9, str. 7—9.

⁴¹² Gl. tudi Prokopij, Hist. arc. VIII, ed. Haury III/1, str. 51, XI, str. 71.

⁴¹³ Ivan Efeški VI 24, Vjesnik Zem. ark. I, 1899, str. 116; Diehl Ch. — Marçais G., n. d., str. 95—100.

⁴¹⁴ Menander 6, str. 6; Kos F., Gradivo I, 63.

zvezo, v kateri so poleg kagana soddločali še tudi drugi poglavarji, ki so mogli celo tudi sami navezovati stike s tujimi državami.

V ponazoritev tega položaja naj navedem še konkretne podatke o dveh drugih poslanstvih z Bizantinci v dobi Justina II. Potem ko je Justin nasledil Justinijana (565) je prišlo v Carigrad kar 500 Obrov, ki niso prišli po darove le za kagana, marveč tudi za druge poglavarje in zase,⁴¹⁵ kakor jim jih je dajal Justinijan. Ko jih je Justin zavrnil in so začeli groziti, jih je v odgovor zaprl za dalj časa v Kalcedonu. Vpliv teh poslancev po njihovem povratku domov je bil tolikšen, da Obri prav nič niso poskušali proti Bizancu, marveč so v drugo odšli na zahod proti Frankom.⁴¹⁶ Po ponovnem neuspehu na zahodu in povratku nad spodnjo Donavo pa je prišlo v Bizanc le še ponižno obrsko poslanstvo, ki je ponujalo obrske usluge.⁴¹⁷

Še zanimivejše je poročilo o obrskem poslanstvu, ki je okr. 570 znova prišlo k Bizantincem s prošnjo za Sirmij: »končno, ko je prišel kot poslanec Apsih, so se sporazumeli Tiberij in oni okrog Apsiha, da bi Bizantinci dali zemljo, na kateri bi se Obri mogli naseliti, če bi dobili kot talce otroke njihovih poglavarjev«. Ko je Tiberij to sporočil Justinu, mu je ta odgovoril, »da ne bo drugače sklenil miru, če ne bo v resnici dobil kot talce nekaj otrok samega vladarja Obrov. Tiberij pa ni menil tako; vedel je namreč, da, če bodo dobili otroke skitskih poglavarjev, pač verjetno očetje talcev nikdar ne bodo privolili, če bi hotel kagan prelomiti pogodbo«. ⁴¹⁸ Iz dogovorov sicer ni bilo nič, ker se je zaradi Justinove nepopustljivosti znova vnela vojna. Vendarle pa je pomembno, da je Tiberij, ki je kot poveljnik obdonavske vojske pač najbolje poznal faktorje, ki so pri Obrih odločali o razmerju do sosedov, višje cenil talce od posameznih plemenskih poglavarjev kakor od kagana samega. O vojnah je pri Obrih vsekakor moral odločati svet plemenskih poglavarjev, kakor tudi pogodbe s Tiberijem ni sklepal le kaganov poslanec Apsih, marveč tudi »oni okrog njega«. Zanimivo je pri tem poročilu uporabljanje dvojnega imena za Obre — Obri in »Skiti«. Djakonov, ki meni, da je pod »Skiti« treba razumeti tudi panonske Slovane,⁴¹⁹ se sicer gotovo moti. Za Slovane se namreč pri Bizantincih to ime v 6. stoletju nikdar ne uporablja. Vendarle pa kaže uporaba tega zbiralnega imena, da tu ne gre za poglavarje pravih Obrov, marveč za poglavarje Obrov v širšem smislu, to je njihove in z njimi zvezanih nomadskih, »skitskih« plemen.

Vsa ta poročila izvirajo izza vlade sorazmerno najmočnejšega kagana Bajana (u. po 600), ki je bil obrski glavar v času njihove velike selitve in utemeljitelj njihove sile, kar se je nujno odražalo tudi v njegovi veljavi. Moč poznejših kaganov je brez dvoma še manjša od njegove, kajti ob propadu obrske plemenske zveze je imel približno enako veljavo

⁴¹⁵ Ivan Efeški VI 24, Vjesnik Zem. ark. I, 1899, str. 116: »durch sie ihren Häuptlingen zuschickte... und auch ihnen gab er und bereicherte sie«.

⁴¹⁶ Menander 14, str. 33—36; Ivan Efeški VI 24, n. n. m., str. 116 in 117; prim. Djakonov A., n. n. m., str. 31.

⁴¹⁷ Ivan Efeški VI 24, str. 117.

⁴¹⁸ Menander 33, str. 69.

⁴¹⁹ Djakonov A., n. n. m., str. 27.

kakor kagan še drug obrski dostojanstvenik, jugur. To kažejo poročila frankovskih analov: l. 782 skupno pošiljata poslance k Frankom,⁴²⁰ l. 795 ju oba uporniki ubijejo zaradi neuspeha v vojni s Franki.⁴²¹

Proti »absolutni« kaganovi oblasti govore tudi okoliščine v zvezi z nastopom novega vladarja. Bajanu je sicer res sledil njegov sin, toda ne brez notranjih bojov, v katerih je končno zmagal mlajši sin nad starejšim.⁴²² Po neuspehih v bojih za Carigrad v l. 617 in 626 — morda prav zaradi njih — nastane nova doba notranjih bojov, v katerih se plemena kot celote bore za svoje kandidate za prestol. Širina te borbe, ki jo kaže dejstvo, da se je s premaganim kandidatom umaknil cel bolgarski tümen — »9000 mož z ženami in otroci« — je vsekakor dokaz, da je bila izbira vladarja še vedno tudi pod vplivom širokih množic svobodnih članov plemena,⁴²³ ki so po tem takem soodločale v javnih zadevah. Res si kagan l. 602, ko je del Obrov menil preiti k Bizantincem, ni vedel pomagati drugače kakor s prošnjami in s pregovarjanjem, da naj se vrnejo nazaj. Poleg uporov sklenjenih plemenskih celot, s katerimi so se Slovani in Bolgari okrog 626 v veliki meri iztrgali iz obrsko-slovanske plemenske zveze, ki torej obstoj takih plemenskih enot v okviru te zveze nedvomno dokazujejo, srečamo tak upor tudi še v drugi polovici 7. stoletja (okr. 670 pod vodstvom Kubera s središčem v Sremu). Tudi ta upor je moral imeti širok obseg, kajti kagan je bil v boju z uporniki premagan.⁴²⁴ Značilno za kaganovo oblast je končno tudi, da se tudi poraz v vojni s Franki konec 8. stoletja zaključi z notranjim uporom.

Vse navedeno kaže, da se je kaganova moč in oblast dejansko uveljavljala pred vsem le v poveljstvu nad obrsko vojsko, pri čemer je imel nad vojaki v času boja po vsem videzu široke pravice tudi do najstrožjega kaznovanja in torej do nekakega »vojnega sodstva«.⁴²⁵ Tu je bil torej pravi temelj njegove oblasti. Na tem področju so bili Obri in Turki po pričevanju Pseudomaurikija vsekakor trdneje organizirani od ostalih barbarških ljudstev, ki so napadala Bizanc: »Obrsko pleme je zelo zvito, spretno v mnogih stvareh, kakor tudi zelo izkušeno v boju. Ker so ta plemena pod enim vladarjem, in jih ne veže skupaj ljubezen, marveč strah, prenašajo hrabro muke in težave.... Oboroženi so z oklepi, meči, loki in sulicami.«⁴²⁶ Ne glede na to kaganovo poveljniško oblast in celo pravico do kaznovanja (strah!) nad vojaki pa je obrska vojska še vedno formi-

⁴²⁰ Kos F., Gradivo I, 261.

⁴²¹ Kos F., Gradivo I, 293.

⁴²² Sternbach L., *Analecta Avarica*, n. n. m., str. 301; Georgios Pásida, *Bellum Avaricum* (CB), v. 74—88, str. 50—51; Baynes N. H., n. n. m., str. 125.

⁴²³ Tkz v. Fredegara IV 72, Kos F., Gradivo I, 164.

⁴²⁴ *Miracula s. Demetrii* 196; Rački F., *Documenta*, str. 294. Migne PG 116, kol. 1364—1365.

⁴²⁵ »Strah«, s katerim drži vojsko skupaj, je le tako razložljiv; podoben podobni položaj nam je znan za Atilo, gl. Stein E., *Geschichte d. spätrömischen Reiches* I, 1927, str. 434—436.

⁴²⁶ Pseudomaurikij, *Strategicon*, ker mi ni dostopen original, po prevodu: Dietrich K., *Byzantinische Quellen zur Länder- und Völkerkunde* II, 1912, str. 61.

rana v značilnih nomadskih enotah plemenske vojske — tümenih (10.000) in tisočnijah, kakor smo videli v navajanju števil ob bojih z Bizantinci.

Glede na vse to moremo trditi, da so predstavljali Obri (v širšem smislu, t. j. nomadska plemena v Srednjem Podonavju) pristno nomadsko plemensko zvezo, ki pa je bila vsaj glede vojaške organizacije že prilično utrjena in ustaljena. Temu popolnoma ustreza vse, kar vemo o obrskem gospodarstvu in družbeni strukturi. Poglavitna, prevladujoča črta njihovega gospodarstva je bila nomadska živinoreja, in sicer predvsem značilna srednjeazijska konjereja. Tako poroča Pseudomaurikij,⁴²⁶ da so »utrjeni proti vročini in mrazu kakor tudi proti pomanjkanju najpotrebnejšega, ker so nomadi«, da so imeli tudi na bojnih pohodih »v spremstvu množico žrebcev in kobil, deloma za hrano, deloma da bi napravili vtis večje množice«. V 6. stoletju govore njihovi poslanci o Obrih kot nomadih,⁴²⁷ pa tudi bizantinski zgodovinar v prvi polovici 7. stoletja pravi, da »žive po načinu nomadov«. ⁴²⁸ Še v 10. stoletju je v dalmatinskih mestih živel spomin na Obre, ki »so živeli kot nomadi« s svojo živino.⁴²⁹

Kljub temu, da se more v okviru živinorejskih plemen suženjstvo dovolj hitro uveljaviti,⁴³⁰ pri Obrih nomadsko gospodarstvo še ni dozorelo do take stopnje, da bi se suženjstvo uveljavilo kot splošna oblika produkcijskih odnosov, marveč vsaj še v 7. stoletju popolnoma jasno prevladujejo temeljne poteze rodovno-plemenskega reda, seveda že na njegovi poslednji stopnji pred razkrojem. Sicer se ne bi moglo zgoditi, da bi kagan dal v vojni z Bizantinci konec 7. stoletja poklati okrog 10.000 bizantinskih ujetnikov, ker ni dobil od Maurikija zanje odkupnine.⁴³¹ Ne sužnje, marveč denar in plen so iskali Obri pri svojih napadih. To stanje se odraža seveda tudi v njihovih notranjih odnosih. Tako pravi Teofilakt Simokata, ki je živel v prvi polovici 7. stoletja,⁴³² »in do našega časa žive razdeljeni v plemena«, ⁴³³ podobno pa tudi Pseudomaurikij, ki je pisal v istem času,⁴³⁴ da »vse do dneva bitke, pozimi kakor poleti, stalno pasejo konje, raztreseni po plemenih in rodovih«. ⁴³⁵ Spričo njihovega različnega porekla je bila notranja povezanost posameznih plemen še toliko trdnjša. Začetki oblikovanja družbenih razredov torej še niso tako daleč dozoreli, da bi mogli razbiti rodovne in plemenske enote, vsekakor ker razlike v velikosti premoženja, razvidne iz virov, niso izvirale toliko iz vsakdanje gospodarske delavnosti — živinoreje, kolikor iz razdelitve plena, tributov in morda tudi v zvezi s koristni trgovskega zamenjavanja.

⁴²⁷ Menander 28, str. 65: Ἀβάρων γὰρ τῶν νομάδων.

⁴²⁸ Teofilakt Simokata, I, 3, 2, str. 44: τῶν νομάδῃ βιούντων.

⁴²⁹ Konstantin Porfirogenet, De adm. imp. 30 (CB), III, str. 141 do 142: νόμαδα βίον ζῶντας.

⁴³⁰ Engels F., Izvor družine, privatne lastnine in države, CZ 1948, str. 44.

⁴³¹ Teofanes, ed. de Boor I, str. 284.

⁴³² Krumbacher K., Geschichte d. byzant. Literatur, 1897², str. 247—251.

⁴³³ Teofilakt Simokata VII 8, 5, str. 259: καὶ μέχρι τῶν χρόνων τῶν καθ' ἡμᾶς ταῖς... γενεαρχίαις διήρηνται.

⁴³⁴ Pigulevskaja N. V., Vizantija i Iran..., str. 28—29; Ostrogorsky G., Geschichte des byzantinischen Staates, 1940, str. 54.

⁴³⁵ Dieterich K., n. n. m., str. 61; Šišić F., Povijest..., str. 215, op. 35: κατὰ γένη καὶ φύλας.

Res imamo namreč pri Obrih tolikšno kopičenje bogastva, da se nedvomno z njim niso okoriščali vsi na enak način. Dejstvo, da so n. pr. kaganu že v 6. stoletju bizantinski obrtniki gradili palačo, da je sedel ob pogajanju z Teognisom na zlatem sedežu,⁴³⁶ kaže, da se je kagan brez dvoma izjemno okoristil. Toda izvor tega bogastva nam je dobro znan: zvezano je s »pridobitno panogo«, ki je značilna prav za razdobje, v katerem se rodovno-plemenska ureditev dokončno razkraja in nastajajo večje plemenske zveze, za razdobje »vojaške demokracije«, ko sta postali »vojna in organizacija za vojno... redni funkciji ljudskega življenja,... ropanje jim velja za lažje in celo za častnejše kakor pridobivanje z delom. Vojna... se vodi sedaj zaradi ropa in postane stalna panoga pridobivanja«. ⁴³⁷ Ta opredelitev se natanko ujema z vsem, kar vemo o Obrih in njihovem načinu življenja. »Njihovo življenje je vojna,« pravi nek avtor v l. 627 napisanem opisu obleganja Carigrada v prejšnjem letu.⁴³⁸ Plen ob vojnah in zlasti tudi visoke bizantinske vsakoletne »podpore« (skozi vrsto let v 6. stoletju po 80.000, po 585 celo po 100.000 zlatnikov, l. 604 je dajatev še povečana in l. 619 ali 623 plača Heraklej celo 200.000 zlatnikov!), enako pa seveda tudi tribut, naložen sosednim podrejenim ljudstvom, to so bili pglavitni viri bogastva, nad katerim so strmeli Franki, ko so v l. 795 in 796 zavzeli in oropali obrski ring med Donavo in Tiso. Popolnoma gotovo je, da to bogastvo ni bilo enakomerno razdeljeno, da so se tudi poleg kagana z njim okoristili posebej plemenski poglavarji (gl. zgoraj podatke o poslanstvih), da je torej ob njegovem razdeljevanju nastajala širša premoženjska razlika. Značilno je že, kako Einhard govori v isti sapi s poročilom o frankovski osvojitvi obrskih zakladov tudi o tem, da je propadlo obrsko »plemstvo«: »Vse obrsko plemstvo je bilo uničeno v tej vojni, vsa slava je propadla, ves novec in od davnih časov nabrani zakladi so razgrabljeni. In človeški spomin se ne more spominjati niti ene vojne, ki bi izbruhnila proti Frankom, v kateri bi ti postali bolj bogati in si bolj pomnožili premoženje.«⁴³⁹ Tako je popolnoma pravilna Pseudomaurikijeva označba Obrov, da so »polni pohlepa po denarju«. Vsekakor pa velja taka razdelitev predvsem za tiste izvore bogastva, ki so šli preko kagana in plemenskih poglavarjev, tako za razne vrste tributov in dohodkov ob poslanstvih v Bizanc, kakor tudi za dohodke v zvezi s trgovino na Donavi, ki s prihodom Obrov nikakor ni povsem zamrla.⁴⁴⁰ Z bojnim plenom pa so se okoriščale tudi mnogo širše množice, saj to v tem času niti ni značilno le za barbare, marveč tudi za bolj organizirano bizantinsko vojsko. Le tako si moremo razlagati tudi razmeroma dobro bojno opremo povprečnega Obra, ki ima poleg oklepa in orožja precejkrat tudi zaščito za svojega konja.

⁴³⁶ Menander 65, str. 128; Ivan Efeški VI 24.

⁴³⁷ Engels F., n. n. m., str. 129.

⁴³⁸ Sternbach L., n. n. m., str. 302.

⁴³⁹ Einhardi Vita Caroli Magni c. 13; Kos F., Gradivo I, 326; Kos M., Zgodovina Slovencev, str. 65.

⁴⁴⁰ Iorga N., Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient au Moyen âge, 1924, str. 38—39; Menander 63, str. 122 omenja na zgornji Donavi čolne (πλοία).

V teh pogojih se je vsekakor začelo uveljavljati že tudi patriarhalno suženjstvo, zlasti v zvezi z obrtjo. Toda razmerje med Obri in podrejenimi ljudstvi nam bo najbolje pokazalo, da gre v resnici šele za začetke, ne pa že za široko uveljavljene produkcijske odnose. Nikakega dokaza nimamo, da bi mogli pri Obrih izven okvira plemena že govoriti o stalnem odnosu do določenega zemljišča ali o razredni družbi, ki bi slonela na razdelitvi v sužnje in njihove gospodarje, razen v zelo omejeni meri.

Vendar pa kažejo na napredujoči razkroj rodovno-plemenskega reda tudi začetki obrskega ustaljevanja, ki so našli svoj odraz tudi v izgradnji različnih stalnih »ringov«, utrdb, ki so bile namenjene deloma pač prezimovanju in varovanju nabranih zakladov in plena, deloma pa tudi obrambi nekaterih izpostavljenih obmejnih področij.⁴⁴¹ Zlasti velja to za veliki obrski ring med Donavo in Tiso, ki je predstavljal pač že stalno kaganovo prebivališče in obrsko prestolnico. Pripoved sengalskega meniha Notkerja Balbula⁴⁴² o utrjenosti in obsegu tega ringa (da namreč zajema celo pokrajino in da je zavarovan z 9 koncentrično zgrajenimi mogočnimi nasipi, oddaljenimi drug od drugega po 20 nemških oz. 40 italških milj) spada seveda med pravljice in je tudi sama polna nasprotij. Tudi novejša razlaga, da ne gre le za en sam ring, zavarovan z devetimi nasipi, marveč za devet samostojnih ringov, je nemogoča in v nasprotju z besedilom vira.⁴⁴³ Ostanki ringov, ki bi vsak zase zajemali prostor s premerom od Züricha do Konstancie, bi se pač ne mogli skriti, saj bi morali pokrivati kar vso površino Panonije. Prav tako je predstava o obrski stalni naseljenosti, kakor jo je imel Notker Balbulus (v ringu naj bi bile vasi v razdalji, v kateri se je dal slišati človeški glas, med ringi pa v razdalji, da so se dali slišati signali z rogom), v popolnem nasprotju s tem, kar nam o obrskem gospodarstvu poročajo sodobni viri.

2. Slovani, njihovo gospodarstvo in družbena struktura. — S tem moremo preiti na problem slovanskega gospodarstva in družbe v 6. in začetku 7. stoletja, ki je za obrsko-slovansko razmerje prav tako pomembno, za nas pa vsekakor še mnogo zanimivejše od obrskega vprašanja. Zanima nas seveda pred vsem ta problematika pri Slovenih nad spodnjo Donavo in v Prikarpatju, prednikih južnih Slovanov. O Slovanih in njihovem načinu življenja v 6. in začetku 7. stoletja imamo pri bizantinskih piscih dve, za ta čas dovolj podrobni poročili, ki slonita brez dvoma predvsem na tem, kar so Bizantinci izvedeli o Slovanih, ki so jim bili najbližje, to je prav o vlaških Slovanih. Ti dve poročili pripovedujeta takole:

»Te plemeni, Sloveni in Antje nimate po enega moža za vladarja, temveč živite že od starih časov v demokratskem občestvu; zategadelj se vse javne zadeve, prijetne in neprijetne, pri njih skupno upravljajo.

⁴⁴¹ Annales regni Francorum a. a. 791: firmitates... ad Cumeoburg,... in loco, qui dicitur Camp, ... loca munita... firmitates eorum vel machinationes; Karlovo pismo Fastradi 791: expoliaverunt ipsum uualum; Kos F., Gradivo I, 280, 281.

⁴⁴² Notker Balbulus, De Carolo Magno II, 1; Kos F., Gradivo I, 301.

⁴⁴³ Gl. Feher G., Les Monuments de la culture protobulgare, Archaeologia Hungarica 7, 1931, str. 34.

Pa tudi domala v vseh drugih rečeh ste si plemeni podobni ter imata podobne, v davnih barbarških izročilih utrjene običaje. Kajti oboji verjejo, da je eden njih bogov, stvaritelj strele (Perun?), edini gospod vesoljstva, pa mu žrtvujejo goved in druge daritvene živali. Usode niti ne poznajo ne, nikar da bi ji priznavali kak vpliv na človeka; kadar jim stoji smrt za petami, bodi že da jih bolezen popade, bodi da se odpravljajo na vojsko, se zaobljubljajo bogu za ohranitev življenja, češ da mu hočejo, ako uidejo pogibeli, takoj zaklati obet; in če jo res uneso, žrtvujejo, kakor so obljubili, pa mislijo, da so si za obete kupili rešitev. Časte pa seveda tudi rečne bogove in nimfe (vile) ter nekatere druge demone; tudi vsem tem žrtvujejo in si dajo pri daritvah vedeževati. Stanujejo v siromašnih kočurah po seliščih, ki leže raztresena daleč drugo od drugega, a vsi kaj radi menjavajo kraj svojega bivališča. Kadar se postavljajo za boj, gredo po večini peš nad sovražnika, s ščiti in oščepe v rokah; oklepov si ne nadevljejo; da, nekateri niti srajce in plašča nimajo, temveč nosijo samo breguše, ki jim pokrivajo le spodnji del života; tako se postavljajo sovražniku na spopad. Oboji govorijo en jezik, raskav in sirov. Tudi po zunanosti se ne ločijo kaj prida drug od drugega. Vsi so izredno visoke in močne rasti; polt jim ni kdo ve kako svetla, lasje ne plavi, pa tudi povsem na temno ne vlečejo. Žive v trdih razmerah in zanemarjeno, prav - kakor Masageti; kakor pri teh, je tudi pri onih polno nesnage. Pač pa niso kar nič hudobni in ukanljivi, temveč hranijo tudi v preproščini humsko nrav. Še celo ime je bilo Slovenom in Antom odkraja eno. V prejšnjih časih so namreč oboje imenovali Spore, pač kali, ker prebivajo »sporadno« po seliščih, raztresenih daleč po krajini. Zategadelj pa imajo tudi zemlje, da je kaj: večji del levega brega dolenje Donave, si lastijo sami za stan in užitek.«⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ Prokopij, BG III 14, 22—30, ed. Haury II, str. 357—358; K'os F., Gradivo I, 33; prevod navajam po A. Sovretu, vendar v odstavku glede vere spremenjen po njegovi zelo temeljiti ponovni analizi teksta, za katero se mu najlepše zahvaljujem. Ta odstavek je doživel pri nas že različne prevode in zahteva zato zadnja redakcija, ki mi jo je dal A. Sovre na mojo prošnjo, nekaj opomb. K'os F. prevaja to: »Verujejo v enega boga, ki nareja blisk in gospoduje čez vse.« Sovre A. je to okr. 1920 prevedel (rkp.): »Tako verujejo na primer v enega boga, stvarnika blisku ter edinega gospoda nebes in zemlje.« Grafenauer I. (Bog - Daritelj, Bogoslovni vestnik 24, 1944, str. 63—64) pa je označbe boga razdelil drugače in prevod spremenil: »Verujejo pa (oboji) /v enega boga/ moža bliska /Stvarnika vsega [sveta]/ in edinega gospoda.« Svojo novo interpretacijo teksta je podprl s sledečimi argumenti: 1. »stvarnik« blisku je brez pravega smisla; 2. τὸν τῆς ἀστραπῆς je natančen prevod »Peruna« (naperjevalca bliska, bliskavca); 3. tretja in četrta označba se skladata z etnološko ugotovljenimi nazivi najvišjega bitja pri prakilturnih ljudstvih; 4. vsi zgoraj označeni stavčni deli pri taki interpretaciji imajo brezhibno obliko dvodelne vrstice, najstarejšega verza v slovenski ljudski pesmi. Z novim prevodom se je strinjal tudi A. Sovre. — Navedena argumentacija me ni zadovoljila: 1. pojem ustvarjanja se veže na način, kako nekaj narediš, ne glede na to, ali to ostane, ali zopet mine; še bolj velja to za grški izraz ὁ δημιουργός, ki je mnogo bolj širok od našega »stvarnika« in sem ga našel med drugim tudi v zvezi s τὸν λόγον za govornika; končno — o tem spodaj več — ni gotovo, da ta izraz sploh v resnici ustreza slovanskemu izrazu, katerega je zamenjal; 2. izraz τὸν τῆς ἀστραπῆς bi bilo treba vsaj v mislih dopolniti (n. pr. s θεόν), da bi po svoji konstrukciji docela ustrežal »Perunu«: v ljudski etimologiji Peruna (iz naperiti) je težišče na subjektu (prim.

»Kako se je treba vojskovati s Slovenci in Anti in podobnimi. — Slovenska in antska ljudstva imajo isti način življenja in iste navade; so svobodna, ne trpe, da bi jih kdorkoli zaslužnil in jim gospodoval, zlasti v njihovi lastni zemlji; mnogoštevilna in utrjena, brez težave prenašajo i vročino i mraz, i dež i nagoto i pomanjkanje hrane. Do tujcev, ki se mude pri njih, so ljubeznivi in jih prijateljsko vodijo iz kraja v kraj, kamor jim je treba; če pa se zaradi neskrbnosti gostitelja pripeti, da tujec trpi škodo, napove onemu vojno tisti, ki mu ga je zaupal, misleč, da je sveta dolžnost maščevati tujca. Tistih, ki so pri njih v ujetništvu, ne drže v hlapčevstvu neomejen čas kakor ostala ljudstva, marveč jim določijo omejen rok in dajo njim samim na presoj, ali se hočejo vrniti k svojim proti nekemu plačilu, ali hočejo ostati (pri njih) svobodni in prijatelji. Imajo množico različnih živali in plodov, zloženih na kupe, zlasti prosa (dveh vrst). Pa tudi njihove žene so zveste preko vse človeške narave, kajti mnoge med njimi imajo smrt svojih mož za svojo lastno smrt in se same prostovoljno obesijo, ker nočejo živeti kot vdove. Žive v nepristopnih gozdovih, rekah, močvirjih in jezerih in napravijo po več izhodov iz bivališč zaradi pogostih napadov nanje. Stvari, ki jih potrebujejo, zakopljejo na skrivnem kraju in nimajo na svetlem nič odvečnega; in radi — živeč roparsko življenje — napadajo svoje sovražnike v zaraslih, tesnih in skalovitih krajih. Pri teh zasedah radi uporabljajo tudi iznenadenja in zvijače, izoblikovane v številne metode, ponoči in podnevi. Bolj kakor vsi ljudje so izkušeni tudi v preplavanju rek in odlično vztrajajo v vodi; tako se mnogokrat nekateri, ki jih živeče v njihovih naseljih preseneti nevarnost, potope v globoki vodi in drže v svojih ustih za to pripravljene dolge trstilke, skozi in skozi prevrtane, segajoče do vodne površine, in ležeči vznak v globini dihaajo skozi nje in vzdrže mnogo ur, tako da ne

tudi Jupiter tonans), v grškem zapisanem tekstu pa je subjekt nekako odvisen od svojega objekta, strele; 3. in 4. mi pri presoji ne moreta biti kriterij, ker ne sledita nujno iz grške tekstne predloge, marveč sta nastala šele v zvezi z načinom prevajanja v slovenščino; pri 4. se to pokaže takoj, če zamenjamo »moža bliska« s »Peruna«, ki ga grški izraz prevaja; tako utemeljevanje predstavlja v nekem smislu *circulus vitiosus*. — Slovnico je seveda novi prevod prav tako lahko mogoč kakor stari. Razlika v prevajanju prihaja namreč le od različnega postavljanja ločil, ki jih original seveda nima. Navadno postavljajo vejico *tōn tēs āstrapēs δημιουργόν, ἀπάντων*, I. Grafenaur pa jo je postavil *tōn tēs āstrapēs, δημιουργόν ἀπάντων, κύριον*. Tako gre le za vprašanje verjetnosti enega ali drugega postavljanja ločil in prevajanja. Notranje nasprotje v Prokopijevem poročilu glede usode (na eni strani je »niti poznajo ne«, na drugi »si dajo pri daritvah vedeževati«) in dvom, ki nastane pri trodelnem prevodu označbe, ali je Prokopij res poznal tudi ime opisovanega slovanskega božanstva, sta me nagnila k skepsi glede tega, ali je res poznal tako lakonične etnološke termine v slovanskem jeziku, kakor so v prevodu. Tako mi je verjetnejši širši, opisni slog, ki nastane s dvodelnostjo označbe, ki tudi splošnemu Prokopijevemu načinu pisanja bolj ustreza. Mimo tega je tudi vprašanje, ali na tej stopnji gospodarstva, družbe in seveda tudi duhovnega življenja, na kateri so bili Slovani v 6. stoletju, moremo domnevati pri njih prakulturne termine za najvišje bitje. Na dvodelnost označbe kažeta nekoliko — po mojem — tudi izraza *tōn... autōn*, od katerih prvi uvaaja konkretizacijo prizadetega boga, nastalo iz razlage njegovega imena, drugi pa navezuje na oddaljenega *θεόν* opis njegovega mesta med slovanskimi božanstvi. Teoretično mogoča razlaga, da gre pri drugem izrazu le za reduplikacijo (*μόνον autōn*), ki naj bi okrepila *μόνον* (torej »edino on sam« ali podobno), se mi zdi

nastane noben sum glede njih, marveč tudi če se zgodi, da od zunaj vidijo trstike, mislijo neizkušeni, da so zrasle v vodi. Zato tisti, ki imajo izkušnje v tem in poznajo trstiko po tem, da je obrezana in po njenem položaju, ali prebodejo z njimi usta, ali pa jih, ko jim (trstike) iztrgajo, spravijo iz vode, ker ne morejo več ostati v vodi. Vsak mož je oborožen z dvema malima kopjema, nekateri tudi z dobrimi ščiti, ki pa jih je težko prenašati. Uporabljajo pa tudi lesene loke in majhne strelice, namazane s strupom, ki hudo učinkuje, če se ranjeni ne zavaruje s pijačo »thériak« proti njemu ali z drugimi pripomočki, ki jih pozna zdravniško znanje, ali da se rana takoj izreže, da se ne bi (strup) razširil tudi po drugem telesu. Žive v brezvladju (»anarhiji«) in medsebojnem sovraštvu in ne poznajo vojaškega reda, niti se ne trudijo, da bi se bojevali v urejenem (t. j. strnjenem) boju, niti da bi se pokazali na golih in ravnih mestih. Če pa se že zgodi, da se odločijo za boj na pripravnem kraju, vsi skupaj kriče in grede nekoliko naprej, in če se pred krikom odmaknejo njihovi nasprotniki, silovito napadejo; če pa ne, se sami obmejejo, ne da bi resno preskusili v boju od blizu moč svojih sovražnikov; tečejo v gozd, kjer imajo veliko oporo, ker se umejo spretno boriti na tesnem. Često pa tudi, ko vozijo s seboj plen, zaradi majhne zmede popuste tega in se zatečejo v gozd, in ko so prišleci zaposleni s plenom, potem vstanejo in jim vsem prizadenejo škodo. To pa se skrbno trudijo delati spretno in namerno, da bi premamili svoje sovražnike. Nezvesti so v vsem in nestanovitni glede dogovorov, popustljivi bolj zaradi strahu kakor zaradi darov. Ker namreč vlada pri njih razlika v mnenju, se ali ne zedinijo ali če se zedinijo, sklepe drugi kratko in malo prestopijo, ker vsi drug drugemu sovražno mislijo

težko združljiva s Prokopijevim poročilom o drugih božanstvih in s tistimi bornimi ostanki slovanske mitologije, kar jih poznamo. Tak močan monoteistični poudarek se mi zdi nemogoč, zlasti ker mi zbujajo tudi odsekani začetek prve enačbe (τὸν τῆς) vtis, kakor da gre za označbo enega med več božanstvi, ne pa za edinega boga. — Ko sem nekaj svojih pomislov na kratko sporočil A. Sovre-tu, mi je postregel (v pismu z dne 30. IV. 1950) z obsežno analizo stavka, v kateri se je vrnil k mnenju, da je Prokopijeva označba res dvodelna, »in sicer iz dveh razlogov: prvič, ker nastane s trodelnostjo res... preodsekano (in celo asindetično) naštevamje atributov in je širši opisni slog, ki ga daje dvodelnost, verjetnejši; drugič, ker me moti κύριον brez označbe prilastka: koga ali česa gospod? komu ali čemu gospod? Ta prilastek se mi zdi nujno potreben. »Edinega gospoda« je po mojem občutju premalo. Zato jemljem h »gospodu« še ἀπάντων, tako da dobim dvodelnost: 1. τὸν τῆς ἀστραπῆς δημιουργόν, 2. ἀπάντων κύριον μόνον. ... Pripomnim pa, da oznaka δημιουργόν na tem mestu ne prevajam več z besedo »stvarnik« — tam mi diši preveč po krščansko — ampak raje »izdelovalec«, »stvaritelj«, »tvoritelj«, Verfertiger, torej ne creator, temveč fabricator fulminis ali fulguris«. Tov. Sovre je pa tudi ugotovil — in to štejem za poglobljeno pridobitev njegove analize, ki močno olajša razumevanje Prokopijevega poročila v zvezi z našim ostalim znanjem slovanske vere in odstranjuje notranje nasprotje iz Prokopijevega teksta samega — da je mogoče θεὸν ἕνα razlagati tudi ne le kot določilo koliko bogov poznajo Anti in Sloveni, marveč partitivno, torej ne unum deum, marveč deum unum (ex diis unum), enega boga — enega svojih bogov, einen ihrer Götter. »Ta prevod se od vseh prejšnjih bistveno razlikuje, vendar je — o tem sem prepričan — edino pravilen. Nikakega dvoma zame ni, da je treba izraz θεὸν ἕνα razumeti partitivno! Potrjuje me v tem dejstvo, da ima K-cod. Vat. graec. 1690 namesto θεὸν ἕνα varianto θεῶν ἕνα — unum ex diis! Prepisovalec je mogoče pravilno razumel, pa je zapisal θεῶν, čeprav je imel v predlogi nemara θεόν. Ta sprememba

in nihče noče odnehati glede na sklep drugega... Pohode proti njim je treba podvzeti zlasti v zimskem času, ko se ne morejo dobro skriti, ker je drevje golo, pa tudi sneg natanko kaže pot bežečih in je njihovo premoženje zmanjšano takorekoč na nič, pa tudi reke je zaradi mraza lahko prekoračiti... Varovati pa se je kolikor mogoče, da bi šel pohod skozi neprehodne in zarasle kraje v poletnem času, in to neprevidno, kakor se dogaja, ker je tu zbranih največ sovražnikov; prej jih je treba prepoditi s pehoto ali s konjenico... Ker je pri njih mnogo kraljev in so med seboj nesložni, ni neumno pridobiti si nekatere od njih bodisi s pregovarjanjem, bodisi z darovi, in to zlasti one, ki so blizu meje, in ostale napadati, da jih ne bi (bizantinsko) sovraštvo do vseh (Slovenov) zedinilo in napravilo monarhije. Tako imenovane begunce ali prebege, ki se ponujajo, da bodo pokazali pot in kaj naznanili, je treba previdno paziti. Iz njih bi se sčasoma mogli napraviti Romejci in bi pozabili na svoje, a bolj cenili ljubezen do (nekdanjih) sovražnikov; one ki so zvesti, je treba nagraditi, one ki varajo, pa kaznovati. Jedi, ki se najdejo v deželi, naj ne potrošijo najbližji brez potrebe, marveč naj se poskrbi za prenos na lastno (ozemlje) s pomočjo živali in ladij. Ker se namreč njihove reke izlivajo v Donavo, je prenos na ladjah lahek... Dežele Slovenov in Antov pa leže po vrsti ob rekah in tako blizu druga od druge, da ni med njimi besede vrednega vmesnega prostora; so pa blizu njih gozdovi in močvirja in s trsjem obraščeni kraji, tako da se navadno zgodi na pohodih proti njim, da se vse hkrati ustavi v prvi njihovi deželi, in se zaposli tam vsa vojska, tako da ostali, ker so sosedje in imajo v bližini gozdove, opazujejo od blizu njene premike in se umaknejo temu, kar je proti njim začeto. Bati pa se je njihovih mladeničev, ki o pravem času iznenada napadajo vojake, in zaradi tega ne morejo napraviti nič velikega v škodo sovražnikov tisti, ki pripravljajo pohod proti njim. Ob takih pohodih se ne sme prizanašati tistim med sovražniki, ki bi se mogli upirati, marveč je treba

ni bila potrebna, ker ima tudi *θεῶν ἑῶα* partitivni smisel, dasi je nekoliko prikrit... Ko je tako *θεῶν ἑῶα* postavljen v pravo luč, dobiva tudi oba pridevka *τὸν τῆς ἀστραπῆς δημιουργόν* in pa *ἀπ' αὐτῶν κόβων μόνον* vsak svojo natančno opredeljeno funkcijo: prvi je eksplikativna apozicija k *θεῶν ἑῶα*, drugi pa predikatno določilo k *νομίζουσιν εἶναι*.⁴ To razlago je najlažje združiti s sledečim Prokopijevim poročilom o nižjih božanstvih. Na drugi strani nas pa ne more motiti to, da Prokopij med višjimi bogovi ne našteva nikogar razen Peruna. Njegov opis namreč ni sistematičen očit slovanskega življenja in vere, marveč le naštevanje paralel med Sloveni in Anti v ilustracijo trditvi, da »jim je vse skupno«. V tem smislu Sovre zaključuje: »Miselnj red Prokopijevega poročila je torej približno tale: Ne Antje ne Sloveni ne poznajo monarhične državne oblike, ampak žive v demokratičnem občestvu: o vseh javnih zadevah odločuje pri teh kakor pri onih celotno ljudstvo. In kakor imajo oboji isti način demokratske uprave, tako jim je v drugih rečeh marsikaj skupno, na primer verstvo; oboji časte iste bogove in oboji štejejo enega med njimi, t. j. Peruna, za edinega gospodarja vesoljstva.« — Za zaključek še besedo o *ὁ τῆς ἀστραπῆς δημιουργός*. Ta opis, ki je nastal ob razlagi imena Perun (ki naperja strele) z besedo *δημιουργός* ne ustreza povsem slovanskemu originalu. Ob iskanju slovanskega izraza, ki bi utegnil biti podlaga, sem se ustavil ob glagolu *прасити*, ki pomeni tako dirigere, ducere, gubernare (po Miklosichu), kakor tudi facere (po Daničiču). Perun je torej morda postal »stvarnik« le zaradi slabega prevoda dvoumnega slovanskega izraza v grščino.

vse, na katere se slučajno naleti, pobiti, in ne sme se zadrževati na onih mestih, skozi katera vodi pot, in ne izpustiti ugodna prilika.⁴⁴⁵

Avtor prvega opisa je Prokopij, najpomembnejši bizantinski zgodovinar 6. stoletja, ki je zapisal to označbo v svoji Zgodovini okr. l. 550. Drugi opis je v vojaškem spisu Strategikon, ki so ga dolgo pripisovali cesarju Maurikiju, vendar izvira od neznanega pisca.⁴⁴⁶ Oba pisca opisujeta Slované seveda s stališča bizantinske državné, upravne in zlasti vojaške ureditve in urejenosti, tako da moramo njuni poročili sami predstaviti z njunega jezika v barbarsko okolje in ju očenjevati s tega, ne pa z bizantinskega stališča. Na srečo sta poročili dovolj konkretni, da to ni nemogoča naloga. Prokopijeva poročila slone pač na obvestilih, ki jih je dobil v prvi vrsti od slovanskih najemnikov v bizantinski vojski v Italiji in Carigradu, pa tudi Pseudomaurikij uporablja, kakor pravi sam, glede Slovanov in Antov v glavnem bizantinska poročila v prejšnjih vojskah proti njim (najkasneje do pred l. 630), ne pa da bi oboje opisoval po lastnih izkušnjah.⁴⁴⁷

Če povzamemo iz obeh poročil, ki se v svojih podatkih prilično ujemata, stvarna obvestila o slovanskem življenju tega časa in ta razumemo v skladu s tem, kar sicer vemo o barbarskih ljudstvih na prehodu iz antike v srednji vek, nam pripovedujeta oba bizantinska pisca sledeče:

1. Slovani se preživljajo z živinorejo, poljedelstvom in ropanjem po bizantinskem ozemlju. Glede poljedelstva so pomembni migljaji, da pridelujejo zlasti proso, da radi menjujejo kraj svojega bivališča, da živé sicer združeni v naseljih, a da so ta le nekaj časa na istem kraju, da so daleč drugo od drugega, raztresena po gozdovih, ob močvirjih, jezerih in rekah. Vse to priča o zelo ekstenzivni izrabi zemljišča, o poljedelstvu, pri katerem njive še niso ustaljene in pri katerem je poljedelska tehnika zvezana po vsem videzu še s pripravljanjem njiv na zaraslem zemljišču, torej o požigalniškem poljedelskem sistemu. Življenjska raven je še nizka: prebivajo v siromašnih kočah, ki imajo po več izhodov; obleka je pomanjkljiva; navajeni so trdih razmer in pomanjkanja hrane; zlasti zima jim prinaša stisko, dočim imajo poleti in zlasti jeseni očitno hrane še »na kupe«. Presežek proizvodnje je bil torej — seveda z izjemo plena na bojnih pohodih — razmeroma majhen.

2. Slovani živé v rodovno-plemenskem redu, ki pa že kaže značilne težnje razkroja. Plemenom načeljujejo še samostojni poglavarji, ki jih nihče nima pravice uklanjati pod enotno vodstvo. Tudi v zveze s tuji stopajo samostojno ne glede na ostale. O vseh javnih zadevah razpravljajo in odločajo skupno na plemenskih večah. Vendar se plemena že družijo od časa do časa, zlasti ob nevarnostih od zunaj, v široke plemenske zveze

⁴⁴⁵ Pseudomaurikij, Strategikon, tekst pri Niederle L., Život starých Slovanů I/1, 1911, str. 27—32; gl. tudi Stanojević S. - Čorović V., n. d., str. 27—32 z delno pomanjkljivim prevodom.

⁴⁴⁶ Gl. op. 434 in Zach. v. Lingenthal, Wissenschaft und Recht für das Heer vom 6. bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts, Byzant. Zeitschr. 3, 1894, str. 437—457; Krumbacher K., n. d., str. 230—236.

⁴⁴⁷ Zach. v. Lingenthal, n. n. m., str. 440.

(nevarnost monarhije!), ki urejajo svoje zadeve na ljudskih večah, ki se jih ima pravico udeležiti vsak svoboden Sloven oz. Ant. Njihovi sklepi pa so obvezni le za tiste plemenske enote, ki so navzoče in s sklepi soglasne. Volja »večine« povezanih plemen za pleme, ki bi se kakemu sklepu upiralo, ne pomeni ničesar. Plemenske zveze so torej še močno okvirnega značaja. Gostinsko pravo dokazuje, da ne poznajo skupnega prava in sodstva, marveč da je zadnji varh življenja še vedno krvna osveta. Tudi suženjstva kot široke stalne institucije še ne poznajo, marveč le njegove začetke: na določeni čas omejeno hlapčevanje vojnih ujetnikov, ki mu sledi svobodno življenje med Slovani ali povratek v domovino, le da je za drugega treba plačati odkupnino.

3. Slovanske vojaške sposobnosti cenita oba avtorja nizko, ker pač gledata s stališča prave bitke, za kakršno je bila opremljena in izvežbana bizantinska vojska. Večji del se bore peš. Oklepov nimajo, marveč le težke ščite, od orožja omenjata le kopja in loke z zastrupljenimi strelkami. Vendar pa priča Pseudomaurikijev opis, da so bili Slovani mojstri v napadanju iz zasede, v skrivanju v goščavi in močvirju, kamor so se znali umakniti urejenemu napadu, tako da je bil ta vselej malo učinkovit; mojstri so bili očitno tudi v gozdnem boju ali borbah na tesnem v težko prehodnih krajih sploh. V takih nenadnih napadih iz zased ali na pirujočega sovražnika so se uveljavljali zlasti slovanski mladeniči.

4. Slovanska vera je politeistično oboževanje posebljenih prirodnih sil, vendar pa je imel pri Slovanih in Antih Perun toliko vzvišen položaj med bogovi in božanstvi, da je v tem vsekakor nek element monoteizma: Perun je namreč gospodar nad vesoljstvom, po Prokopijevem pripovedovanju pa tudi nad človekovo usodo. Ta torej ne bi bila tako nespremenljiva, kakor grška *τύχη*, vsekakor pa so Slovani tudi v usodo verovali, kajti sicer si je ne bi dali vedeževati iz drobovja žrtvovanih živali. Tudi pripoved o Hatzonu ob obleganju Soluna l. 615 v *Miracula s. Demetrii*,⁴⁴⁸ ki so mu žreci napovedali, da bo prišel v mesto in se je to res zgodilo, dokazuje, da so Slovani v času svojega naseljevanja na Balkanski polotok usodo res poznali.⁴⁴⁹

Obe poročili, ki sem ju navedel, sta seveda fragmentarni. Prokopijevo ima namen povedati le to, kar Slovane in Ante družijo, Pseudomaurikij pa navaja samo tisto, kar je bilo potrebno za bizantinskega vojaka oz. častnika pri bizantinskih pohodih preko Donave. Poglavitno vprašanje, ki se nam ob obeh poročilih postavlja, je torej, v koliko ustrezata resnici in zlasti, v koliko moremo te skromne podatke z drugimi viri za ta čas še zaokrožiti in izpopolniti.

1. Glede gospodarstva smo pri tem v glavnem navezani na podatke arheologije in lingvistike, delno si moremo pomagati tudi z retrogradnim sklepanjem na starejše razmere iz poznejšega razvoja, ki nam je bolje znan. Problem gospodarstva in zlasti poljedelstva južnih Slovanov v dobi naselitve na Balkanu in v Vzhodnih Alpah ter v naslednjih stoletjih

⁴⁴⁸ *Miracula s. Demetrii* 166, Migne PG 116, kol. 1333.

⁴⁴⁹ O tem vprašanju gl. Grafenauer I., Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah, *Etnolog* 17, 1944, str. 34–51, posebej 46–50.

obravnavam podrobneje na drugem mestu,⁴⁵⁰ zato naj tu zadostujejo le poglobitve označbe. Brez dvoma zgrešena je nekdanja zelo razširjena in tudi danes v zvezi s slovensko zgodovino ponekod ponavljana teorija, da so bili Slovani v času naselitve na Balkanskem polotoku živinorejci, ki da so se šele pozneje pod tujim vplivom priučili poljedelstvu. Nekateri historični viri, zlasti pa arheologija, skupno slovansko besedišče za agrarne zadeve in značaj slovanskega koledarja nam dokazujejo, da je Maurikij po pravici podčrtal poljedelstvo kot pomembno panogo slovanskega gospodarstva.⁴⁵¹ Že l. 578 smo srečali izrecno omenjena »polja« pri Slovenih na Vlaškem.

Res pa je, da je bilo slovansko poljedelstvo v tem času še primitivno. Trditve Tretjakova, da je med vlaškimi Sloveni in Anti že v tej dobi prevladovalo poljedelstvo z oranjem, ki naj bi ga Slovani na jugu podedovali že iz skitske dobe,⁴⁵² je po moji sodbi nezdržljiva s podatki virov. Pozitivnega dokaza za njo ni sploh nobenega, kajti prvi železni lemeži za ralo pri vzhodnih Slovanih, ki jih registrira Tretjakov sam, izvirajo od 8. stoletja dalje.⁴⁵³ Šele v 10. stoletju pridejo v široko uporabo. Tudi v pisanih virih nimamo ničesar, na kar bi se taka trditev mogla opreti. Edina podlaga za domneve o takem značaju slovanskega poljedelstva na jugu je torej več kakor tvegana teorija o nepretrgani genetični zvezi med poljedelskimi Skiti preko kulture »pogrebnihi polj« do Antov in Slovenov.⁴⁵⁴ Toda ob Bugu, kjer so po Herodotovem opisu živeli Skiti-orači, med skitsko dobo in kulturo pogrebnihi polj ni genetične zveze, kajti v to področje se razširi ta kultura s severa šele v svoji mlajši, drugje izoblikovani formi; ozemlje nad polotokom Kerčem vzhodno od ustja Dnjepra, kjer so prebivali Herodotovi poljedelski Skiti (Paralati — del carskih Skitov!), pa sploh ne spada v okvir ozemlja slovanske etnogeneze. Teoretično postavljanje take skitske dediščine je torej naravnost pogrešno, kajti pravi Skiti sploh ne spadajo med slovanske prednike.⁴⁵⁵

Trditve Tretjakova pa nasprotujejo tudi pozitivnim zgodovinskim podatkom. Velika večina znanih antskih gradišč predstavlja naselja posameznih rodov oz. velikih družin v kolektivnem gospodarstvu,⁴⁵⁶ obliko, ki z že dolgo uveljavljenim ornim poljedelstvom ni združljiva. Prokopijevega opisa prav tako ni mogoče združiti z ornim poljedelstvom, pri katerem so pogoste selitve nepotrebne, ker so njive že ustaljene ali se premikajo.

⁴⁵⁰ V delu Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev.

⁴⁵¹ Niederle L., Život starých Slovanů III/1, str. 9—23; Grekov B. D., Krestjane na Rusi, 1946, str. 21—42; Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, 1948, str. 76—79; Tretjakov P., Sel'skoe hozjajstvo i promysly v istoriji kultury drevnej Rusi, Domongolskij period, I. Material'naja kultura, v red. N. N. Voronina, M. K. Kargera i M. A. Tišanovoj, 1948, str. 47—50.

⁴⁵² Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, 1948, str. 79; isti, Istorija kultury drevnej Rusi I, str. 49—50.

⁴⁵³ Tretjakov P., Istorija kultury drevnej Rusi I, str. 56; Niederle L., n. d., str. 53.

⁴⁵⁴ Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, 1948, str. 22—57, 72—80.

⁴⁵⁵ Herodot IV 17—18; Artamonov M., K voprosu o proishozhdenii vostočnyh slavjan, Voprosy istorii 1948, št. 9, str. 97—108, posebej 100—105.

⁴⁵⁶ Grekov B. D., Krestjane na Rusi, str. 67—77; Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, str. 78, pa tudi drugod.

vsaj po mnogo manjšem področju kakor pri požigalništvu. Grekov pravilno trdi, da je treba v dejstvu, da je Prokopijevo poročilo nastalo vsekakor v pogojih mnogo manj razvitega poljedelstva, kakor pa ga opisujejo poznejši pisci, gledati ne le vpliv nevarnosti bizantinskih napadov v obmejnem ozemlju in posebne oblike dobe preseljevanja, marveč predvsem »napredek v tehniki slovanskega poljedelstva«. ⁴⁵⁷ Za balkanske Slované priča bizantinski poljedelski zakon iz druge polovice 7. ali prve polovice 8. stoletja, da so bila potrebna še prisilna sredstva, da so njive orali in ne sejali brez oranja. ⁴⁵⁸ Tudi sicer priča ta zakon o še močnih ostankih in vplivih požigalniške tehnike poljedelstva, ⁴⁵⁹ dasi nam čl. 13 kaže, da je naprednejša bizantinska agrarna tehnika brez dvoma in celo s prisilnimi pripomočki vplivala na poljedelstvo došlih Slovanov. Končno moramo opozoriti na označbe Slovanov v poznejših virih, tako pri Leonu v Taktiki iz 9. stoletja (po katerem Slovani neradi prenašajo »bremena poljedelstva«), zlasti pa pri arabskih in perzijskih piscih iz 10. stoletja o vzhodnih in zahodnih Slovanih, ki soglasno poročajo, da Slovani žive v gozdovih in močvirjih ter da nimajo njiv, kljub temu pa pravijo, da imajo proso. ⁴⁶⁰ Ker je seveda tudi proso moralo zrasti na obdelanem zemljišču, Tretjakov povsem pravilno povezuje ta poročila s požigalniško poljedelsko tehniko, ki je na severu v tem času gotovo še prevladovala. ⁴⁶¹ Toda — obe poročili, ki smo ju zgoraj navedli v celoti, kažeta za vlaške Slovence in Ante natanko isto podobo, kakor arabski in perzijski poznejši pisci o severnejših Slovanih. Prav požigalniški tehniki ustrezajo tudi slovanska imena za mesece, ⁴⁶² delno ohranjena tudi pri južnih Slovanih vse do danes. Pri tem je treba še posebej poudariti, da je bilo slovansko leto — kakor pri vseh indoevropskih ljudstvih — prvotno razdeljeno pač

⁴⁵⁷ Grekov B. D., Krestjane na Rusi, str. 40—41.

⁴⁵⁸ Ashburner W., The Farmers Law, The Journal of Hellenic Studies 30, 1910, str. 99: 13 čl.

⁴⁵⁹ Ashburner W., n. n. m., str. 97 in 98 (čl. 1 in 4: oranje njiv na novo), 100 (čl. 17 in 20: obdelava novih njiv v gozdu); 105 (čl. 56: uporaba ognja pri obdelavi polja); str. 100 in 105 (čl. 22 in 62: enaka kazen za krajo lopate, motike, sekire, pluga in njegovih delov v času poljskih del); Lipšic E. E., Vizantijske krest'janstvo i slavyanskaja kolonizacija, Vizantijskij sbornik, 1945, str. 105 do 113; iz vsega tega je jasno, da imamo v razmerah, ki nam jih kaže bizantinski poljedelski zakon, brez dvoma opraviti z znatnim vplivom bizantinskega ozir. staroselskega okolja na Slované, kar je še bolj vidno, če primerjamo splošni položaj, označen v tem zakonu (zasebna lastnina na posameznih njivah, stalna naselja, zemljiško gospostvo itd., gl. Lipšic E. E., n. n. m., str. 117—132), s položajem, ki ga kažejo starejši viri tako glede gospodarstva kakor glede družbe. Povsem zgrešena je torej trditev Tretjakova (Vostočno-slavyanskije plemena, str. 84 do 85), da kaže Bizantinski poljedelski zakon razmere, ki so se med Slovani ob Črnem morju razvile že dolgo pred 6. stoletjem, že »v prvih stoletjih naše ere«, ter da Anti in Slovani severno od Donave niso imeli v družbenem redu »drugih, bolj arhaičnih potez«.

⁴⁶⁰ Niederle L., Život starých Slovanů I/1, str. 35, III/1, str. 10; Marquardt J., Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, str. 466.

⁴⁶¹ Tretjakov P., Vostočno-slavyanskije plemena, str. 146—150; isti Istorija kulturny drevnej Rusi, I, str. 51—54.

⁴⁶² Grekov B. D., Krestjane na Rusi, str. 39—40; Mavrodin V., Drevnjaja Rus, 1946, str. 31.

v čiste lunarne mesece;⁴⁶³ potemtako se se mogla mesečna imena v zvezi z meseci solarnega leta ustaliti šele odkar so stopili Slovani v bližji stik z antičnim svetom, torej od začetka 6. stoletja naprej. Požigalniški značaj slovanskega koledarja dobiva s tem za to dobo vsekakor poudarjen pomen. Končno vse kaže, da so se njive pri Slovanih ustalile šele v historični dobi — ne pri vseh v isti — kar se spet ne da združiti z domnevami o nekajstoletni ali celo poldrugo tisočletje trajajoči nepretrgani tradiciji ornega poljedelstva. Opozoriti pa je treba tudi na polpretekle ostanke požigalništva pri najzahodnejšem delu južnih Slovanov.^{463a}

Vse zgoraj navedeno priča, da je v 6. in začetku 7. stoletja tudi pri Slovanih na jugu prevladujoči način obdelave polja požigalništvo, dasi na drugi strani res dokazuje skupno slovansko izrazoslovje (ralo, lemež, ročica, leha), čeprav ne gre ta skupnost v vse podrobnosti,⁴⁶⁴ da se je sredi prvega tisočletja naše ere pri Slovanih res že začela uveljavljati tudi nova poljedelska tehnika, zvezana z oranjem (z lesenim ralom oz. »drevesom«). Prav razmeroma mal donos žita v pogojih požigalništva⁴⁶⁵ nam pojasnjuje veliki pomen, ki ga je pri Slovanih v tem času imela poleg poljedelstva tudi živinoreja. Na njen pomen nas opozarjajo že poročila bizantinskih piscev o slovanskih napadih preko Donave, ki med plenom mnogokrat omenjajo tudi živino. Pa tudi arheološka izkopavanja kažejo, da so Slovani v tem času poznali že vse pglavitne vrste sodobnih domačih živali.⁴⁶⁶ Povsem razumljivo je, da je pomen živinoreje v času selitev začasno celo presegel pomen poljedelstva, saj je bila živina pglavitno premično premoženje. Ta pomen nam jasno prikazuje dejstvo, da je celo še desetletja po naselitvi na Balkanskem polotoku delež živinoreje v

⁴⁶³ Schrader O., *Die Indogermanen*³, 1919, str. 49—53; Schrader O. - Nehring A., *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* II², 1929, str. 70—76 (s. v. Mond und Monat).

^{463a} Melik A., *Slovenija* I/1, 1935, str. 341; Ložar R., v *Narodopisje Slovencev* I, 1944, str. 119—120; Vatrovec F., *K starejši gospodarski in upravni zgodovini laškega okraja*, 1927, str. 56—59; zlasti seveda klasično poročilo: Hlubek F., *Die Landwirtschaft d. Herzogthums Steiermark*, als Festgabe f. d. Mitglieder d. X. Versammlung deutscher Land- und Forstwirte, 1846, §§ 29 in 31, na katero je opozoril in ga ponatisnil Peisker J., *Forschungen zur Social- und Wirtschaftsgeschichte*, 1896—900, sep. iz *Zeitschr. f. Social- und Wirtsch.-Geschichte*, str. 130—133.

⁴⁶⁴ Niederle L., *Život starých Slovanů* III/1, str. 38—86; gl. tudi Grekov B. D., *Krestjane na Rusi*, str. 48—50; Tretjakov P., *Istorija kulture drevnej Rusi* I, str. 47—63.

⁴⁶⁵ Gl. Strumilin S., *K istoriji zemledel'českogo truda v Rossii*, *Voprosy ekonomiki* 1949, št. 2, str. 44—50, ki gotovo pretirava slab pridelek, toda ne tako močno, kakor dokazuje Korneev A., *K istoriji zemledelija v Rossii*, prav tam, št. 7, str. 83—92, ki pretirava v drugo smer (obdelovalna površina, računana na podlagi kritične uporabe podatkov obeh avtorjev, na posamezno malo družino — sestavino »velike« — je mogla znašati od 1,5—2 ha; mero pridelka je sicer težko ugotoviti, toda če je na eni strani pri pšenici, za katero je več podatkov že od Tacita dalje — *Germania* 26 — treba več semena kakor pri prosu, je na drugi strani treba pripomniti, da proso da manjši pridelek — danes za okr. ¼ —; vzrok, da poljedelstvo začenja s pridelovanjem prosa, ni v tem, da bi obilneje rodilo, marveč v tem, da ima manjše korenine in se zadovolji s plitvejšo obdelavo zemlje).

⁴⁶⁶ Niederle L., n. d., str. 130—168; Tretjakov P., *Vostočno-slavjanske plemena*, str. 79—80.

slovanskem gospodarstvu večji kakor delež poljedelstva. Večina členov v bizantinskem poljedelskem zakonu govori o živinoreji in sporih zaradi nje. Med živalmi je tu največkrat omenjeno govedo, poleg tega še ovčarski pes, koze, ovce, svinje in osli. Seveda pa je živinoreja kljub svojemu pomenu v strukturi gospodarstva kot celote tu jasno podrejena poljedelskemu sistemu, t. j. vključena v gospodarstvo naselja poljedelcev. Gre namreč za stalne vasi z njivami, ki se že ustaljujejo, za pašo pod vaškimi pastirji, paša je dovoljena le na neobdelanem zemljišču, na obdelanem pa šele po času, do katerega je treba pospraviti pridelke.⁴⁶⁷

Arheološke najdbe (kosti med živilskimi odpadki) dokazujejo tudi še znaten pomen lova in ribolova.⁴⁶⁸ Od obrtne delavnosti, ki se v tem času še ni osamosvojila kot samostojna gospodarska panoga in jo opravljajo delno kot hišno obrt, delno posamezniki — še vedno vključeni v rodovni kolektiv — že kot obrtniki (kovaštvo!), je treba omeniti predvsem obdelavo kovin, lončarstvo in tkanje lanenega platna.⁴⁶⁹

Znaten pomen pa je imelo za slovansko gospodarstvo seveda tudi ropanje po bizantinskem ozemlju. O njem nam ne pričajo le poročila o slovanskih napadih in odkupovanju ujetnikov, ki so želeli domov, marveč tudi poročila o napadih na Slovane, ki so jim Obri (578), Anti (583) in Bizantinci (594, 596, 602) poskušali odvzeti na ta način nagrabljeno blago. O tem »dohodku« pričajo seveda tudi arheološke najdbe raznih bizantinskih dragocenosti v antskem območju in vpliv tega blaga na domače obrtne izdelke.⁴⁷⁰

V zvezi z obema zgoraj navedenima opisoma slovenskega in antskega življenja naj še podčrtam, da so arheološka izkopavanja docela potrdila njuna poročila o položaju in zunanosti slovanskih naselij. Res so bila v največji meri razmetana po gozdnatem ozemlju, zlasti v bližini rek; bila so majhna (4500—5000 m²), včasih — zlasti ob Dnjepru — zavarovana z nasipom iz zemlje in rovom.⁴⁷¹ Večja so nekatera naselja v bližini Dnestra, torej bolj oddaljena od sovražnikov na jugu in vzhodu. Celo Pseudomaurikijevo poročilo o prebivališčih z več izhodi — dolgo zagotetno in sumljivo — je dobilo v zadnjih desetletjih arheoloških izkopavanj svoje potrdilo in razlago: Gre namreč za večje število zemunic, ki imajo vsaka svoj izhod na prosto, so pa povezane med seboj z v zemljo pogreznjenimi, pokritimi hodniki. Te skupine zemunic, okrog katerih so razporejene jame za žito in druge skupne shrambe, predstavljajo po verjetni razlagi sovjetskih arheologov prebivališča posameznih velikih družin.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Ashburner W., n. n. m., čl. 23—30, 34, 36—55, 71—79, 85, str. 101 do 104, 106—107, 108; Ljupšic E. E., n. n. m., str. 114—116.

⁴⁶⁸ Niederle L., n. d., str. 168—185; Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, str. 80; isti, Istorija kulture drevnej Rusi I, str. 55.

⁴⁶⁹ Rybakov B. A., Remeslo drevnej Rusi, 1948, str. 35—119, delno tudi še 120—202; isti, Istorija kulture drevnej Rusi I, 78—113.

⁴⁷⁰ Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, str. 88—89; Rybakov B. A., Remeslo drevnej Rusi, 1948, str. 70—71.

⁴⁷¹ Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, str. 77—78; Mavrodin V., Istorija kulture drevnej Rusi I, str. 8; Voronin N. N., prav tam, str. 182 do 183.

⁴⁷² Tretjakov P., n. n. m., str. 28, 34, 78—79; Voronin N. N., n. n. m., str. 204—208.

Maurikijeva razlaga z obrambnimi razlogi je torej pogrešna, a dejstva sama so opisana točno.

2. Vsa ta gospodarska podstava priča že sama na sebi o rodovno-plemenskem redu na stopnji razkroja, vendar še z močnimi oblikami starega reda in šele na prvih stopnjah vojaške demokracije. Požigalniška tehnika poljedelstva zahteva pri skoraj vsakoletnem trebljenju in prekopavanju novega polja vsekakor večje kolektive — rod ali veliko družino. O njih kot o prevladujoči najnižji enoti družbenega življenja priča tudi zunanja struktura naselij. Pomen plena in slovansko razmerje do Bizanca pa dokazujeta že formiranje plemenskih zvez in prehod na stopnjo vojaške demokracije.

Razmeroma močne oblike rodovnoplemenskega reda dokazujeta v prvi vrsti oba zgoraj navedena splošna opisa slovanskega življenja. Konkretni podatki o slovanskih vpadih ali o drugih slovanskih bojih govore že po svoji naravi o večjih enotah, torej o tendenci razkrajanja teh prvotnih družbenih oblik. O posameznih plemenih, pa tudi o njihovi needinosti ob priliki napadov na Solun poroča neposredno v dobi po naselitvi in še v naslednjih stoletjih spis o Čudežih sv. Demetrija,⁴⁷³ plemensko strukturo južnih Slovanov omenja tudi Teofanes za vzhodni Balkan,⁴⁷⁴ Konstantin Porfirogenet pa za centralnega in zlasti za področje rimske Dalmacije.⁴⁷⁵ V zvezi z boji izvemo tudi za imena nekaterih plemenskih poglavarjev (Mezamer, Ardagast, Mužok, Peragast), vendar skoraj nič o njihovem položaju v okviru plemena. Neenotna grška terminologija, ki se v zvezi z njimi uporablja (filarh, rex, Ardagastova dežela), je preslaba opora za kakršnekoli sklepe o meri njihove oblasti, ker ni nobene opore za mnenje, da je uporabljena s slovanskega in ne z bizantinskega splošnega načina življenja in razmerja do Slovanov. Boj med Sloveni in Anti v prvi polovici 6. stoletja, nastop Daurite proti obrskim poslancem v imenu vseh vlaških Slovenov, obrsko-antski boj okr. 560 in zlasti obseg slovenskih in antskih napadov na Balkanski polotok so vsekakor trdni dokazi za obstoj obsežnih dveh, slovenske in antske, plemenskih zvez med spodnjo Donavo in Dnjeprom. V zvezi z lažnim Hilbudijem vemo tudi, da so te plemenske zveze poznale skupne ljudske skupščine,⁴⁷⁶ ob Dauriti pa smo srečali svet plemenskih poglavarjev.

Seveda pa dokazujejo drugi podatki, da te plemenske zveze nikakor še niso bile trdne, ustaljene enote. Po obrskem napadu se antski poglavarji razprše, ko Prisk napade Ardagasta, ne trči na nikakršno skupno slovansko obrambo, marveč Mužok, dasi obveščen o napadu, le zasleduje njegov potek in mimno praznuje sedmino po svojem bratu. To se docela ujema s podobo, ki jo podaja Pseudomaurikij.

Tudi razmerje Slovanov do suženjstva v tej dobi dokazuje, da pri Slovenih in Antih družbena diferenciacija, zvezana s stopnjo zrele vojaške demokracije, še ni kdo ve kaj napredovala. Že Pseudomaurikijevo poročilo

⁴⁷³ Miracula s. Demetrii 158; Stanojević-Čorović V., n. d., str. 41.

⁴⁷⁴ Teofanes, ed. de Boor I, str. 359.

⁴⁷⁵ Konstantin Porfirogenet, De adm. imp. c. 30—35 (CB), III, str. 140—162.

⁴⁷⁶ Prokopij, BG III 14, Kos F., Gradivo I, 33.

kaže, da je bil pglavitni namen človeškega lova južno od Donave, da si pridobe za ujetnike odkupnino. Le tako si moremo pojasniti tudi velike pokolje, o katerih nam večkrat poročajo bizantinski pisci v zvezi s slovanskimi napadi, ki pri lovu sužnjev pač ne bi imeli smisla. Res pa je, da je začasno ujetništvo in hlapčevanje velikega števila bizantinskih ujetnikov (kagan je l. 579 govoril o »desettisočih Romejcev«, ki da jih je osvobodil v prejšnjem letu ob pohodu na Vlaško, podobne visoke številke naštevajo tudi poročila ob posameznih pohodih) predstavljajo prvi in bistveni začetek suženjstva. Spet pa izvemo ob lažnem Hilbudiju, da ta začetek ni še niti najmanj vplival na razmerje med Slovenci in Anti doma. To je bil namreč Ant, ki ga je ujel nek Sloven v vojni med Anti in Slovenci (med 533 in okr. 540). Ko ga je nek Ant po koncu vojne odkupil, misleč, da gre za Bizantinca Hilbudija, pa je odkupljeni ujetnik po povratku med Ante zahteval, da »bo, ko se je vrnil v očetno deželo, vnaprej tudi on svoboden, kakor je po pravu«. ⁴⁷⁶ Ant torej po pravu ni mogel biti hlapec svojega soplemenjaka.

3. Pri teh gospodarskih in družbenih pogojih moremo v slovenci in antski vojski računati vsekakor le s splošno plemensko vojsko. O taki plemenski vojski govore očitno tudi bizantinski pisci, ki po vrsti (Prokopij, Ivan Efeški, Pseudomaurikij, Paschalna kronika) opisujejo njeno povsem preprosto oborožitev. V bistvu enako opisujejo še tri do štiri stoletja pozneje arabski in perzijski pisci pehoto — torej spet ljudsko vojsko — pri vzhodnih Slovanih. ⁴⁷⁷

Niti enega zgodovinskega poročila nimamo iz te dobe, s katerim bi mogli podpreti domneve, da so jedro slovenske in antske vojske že v tem času predstavljale boljše opremljene »družine« plemenskih poglavarjev, ali da bi posamezne pohode preko Donave delale celo same. ⁴⁷⁸ Res se v zvezi s Peragastom omenja četa konjenikov — tudi Prokopij pravi, da se Slovenci in Anti večinoma bore peš — toda prav Peragasta imenuje Teofilakt Simokata zelo skromno »filarha«. Prva poročila, iz katerih moremo pri balkanskih Slovanih (z izjemo bolgarskih), Cehih, polabskih in Vzhodnih Slovanih zatrdno sklepati na »družino«, so iz 9. stoletja, glede Poljakov pa so ta poročila še mlajša. Dasi moramo domnevati pri takratni že razviti obliki »družine« daljši starejši, nam neznan razvoj, o katerem viri molče, ima po moji sodbi Vaneček prav, da začenja ta razvoj šele z 8. stoletjem. ⁴⁷⁹ Pri alpskih Slovanih in Bolgarih, kjer je obstoj »družine« starejši, gre za primera, v katerih je bil po izjemnih razmerah razvoj pospešen. ⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Prokopij, BG III 14; Kos F., Gradivo I, 33.

⁴⁷⁷ Niederle L., Manuel de l'antiquité slave, II, 1926, str. 266—276.

⁴⁷⁸ Niederle L., m. d., str. 266—268; Djakonov A., Vestnik drevnei istoriji 1946, št. 2, str. 33—34; Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, str. 89, 93; Rybakov B. A., Voennoe delo (Strategija i taktika), Istorija kulturny drevnej Rusi, I, str. 397.

⁴⁷⁹ Vaneček V., Les »družiny« (gardes) princières dans les débuts de l'Etat tchéque, Czasopismo prawnohistoryczne 2, 1949, str. 428—430.

⁴⁸⁰ Pri Bolgarih imamo opraviti seveda s preselitvijo slovanskega prebivalstva z nomadskimi Bolgari; glede alpskih Slovanov, kjer stvar ni tako jasna, obravnavam to vprašanje podrobneje v delu Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev.

Poročila o oborožitvi Slovenov in Antov — tako splošna kakor ob posameznih napadih preko Donave — ne povedo ničesar o kakih posebnih, od plemenske vojske ločenih oboroženih formacijah. Niederlejevo mnenje, da je bil del Slovenov pod Carigradom l. 626 oborožen z oklepi, je nastalo na podlagi napačnega latinskega prevoda grškega besedila, dočim grško besedilo samo ne nudi nobene podlage za tak izjemen pojav, ki ga Niederle razlaga le s tem, da bi Obri oborožili te Slovence.⁴⁸¹ Arheološke najdbe težke bojne opreme se pri Slovanih začenjajo šele od 9./10. stoletja naprej in celo terminologija v zvezi z njo je vse do Rusov delno prevzeta od Frankov, od koder je bilo nedvomno orožje tudi vsaj desno celo uvažano.⁴⁸²

Dočim tako vse govori proti obstoju stalne »družine« pri Slovanih v 6. stoletju, pa različni momenti dokazujejo, da gre za nastope ljudske ali plemenske vojske: Ogromno število bojevnikov — dasi bizantinski opisi v tem pogledu gotovo pretiravajo — je sicer sploh nerazumljivo; ponovno srečamo pri Slovanih ob njihovih napadih tudi žene in otroke (595 pri skupini 600 Slovenov, ki jo je uničila Petrova vojska; 615 pri napadu na Solun, 626 pri napadu na Carigrad); tudi Pseudomaurikijev opis načina boja s Slovani je le tako razločljiv.

Da je bila slovanska bojna taktika res v bistvu taka, kakršno opisuje Pseudomaurikij, nam potrjuje vrsta konkretnih podatkov o bojih. Tudi Prokopij pripoveduje, kako imajo Slovani navado, da med skalovjem in grmovjem skriti preže na sovražnika, kako so Anti »najboljši... za borbo na težko pristopnih krajih« in kako so »Anti, ki jim je bila v korist tudi nepristopnost kraja, premagali sovražnika s svojo hrabrostjo skupaj s Tulianovimi kmeti«. ⁴⁸³ Ponovno smo videli ob slovanskih napadih, kako so se unikali pred bizantinsko vojsko v gore ali gozd. Zlasti iz Maurikijeve vojne proti Obrom in Slovenom poznamo vrsto takih dogodkov, ki se tako skladajo s Pseudomaurikijevim opisom, da domnevam, da se je neznani pisec Strategikona v znatni mери oprl prav na to zadnjo veliko bizantinsko vojno severno od Donave.

Vendar pa je v zvezi s podatki Strategikona treba pripomniti, da so enostranski. Njihova navodila so namreč namenjena predvsem bizantinski vojski, ki bi Slovence napadala, in zato uporabljajo tudi skoraj izključno bizantinske izkušnje te vrste. Dokazujejo nam, da so se Slovani in Anti ob takih prilikah radi posluževali istega načina obrambe, kakor nekdanj Skiti pred Darijem ali Goti pred rimsko vojsko, ⁴⁸⁴ načina, ki je bil v teh pokrajinah zaradi svoje posebne prikladnosti že star in ni pomenil nič posebej slovanskega. Zahtevala ga je pa tudi marsikdaj neustaljenost slovenske plemenske zveze, zaradi katere se je moralo marsikdaj posamezno pleme ustavljati mogočnemu sovražniku, čigar sile so bile preračunane na vse vlaške Slovence.

⁴⁸¹ Niederle L., *Manuel de l'antiquité slave* II, 1926, str. 270; prizadeto mesto Chron. pasch. gl. zg. v op. 360.

⁴⁸² Niederle L., n. d., str. 274—299; Arcihovskij A. V., *Oružje, Istorija kulture drevnej Rusi*, I, str. 417—438.

⁴⁸³ Prokopij, BG II. 26, 18—19, III 22, 3. 5; Kos F., *Gradiivo* I, 27, 35.

⁴⁸⁴ Herodot IV 83—98; Zosimos IV 11 (CB), str. 185; Ammianus Marcellinus XXVII 5.

Pri slovenskih napadih preko Donave na jug, ki so bili delo večjih enot in pri katerih so bile slovenske in antske vojske zelo številne in tudi pripravljene na boj, pa moremo zasledovati od prvih slovanskih napadov pa do začetka 7. stoletja postopen napredek v vojaški spretnosti. Že sredi 6. stoletja začenjajo padati bizantinske utrdbe pod njihovimi udarci, dasi sprva s pomočjo presenečenj (na pr. 547, ko so jim pomagali ogleduhi) ali zvičaj (549 Toper). Toda že l. 547 se jih boji napasti 15.000 mož močna bizantinska vojska, l. 549 ponovno bizantinsko vojsko premagajo, 550—551 že brez strahu prezimujejo na bizantinskih tleh. V l. 579—583 se mude slovenski napadalci na Balkanu kar štiri leta, pri obleganjih Soluna l. 586 in 617 so uporabljali tudi oblegovalne naprave. Tudi osvovjitev Balkanskega polotoka v začetku 7. stoletja in slovanski pohodi po morju do Male Azije in Egejskih otokov pričajo, da so v vojaških zadevah v stoletnem boju z Bizantinci znatno napredovali. To niso bili več oni barbari, ki »prej niso oblegali mest, niti se drznili boriti se na ravnem, ... niti jih ni nihče videl, da bi z vojsko prekoračili reko Donavo«.⁴⁸⁵ Kljub svojemu skromnemu orožju so postali — pač v prvi vrsti zaradi svoje številnosti in izkušenj v bojih z Bizantinci, seveda pa tudi zaradi opore, ki so jo imeli v zvezi z Obri — prvorazredna vojaška sila v tem času.

Kakor Obre, tako smo našli torej tudi Slovane na stopnji vojaške demokracije, združene v plemenih in plemenskih zvezah. Njihovo gospodarstvo je bilo bistveno različno, njihova družbena struktura pa zelo sorodna. Kot končno vprašanje se nam torej postavlja pri naši razpravi problem, kakšen značaj so mogli imeti medsebojni odnosi teh dveh skupin plemen, kakšen značaj so imeli po zgodovinskih virih, ki so nam na razpolago.

3. Obrsko-slovanska plemenska zveza. — Na prvi pogled razmerje med Obri in Slovani ne more predstavljati težkega vprašanja. O njegovem načinu namreč poročata kar naravnost zlasti dva zgodovinska viri, takzv. Fredegarijeva Kronika in tkzv. Nestorjev letopis.

Prvo poročilo, podano kot uvod in razlaga slovanskega upora pod Samovim vodstvom, se glasi: »Slovani so se že začeli upirati proti Obrom, imenovanim Huni, in njihovemu kralju kaganu. Slovani so bili že od davna dvakrat stiskani po Hunih, da so, ko so Huni z vojsko napadli kate-rokoli ljudstvo, Huni stali pred taborom zbrani v svojo vojsko, Slovani pa so se borili; če so zmagali, tedaj so Huni pristopili, da poberejo plen; če pa so Slovane zmagovali, so s hunsko pomočjo podprti znova zbrali moči. Zato jih Huni imenujejo dvakrat stiskane (befulci), ker napravijo v bojnem spopadu dvakrat oddelke za boj. Huni so vsako leto prišli prezimovat k Slovanom, jemali za spanje žene Slovanov in njihove hčere; poleg ostalih bremen so Slovani Hunom plačevali tribut. Sinovi Hunov, ki so jih rodili z ženami in hčerami Slovanov, ki končno niso mogli prenašati zlobe in pritiska, so se, kakor sem zgoraj omenil, zanikujoč hunsko gospodstvo začeli upirati.«^{485a} Drugo poročilo pa je takole: »V si

⁴⁸⁵ Gl. op. 45.

^{485a} Tkzv. Fredegar IV 48; Kos F., Gradivo I, 154. Posebej naj se dotaknem le izraza »befulci«, glede katerega se mi zdi neverjetna razlaga s pomočjo italijanske besede bifolco (kmet, nekdanj pastir, gl. Du Cange, Glossa-

že vremjana (sc. cesarja Herakleja) byša i obri, iže hodiša na Iraklija carja i malo ego ne jaša. Si že obri vovahu na slovênêh', i primučiša dulêby, suščaja slovêný, a nasil'e tvorjahu ženam' dulêb'skim': ašče poêhati budjaše ob'rîmu, ne dadjaše v'prjači konja ni vola, no veljaše v'prjači 3 li, 4 li, 5 li žen' v telêgu i povesti ob'r'na, i tako mučahu dulêbu. Byša bo ob'rê têlom' velici i umom' gordi, a bog' potrebi ja, i pomroša vsi, i ne ostasja ni edin' ob'r'in, i est' prit'ča v rusi i do sego dne: pogiboša aki obr'; ihže n'st plemenî ni naslêd'ka.«⁴⁸⁶

Ne prvo, ne drugo poročilo pa ni take narave, da bi mu mogli kar hitro verjeti. Odstavki o Samu so po domnevah nekaterih piscev⁴⁸⁷ prišli v tkzv. Fredegarjevo kroniko šele po njeni drugi predelavi po nekem Avstrazijcu okrog 658, po domnevah nekaterih drugih, manj utemeljenih,⁴⁸⁸ pa že znatno prej, a v nobenem primeru ne moremo računati z njihovim nastankom prej, kakor pa je nova politična tvorba pod Samovim vodstvom začela interesirati Franke, torej pred okr. 630. Podlaga poročila, ki je nastalo v dobršni prostorni oddaljenosti od slovanskih upornikov, morda pa tudi v precejšnjem časovnem razmaku po slovanskem upor u. 623, je mogla biti le dovolj negotova ljudska govorica, ne pa poročilo očitca. Še slabše je z izročilom o Duljebih, ki predstavlja po pričevanju pisca samega ljudsko pripoved (»priča«), zapisano šele v 12. stoletju, torej preko pol tisoč-

rium mediae et infimae latinitatis, I, str. 617; Zeuss, Die Deutschen und ihre Nachbarstämme, str. 736; Kos F., Gradivo I, str. 197, op. 1), ki bi ga Fredegar mogel uporabiti le, če ne bi vedel za njegov pravi pomen (kakšno vsebino je imel izraz zanj, je namreč iz besedila popolnoma jasno). Če bi poznal besedo neposredno iz italške romanščine, bi mu bil znan njen pomen in bi jo zato v tej zvezi (idee befulci vocabantur) pač ne mogel uporabiti. Da bi prišel ta izraz do Fredegarja po ovinku preko Slovanov ali Obrov, je spet neverjetno, ker kaže oblika befulci (če bi šlo res za ta italški izraz) na srednjeitalški izvor (Mayer Th., Zu Fredegars Berichte über die Slawen, Mitteil. d. Instit. f. österr. Geschichtsforsch., Erg.—Bd. 11, 1929, str. 118; Walde A., Lateinisches Etymologisches Wörterbuch, 1910² str. 99), od tod pa ne vidim poti k Slovanom. Neverjetna se mi zdi tudi domneva, da bi bil ta izraz le odsev izraza »byvolci«, ki naj bi ga Obri dajali Slovanom (Mayer Th., n. n. m., str. 118—119; Gracianskij N., Slavjanskoe carstvo Samo, Istoričeskij žurnal 1943, št. 5—6, str. 41—42) v pomenu »pastirji« ali »gonjači bivolov«. Tako ime je tudi zgodovinsko neverjetno, ker Slovani niso mogli dobiti pri Obrih takega pridevka miti po vsakdanjem življenju (saj so bili prav Obri pastirji in Slovani predvsem poljedelci), niti po svoji vlogi v boju, kjer so se borili in ne le gnali obrsko živino, kakor hoče Mayer (gl. kritiko tudi pri Labudi Pierwsze państwo slowiańskie, str. 327—8). Poleg tega bi bila to poleg naslova kagan, ki ga je poznal Fredegar že iz Gregorja Tourskega (IV 29), edina izposojenka iz obrsko-slovanskega sveta v tem delu (podobno Mikkolino domnevo — Arch. f. slav. Philol. 41, 1929, str. 160, gl. tudi Mayer, n. n. m., str. 120 op. 2 — o vladyka-valdyca-Vallucus je zavrnil že Kos M., Šišićev zbornik, 1929, str. 254—255). Sprito tega se mi o tem izrazu zdita upoštevavanja vredni le dve možnosti: verjetnejša domneva Mayerja (n. n. m., str. 116—117), da gre za obliko »befultik«, pisano na način, ki je pri Fredegarju večkrat dokumentiran, in manj verjetna H. Grégoira (Byzantion 17, 1944/45, str. 320) in G. Labude (n. d., str. 330—332), da gre za hibridno romansko-nemško obliko be-fulk (fole), »dvakratni vojniki«. Prvo obliko sem vzel za podlago prevoda.

⁴⁸⁶ Tkzv. Nestorjeva kronika 8, v red. Lavrent'evskega svoda.

⁴⁸⁷ Gl. referat o literaturi Grafenauer B., Novejša literatura o Samu in njeni problemi.

⁴⁸⁸ Schnürer G., Die Verfasser der sog. Fredegarschen Chronik, 1900, str. 112—113.

letja po dogodkih. Prav zaradi tega se mnenja sodobnih zgodovinarjev o obeh tekstih zelo razlikujejo. Nekateri sprejemajo njuno vsebino kot čisto zgodovinsko resnico, drugi pa ju ostro kritizirajo in zavračajo.

Pripoved ruskega letopisca je izrazito legendarnega značaja, pomešana z dokazljivimi napakami: Obri, ki so bili v resnici srednje rasti, so se spremenili v njej v velikane.⁴⁸⁸ Brez skrbi ji moremo zaupati le v toliko, da so Duljebi res prišli pod obrsko gospostvo in pod njim nekaj časa precej trpeli.

Fredegar predstavlja mnogo resnejši problem. Njegovo poročilo je treba vsekakor podrobno pretresti in preveriti po drugih, drobnejših, zato pa konkretnejših in zanesljivejših sporočilih o razmerju med Obri in Slovani, pa seveda tudi med Obri in drugimi ljudstvi, ki so bila vključena v zvezo barbarov pod obrskim vodstvom. S takimi pretresi sta pred kratkim v veliki meri poskusila ovreči njegove podatke Gracianskij in Vernadsky, po svoje pa jih razlaga Labuda, ki jih v glavnem sprejema.⁴⁹⁰ Vsi ti poskusi pa niso prišli do kraja, ker premalo upoštevajo bizantinske vire.

Labuda poskuša v zvezi s Fredegarjevo označbo Slovanov, ki se nanaša na dvojno udeležbo Slovanov v boju (*Ideo befulci vocabantur a Chunis, eo quod dublicem in congressione certamine vestilia prilliae faciente, ante Chunis' praecederint*) konstruirati obrsko-slovansko razporeditev v boju. Slovani naj bi nastopali v boju razporejeni v dva ločena oddelka, ki naj bi s krilnim napadom poskušala uničiti sovražnika. Obri, ki naj bi zavzemali položaj v sredini med slovanskimi krili svoje vojske, pa naj bi začeli s frontalnim napadom šele, če prvi slovanski napad ne bi uspel. Menim, da Fredegarjevega sporočila ni mogoče razlagati na tak način, ker ne moremo le tega stavka trgati iz poročila, marveč ga je treba razumeti v zvezi z vsem ostalim tekstom. Ta pa jasno kaže, da gre pri dvojni slovanskega napada za časovno zaporedje in ne za prostorno razporeditev. Gre torej, kakor so doslej vsi razumeli to poročilo, za dvojni slovanski boj, prvi, ko so se borili Slovani še sami, drugi, ko so jim pomagali tudi Obri.

Že zgolj s stališča vojaške taktike si je težko misliti, da bi sredina bojne črte pri prvem boju mogla ostati odprta, kar bi bilo po Labudini razlagi nujno. Sicer pa prav poročilo Pseudomaurikija o načinu bojevanja Obrov Labudino razlago popolnoma onemogoča: »V bitki ne razpostavijo, kakor Romejci in Perzijci, vojaške sile v treh krilih, marveč v več oddelkih, ki jih povežejo med seboj po četah v majhnih razdaljah, tako da imajo videz enega vojaškega stebra. Razen redne vojske na bojišču imajo še rezervno silo, ki jo pošiljajo proti svojim nepazljivim nasprotnikom kot izvidnike ali zadrže tudi kot pomožne čete za oddelek, ki pride v stisko. Svoj tren imajo tesno za bojno črto, ali levo ali desno od tod v razdalji ene ali dveh milj pod zmernim varstvom. Često navežejo skupaj za bojiščem tudi odvišne konje in napravijo

⁴⁸⁸ Gracianskij N., *La rivista de estudios eslavos* I/1, 1947, Mexico, str. 26–27; Vernadsky G., prav tam I/2, str. 29.

⁴⁹⁰ Gracianskij N., str. 24–27; Vernadsky G., 28–30; Labuda G., n. d., 183, 321–332.

tako s tem neke vrste kritje. Vrstam ne dajo nobene določene globine, dasi dajejo, da dobi vojska potrebno moč, večji pomen globini in napravijo fronto enakomerno in gosto. Zlasti ljubijo boje na daljavo in zasede, obkroženje nasprotnikov, hlinjene umike in vrste v obliki klina.⁴⁹¹ Fredegarjevo poročilo o dvojnem boju Slovanov in začetnem obrskem mirnem pričakovanju izida pred taborom se da spraviti s tem poročilom v sklad celo na več načinov, a Labudina delitev obrsko-slovanske vojske v dve slovanski krili in obrski centrum je izrecno izključena.

Gracianskij je prav sklicujoč se na obrsko-slovanske boje z Bizantinci zanikal verodostojnost tega dela Fredegarjevega poročila, pri čemer se je posebej skliceval na napade na Solun v l. 615 in 617, ob katerih so Slovani Obrom izrecno obljubljali plen, da bi si pridobili njihovo pomoč, in ob katerih so l. 617 najprej napadli jezdeci v oklepih, torej »gotovo Obri«. Skupno nastopanje Obrov s Slovani v boju razlaga le z »zavezništvom konjeniške vojske s pehoto, ki je dajalo obema zaveznikoma oprijemljive koristi«. Pri teh ugovorih pa je spregledal, da so Obri proti Bizantincem — posebej v omenjenem napadu na Solun — sodelovali delno s Slovani, ki so bili zelo oddaljeni od obrskega težišča, dočim je bilo v napadih na Franke drugače; napad konjenikov proti Solunu je bil poleg tega le uvod v obleganje, poskus presenečenja, ki ga je mogla izvršiti le konjenica. Pri obleganju, ki je sledilo, pa o taki vlogi Obrov v Čudežih sv. Demetrija ne izvemo ničesar.

Točna je pripomba Vernadskega, da so se Slovani proti Bizancu mnogokrat borili sami, da v skupnih obrsko-slovanskih napadih gotovo niso Obri pobrali vsega plena, če so Slovani v boju zmagali, marveč le en del. Prav velika korist, ki jo je pomenila osvojitve ogromnega ozemlja po Slovanih v teku teh bojev, nedvomno dokazuje, da je Fredegarjevo poročilo pretirano; vendar pa s tem vprašanje še ni izčrpano.

Brez dvoma so bili namreč v bojih proti Bizancu v zelo veliki meri Slovani tisti, ki so zmagovali pod obrskim vodstvom in za Obre. Tako naj spomnim na opis napadov na Solun v l. 586 in 617, na veliki delež Slovanov v obrski vojski l. 600, izkazan po številu ujetnikov, zlasti pa na obleganje Carigrada l. 626, kjer so »goli pešci Slovanov« res naskakovali obzidje stoječ v prvi vrsti — pred pešci v oklepih, pri katerih je mogoče misliti le na Obre. Ta podoba se docela ujema s Fredegarjevim opisom. Pa tudi pozneje je poslal kagan v boj najprej Slovane na monoksilih in jih okrutno kaznoval, ko niso izpolnili dane naloge. Tudi dogodki ob padcu Anhiala l. 584, ki so ga zavzeli Slovani, dasi je bila tam tudi obrska vojska, kagan pa je očitno pobral najdragocenejši plen, ustreza Fredegarju. In končno je po solunskem izročilu tudi vsaj velik del ujetnikov iz bojev med l. 605—615 pobral kagan. Če je bilo tako na Balkanu, kjer so z Obri sodelovala od njih bolj oddaljena slovanska plemena, velja vse to gotovo še v večji meri za boje s Franki, pri katerih so sodelovali z Obri panonski in moravski Slovani, ki jih od Obrov niso ločile niti velike razdalje, niti gorske pregrade. Ta del Fredegarjevega poročila torej v glavnem — z iz-

⁴⁹¹ Dieterich K., n. d., str. 61—62.

jemo omenjenega pretiravanja — ustreza resničnemu razmerju Slovanov in Obrov, ki so ga Franki sami spoznali v bojih z Obri od konca 6. stoletja dalje.

Mnogo bolj problematične pa so Fredegarjeve novice o obrsko-slovanskem razmerju doma, ki Frankom ni moglo biti neposredno znano. To, da so Slovani morali Obrom plačevati tribut, je zelo verjetno. Tribut so zahtevali Obri okoli 578 tudi od vlaških Slovanov, uvajali so ga pa obenem s Slovani tudi na bizantinskem področju, kakor kaže sporočilo Mihaela Sirskega (po izgubljeni predlogi Ivana Efeškega), da so namreč Obri in Slovani nagovarjali prebivalstvo pokrajine, ki so jo napadli: »Pridite ven, sejte in žanjite, odvzeli vam bomo le en del žetve« (ali dajatev? — *συντέλεια* pomeni oboje).⁴⁹²

Vse drugače pa je glede sistematičnega bastardiziranja, ki naj bi ga Obri uganjali s podrejenimi plemeni. Hauptmann je res dokazal, da so Obri večkrat presajali večje množice na ozemlje, ki so ga obvladovali, tako l. 596 del prebivalstva Singiduna, v l. 605—615 del balkanskega prebivalstva, l. 617 del prebivalstva Tracije.⁴⁹³ Toda v vseh teh primerih gre za preselitev vojnih ujetnikov iz ozemlja, ki so ga oplenili in še ne trajno obvladali, na domače področje, ki je bilo že pod utrjeno obrsko nadoblastjo. Nobenega poročila pa ni, da bi Obri tako delali tudi s plemeni in ljudstvi, ki so zvezana z njimi napadala Bizanc. Spričo tega je neverjetno, da bi kazalo to presajanje vojnih ujetnikov na splošen sistem v notranjosti obrskega področja. Presajanje vojnih ujetnikov poleg tega ni nobena obrska posebnost, bizantinski pisci poročajo tudi o Slovanih, kako so velike množice ujetnikov odvajali s seboj.

Še težje verjetna pa je zgodba o sistematičnem obrskem prezimovanju med Slovani in slovanskih priležnicah za Obre. Gracianskij in Vernadsky popolnoma opravičeno opozanjata spričo usode, ki je doletela po hišah Bavarcev raztreseni bolgarski tümen — bili so skoraj vsi pobiti, rešila se jih ni niti desetina⁴⁹⁴ — na nevarnost, ki bi jo tako »zimsko spanje« pomenilo za Obre. Za prezimovanje so bili brez dvoma namenjeni ringi, saj je glavni čas nomadske paše gotovo od pomladi do jeseni. Če bi se Obri na zimo zatekali k Slovanom, bi ringov sploh ne potrebovali. Brez dvoma so si Obri zlasti spočetka res jemali tudi slovanske — pa ne le slovanske — žene, toda ne na posodo čez zimo, marveč za stalno. Danes imamo za tako obrsko postopanje na razpolago arheološki dokaz v podrobneje še neobjavljenem najdišču Varpalóta v Panoniji, kjer so v zadnji fazi pokopane ženske z langobardskim in moški s keszthelyskim okrasjem.⁴⁹⁵ Spet pa nam arheologija dokazuje, da ni bila obrsko-slovanska promiskuiteta, kakršno opisuje Fredegar, nikakršen sistem v obrsko-slovanskem razmerju, marveč kvečjemu morebiten lokalni pojav: Med staro-

⁴⁹² Marquardt J., Osteuropäische u. ostasiatische Streifzüge, 1903, str. 482.

⁴⁹³ Hauptmann L., Čas 17, 1923, str. 324—325.

⁴⁹⁴ Tkz. Fredegar IV 72; Kos F., Gradivo I, 164.

⁴⁹⁵ Werner J., Das langobardische Gräberfeld von Varpalóta in Westungarn, refer. na III. medn. kongresu prazgodov. in protozgodov. ved, Zürich, 16. VIII. 1950.

slovanskimi lobanjami skoraj ni takih z mongoloidnimi potezami.⁴⁹⁶ Zanimivo je v tem pogledu morda vprašanje, ki ga pa morajo rešiti antropologi, od kod v mnogih potezah svojske antropološke karakteristike slovanskih skeletov v Devinu pri Bratislavi, ki se v svojih sumarnih kvalitetah prilično ostro razlikujejo od okolice.⁴⁹⁷ Ves ta del Frédegarijevega pripovedovanja je torej gotovo nehistoričen in ima prav Vernadsky, ko ga smatra za legendarno razlago slovanskega upora pod Samovim vodstvom pri sosedah. Na take razlage naletimo večkrat od Herodotovega opisa, kako so se Skitom uprli sinovi skitskih žen s sužnji, rojeni v času dolgotrajne odsotnosti Skitov,⁴⁹⁸ pa do najnovejšega časa, iz katerega naj navedem kot primera razlago bosenskih Turkov o prvi srbski vstaji, da so jo izvedli pač potomci Turkov in Srbkinj, in srbsko razlago grških zmag nad Italijani v l. 1940—1941, da se je v grški odpornosti pokazala srbska kri, pomešana med Grke izza Dušanovega carstva.⁴⁹⁹

Uporaba te vrste podatkov v dokazovanju, da so Obri s takimi postopki sistematično razbijali upornost podrejenih plemen in utrjevali njihov suženjski položaj pa je še posebej napačna pri vesti Čudežev sv. Demetrija o usodi vojnih ujetnikov iz Balkana, naseljenih v začetku 7. stoletja v južni Panoniji okrog Sirmija: »Tam torej, kakor pravijo, je vse to ujeto ljudstvo naselil omenjeni kagan, kot vnaprej njemu podložne. Odtlej so bili torej pomešani z Bolgari in Obri in ostalimi ljudstvi; in so med seboj rodili otroke in postali zelo številno in zelo veliko ljudstvo; vsak otrok pa je izvedel od očeta to, kar so pretrpeli, in težnjo plemena, skladno z romijskimi šegami.« Tako so se še vedno pri vseh hranile želje po begu na domačo zemljo. Ko so preživeli tako preko 60 in več let in je zrastle tam novo ljudstvo, od katerega je bila večina svobodna, jim je obrski kagan dal posebnega kneza kakor je običaj.⁵⁰⁰ Hauptmann sicer meni (zaradi pomanjkanja ločil v originalu), da gre pri »delanju otrok« (*παιδοποιεῖν*) le za opis obrskega razmerja do podvrženega in preseljenega prebivalstva. Ves tekst kot celota pa take razlage ne dopušča — po njem je jasno, da gre pri tem predvsem le za lastno razplojevanje zajetih in v Sremu naseljenih Romejcev. Toliko važnejše pa je v tem sporočilu, da so ujetniki sčasoma postali svobodni in se zvarili v novo »ljudstvo«, ki je dobilo, kakor je pri Obrih navada, svojega lastnega kneza. Obrski postopek torej ni imel namena, krepiti neko suženjsko plast na obrskem ozemlju, marveč s formiranjem novih zavezniških plemen krepiti obrsko silo. Ob tem se prav lahko spomnimo na Pseudomavrikijev opis usode vojnih ujetnikov pri Slovanih, pa tudi na Priskov razgovor z bizan-

⁴⁹⁶ Schwidetzky I., Die Rassenkunde der Altslawen, 1938; Trofimova T. A., Kraniologičeskie danye k etnogenezu zapadnih slavian, Sovjetskaja etnografija 1948, št. 2, str. 39—61; tudi na Bledu so našli med 48 lobanjami pri izkopavanju leta 1948 le enega mongoloida, gl. Škerlj B., v Kastelic J.-Škerlj B., Slovanska nekropola na Bledu, arheološko in antropološko poročilo za l. 1948, 1950, str. 93.

⁴⁹⁷ Schwidetzky I., m. d., str. 11—20, 44.

⁴⁹⁸ Herodot IV 2—3.

⁴⁹⁹ Po informaciji tov. G. Čremošnika.

⁵⁰⁰ Miracula s. Demetrii 195; Rački F., Documenta, str. 282—283; prim. tudi Hauptmann L., Čas 17, 1923, str. 324.

tinskim trgovcem iz Viminacija, ki je bil ujet, ko so Huni zavzeli to mesto in bil ob delitvi plena dodeljen Onegeziju (po hunskem običaju, da je Atila razdelil bogatejše ujetnike prvakom). »Ko pa se je pozneje odlikoval v bojih proti Bizantincem in ljudstvu Ahacirov in izročil barbarskemu gospodarju po hunskih šegah vse, kar je v vojski pridobil, pa si je dobil svobodo. Oženil se je z barbarko in ima z njo otroka; tudi je Onegezijev tovariš pri mizi in živi sedaj bolje kakor nekdanj. Tisti pri Hunih namreč žive po koncu vojne mimo, vsak uživa, kar prinese usoda, in nihče ga niti malo ne nadleguje«, nato pa je nadaljeval ta bivši trgovec z ostro kritiko položaja prebivalcev v bizantinski državi.⁵⁰¹ Vse to vsekakor priča o stanju, v katerem je suženjstvo pretežno še začasna usoda, sledeča vojnemu ujetništvu, ne pa še stalna podlaga proizvajalnega procesa. Da so pa ti začetki suženjstva pri Obrih res že obstojali, dokazuje tudi usoda Lopichisa, ki je okr. l. 611 kot vojni ujetnik postal obrski suženj in je moral čez daljši čas skrivaj pobegniti.⁵⁰²

Spričo vsega tega, zlasti pa zato, ker smo za Obre same ugotovili, da predstavljajo zvezo nomadskih plemen, se zlasti ob Fredegarijem poročilu postavlja vprašanje, ali smemo na taki podlagi sklepati kar na sistem, ki bi veljal za vse pokrajine pod obrsko prevlado, ali sploh moremo v razmerju med Obri in drugimi plemeni govoriti o kakem sistemu, posebej še o takem, v katerem bi mogli govoriti o Obrih kot o gospodarjih, o vseh drugih ljudstvih, ki so bila zvezana z njimi, pa kot o sužnjih.

Z Obri zvezana nenomadska ljudstva v času njihovega prebivanja v srednjem Podonavju z Obri gotovo niso bila enakopravna. To nam dokazuje že Ivan Efeški, ki pravi, da so se Obri »zlasti pomnožili in okrepili od mnogih severnih ljudstev, katere so podredili in osvojili«, pri čemer gotovo misli v prvi vrsti na Slované.⁵⁰³ To sodbo potrjuje tudi obrsko razmerje do Gepidov in Dulbebov, do Slovanov na Vlaškem in v Dalmaciji, na Češkem in Moravskem, način obrskega bojevanja itd. Vse to ima trdno vzporednico že v stari nomadski plemenski zvezi pod obrskim vodstvom v centralni Aziji, kjer so bili med vsemi zavezniki polnopravni le Obri, vsi drugi so bili pa — seveda kot plemenske enote — v podrejenem položaju.⁵⁰⁴

Če pa hočemo vedeti, ali je v tem razmerju veljal nek stalen, za vse veljaven sistem glede oblik podrejenosti, si moramo podrobneje ogledati razmerje med Obri in drugimi etničnimi skupinami na ozemlju, ki so ga Obri obvladovali iz srednjega Podonavja. Poleg Slovanov so doživeli tu obrsko nadoblast še ostanki Romanov in Langobardov ter Gepidi. Za Romane je bila obrska nadoblast vsekakor najbolj usodna. V obrskem kolonizacijskem prostoru samem (t. j. med Tiso in Alpami, Donavo in Dravo) se je ohranila po dosedanjih rezultatih arheološkega preiskovanja ena sama sklenjena romanska naselbina, antična Mogentiana, preko pri-

⁵⁰¹ Prisk S, ed. Dindorf, Hist. graec. min. I, str. 305—306.

⁵⁰² Pauli Diaconi Hist. Langob. IV 37; Kos F., Gradivo I, 153; seveda tu nimamo opraviti le z umikom iz suženjstva, marveč tudi z begom k sovražniku, kar je spadalo tudi pri Hunih med najhuje kaznovana dejanja.

⁵⁰³ Djakonov A., n. n. m., str. 30—31.

⁵⁰⁴ Eberhard W., Chinas Geschichte, 1948, str. 151—152, 169.

hoda Obrov, in sicer do okr. l. 600. Obri so torej še nekaj desetletij pustili to meščansko naselbino pri miru in z Romani v njej le trgovali. Šele v času, ko so se Obri začeli močneje obračati proti zahodu, je ta naselbina propadla. Romanski rokodelci so se po Alföldijevi sodbi porazgubili po obrskih ringih kot sužnji,⁵⁰⁵ kar je bilo seveda toliko lažje, ker so bili tudi pred tem pač le delno svobodni.

Tudi Langobardi so ob robu Panonske kotline zapustili nekaj naselbin, med katerimi je podrobneje obdelan doslej le Nikitsch, ki je živel do konca 6. stoletja. Ne glede na dejstvo, da je ta naselbina okrog 600 v neznanih okoliščinah izginila, nam grob langobardskega vojaščka iz konca 6. stoletja jasno dokazuje s svojimi dodatki (meč, sulica), da to nikakor ni bil suženj.⁵⁰⁶ Usodo langobarskih žensk, ki nam delno pojasnjuje propad langobardskih ostankov v ravnini, smo že omenili.

Kako si moremo končno razložiti, če bi držala hipoteza, da so Obri sistematično »avarizirali« svoje podložnike, razbijali njihove plemenske enote in njihove člane spreminjali v sužnje, da trčimo l. 600 na veliko število Gepidov, zbranih na svojem prazniku, nerazložljivo brez večjega sklenjenega gepidskega področja, l. 600 in 626 na posebne gepidske oddelke v obrski vojski⁵⁰⁷ in še v drugi polovici 9. stoletja na sporočilo, »od Gepidov pa sede nekateri tam do sedaj«?⁵⁰⁸ Če bi poraženi Gepidi res postali sužnji, zakaj bi moral Bookolabra podložne Gepide skrivaj nagovarjati k begu v Bizanc? Obrska oblast nad Gepidi je bila res težka,⁵⁰⁹ toda v suženjstvu »bastardizirana« bi se njihova etnična samorodnost ne mogla ohraniti skozi tri stoletja.

In končno, če pregledamo poročila o razmerju Obrov do Slovanov, vidimo, da govore vsa poročila o razmerju kolektiva do kolektiva, obrskih rodov, ki so prišli na napol roparski način »v goste« k slovanskim, ali Obrov v celoti, ki so zahtevali od slovanskih plemenskih enot različna dela (na pr. udeležba pri vojski, gradnja čolnov ali mostov za napad proti Bizancu, plačevanje tributa) ali razpolagali z oboroženimi oddelki slovanskih ljudstev. Nobenega poročila pa nimamo, ki bi govorilo o razmerju posameznika do posameznika, gospodarja do sužnja.

Še več, ti kolektivi so bili tudi teritorialno v glavnem dovolj jasno razmejeni, kar je pri plemenski zvezi povsem prirodno: center obrske sile je panonska ravnina zahodno od Tise, sicer obsežen prostor, ki pa so ga Obri rabili zaradi svojega ekstenzivnega nomadstva. Za številnejše slovanske poljedelske naselbine, ki jih na podlagi pravlјice Notkerja Balbula domneva Šišić,⁵¹⁰ med temi nomadi pač ni bilo prostora. Na eni strani je nemogoče sožitje nomadske živinoreje in poljedelstva v pogojih rodovno-

⁵⁰⁵ Alföldi A., *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien* 2, 1926, str. 31–39, 43–44, 56.

⁵⁰⁶ Beninger E., *Germanischer Grenzkampf in der Ostmark*, 1939, str. 114, sl. 40, 41; isti, v Reinerth H., *Vorgeschichte der deutschen Stämme* II, 1940, str. 857, tab. 364.

⁵⁰⁷ Ostrogorski G., *Istorija Vizantije*, 1947, str. 42; Stanojević S., *Glas Srp. akad. nauka* 80, 1909, str. 134.

⁵⁰⁸ Kos M., *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, str. 132 (c. 6).

⁵⁰⁹ Pauli Diaconi *Hist. Langob.* I 27: *duro imperio subjecti gemunt*.

⁵¹⁰ Šišić P., *Povijest...*, str. 217.

plemenske družbe s samostojno plemensko organizacijo (to nezdržljivost dokazuje tudi stiskanje Obrov v majhno rezervacijo, ko se v začetku 9. stoletja spuste v ravnino slovanski poljedelci).⁵¹¹ Na drugi strani pa nam frankovski viri izrecno povedo, da je bila Panonija po koncu vojne z Obri skoraj »brez vsakega prebivalstva«, ⁵¹² dasi jih Franki — kakor nikjer drugod — gotovo niso vse poklali. Ob znatnejšem poljedelskem prebivalstvu v tej pokrajini bi bila taka sodba pač nemogoča (enako kakor poznejši močni slovanski kolonizacijski val v Panonijo), še celo ne, ker so Slovani v teh bojih s Franki sodelovali.⁵¹³

Sicer nam pa sodobni zgodovinski viri dovolj jasno pričajo, da so se Slovani v znatnejši meri začeli naseljevati v Panoniji šele po koncu obrskih vojsk:⁵¹⁴ Sed post annos nativitatis domini CCCLXXVII et amplius Huni ex sedibus suis in aquilonari parte Danubii in desertis locis habitantes, transfretantes Danubium expulerunt Romanos et Gothos atque Gepidos. De Gepidis autem quidam adhuc ibi resident. Tunc vero Sclavi post Hunos inde expulsos venientes coeperunt istis partibus Danubii diversas regiones habitare. Sed nunc qualiter Huni inde expulsi sunt, et Sclavi inhabitare coeperunt, et illa pars Pannoniae ad diocesim Iuvavensem conversa est, edicendum putamus.⁵¹⁵ Po Kosovem mnenju naj bi bilo v navedenem mestu govora o dveh slovanskih kolonizacijah Panonije, prve, začete, a ne dokončane, po propadu hunske države, druge zopetne naselitve (inhabitare) po izgonu drugih Hunov, t. j. Obrov.⁵¹⁶ Po moji sodbi pa je ta razlaga pogrešna. Napaka izvira od tod tod, ker je Kos sklepni stavek (Sed nunc... edicendum putamus) razumel kot samostojno poročilo poleg prejšnjega besedila. Tako se mu je primerila domneva, da avtor loči dvojne Hune, prave in Obre. Proti temu je treba podčrtati, da avtor spomenice, kot je pri srednjeveških piscih pogosto,⁵¹⁷ Hune in Obre združuje eno samo ljudstvo. Tretje poglavje istega vira namreč dokazuje, da je po njegovi sodbi trajala hunska oblast v Panoniji nepretrgano od prihoda pravih Hunov pa vse do zmage Frankov nad Obri: Nunc adiciendum est... quomodo Huni Romanos et Gothos atque Gepidos de inferiori Pannonia expulerunt et illam possederunt regionem, quousque Franci ac Bagoarii cum Quarantanis continuis affligendo bellis eos superaverunt.⁵¹⁸ Poleg tega je zelo verjetno, da z »izgonom Gepidov«, ki je postavljen na začetek hunske vlade, ni mišljen pri starih piscih skoraj neopaženi začetek gepidske podložnosti pravim Hunom, marveč mnogo bolj znana katastrofa, ki jih je zadela v zvezi naselitvijo Obrov v srednjem Podonavju; ker pa so se tudi

⁵¹¹ Annales regni Francorum a. a. 805 in 811 (ed. Kurze, str. 11—120, 135); Kos F., Gradivo II, 26 in 38.

⁵¹² Einhard, Vita Caroli Magni 13; Kos F., Gradivo I, 326.

⁵¹³ Annales regni Francorum a. a. 796 (ed. Kurze, str. 98); Kos F., Gradivo I, 293.

⁵¹⁴ Poleg Annales regni Francorum k l. 805 zlasti Conversio Bagoariorum et Carantanorum (ed. Kos M., str. 132).

⁵¹⁵ Kos M., Conversio..., str. 132.

⁵¹⁶ Kos M., n. d., str. 50—51.

⁵¹⁷ Kos M., n. d., str. 47.

⁵¹⁸ Kos M., n. d., str. 129 (Conversio 3).

Obri kot gepidski gospodanji v virih večkrat imenovali Huni,^{518a} je združil tudi to s hunskim prihodom. Predvsem pa navedenega mesta ne moremo razlagati ločeno od ostalega besedila spomenice. In od kod naj bi avtor v 6. poglavju razlikoval, kar je v 3., uporabljajoč skoraj iste besede, očitno združeval? Zadnji stavek zgoraj navedenega besedila torej pač ni nič drugega — to dokazuje tudi ponavljanje prejšnjega besedila — kakor stilistični prehod od kratkega pregleda panonske zgodovine od časov rimskega imperija do začetka 9. stoletja k podrobnemu razlaganju v tem uvodu tudi že zajetega najnovejšega razdobja od konca 8. stoletja dalje. Dočim je bilo v prejšnjih stavkih le nakazano, kaj se je v tem času zgodilo, nas pisec povede naprej: »Sedaj pa mislimo, da je treba povedati, kako so bili Huni od tod izgnani in so začeli prebivati Slovenci...« Kosovo razlikovanje med *coeperunt habitare* in *inhabitare coeperunt* je brez podlage, kajti oba izraza v običajni latinščini pomenita isto, namreč »prebivati, biti naseljen«; razlika v izrazih je zgolj stilistična, ne vsebinska.

Vsekakor je torej tudi v obrsko-slovanski plemenski zvezi veljalo splošno pravilo, da imajo posamezna plemena svoja plemenska področja. Med Obri so bili naseljeni le redki Slovani, ki jih sem ter tje zasledimo tudi v grobiščih (pokopi v žarah med obrskimi okostnjaki).⁵¹⁹ Na drugi strani pa vemo, da so obkrožala obrsko jedro od vseh strani ozemlja, ki so bila v ogromni večini naseljena s slovanskim poljedelskim prebivalstvom. Na tem ozemlju so bile sicer res tudi obrske postojanke; ponekod se dajo dokazati z neko stopnjo verjetnosti z redkimi obrskimi sledovi v arheološkem gradivu, drugod s krajevnimi imeni, precej trdno za začetek 7. stoletja za Slované na zahodnem delu Balkanskega polotoka z izročilom poznejše ljudske tradicije,⁵²⁰ popolnoma gotovo za čas vojne med Obri in Franki za zgornje Posavje in hodnik ob Donavi.⁵²¹ Toda prav redkost takih sledi — večina krajevnih imen, iz katerih so sklepali na obrske postojanke,⁵²² namreč ne izvira od Obrov, marveč od glagola »obryti«⁵²³ —

^{518a} Pauli Diaconi Hist. Langob. I 27.

⁵¹⁹ Niederle L., Rukovet slovanské archeologie, 1931, str. 34—39, 52—55; Korošec J., Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji, 1947, str. 115—119; Karaman L., Iz kolijevke hrvatske prošlosti, 1930, str. 135—137; isti, Iskopine društva »Bihać« u Mravincima i starohrvatska groblja, Rad 268, 1940, str. 19, 24; Eisner J., Slovensko v dobo kulture hradištnje, Slovenské dejiny I, 1947, str. 121—128; gl. tudi Kos M., Conversio, str. 68, 132; *populum, qui remansit ibi de Hunis et Sclavis in illis partibus*.

⁵²⁰ Op. 392; Vovbre-Heunenbourg, Vaniče-Fanning-ban; Reinecke P., Studien über Denkmäler des frühen Mittelalters, Mitteil. d. Anthropol. Gesell. in Wien 29, 1899, str. 45; isti, Die archäologische Hinterlassenschaft der Awaren, Germania 12, 1928, str. 87—89; isti, Slawisch oder karolingisch, Prähistorische Zeitschr. 19, 1928, str. 268—279; najdbe v Št. Petru pri Grabštanju, Bayerdorf-Arndorf pri Herzendorf, Malošče; Konstantin Porfirogenet, De adm. imp. 30 (CB), III, str. 144; Zaščitno iskopavanje kod Pančeva, Muzeji 1, 1948, str. 73—78 (avtorji mislijo, da gre za slovanske grobove, a Miracula s. Demetrii 195, Rački F., Documenta, str. 293, onemogočajo to razlago).

⁵²¹ Gl. op. 441.

⁵²² Šišić F., Povijest..., str. 678—680; Čorović V., Historija Bosne I, 1940, str. 101—102; Labuda G., n. d., str. 183 op. 142 in str. 235 op. 101 sprejema to argumentacijo.

⁵²³ Ramovš F., Kratka zgodovina slovenskega jezika I, 1936, str. 11.

kaže na malenkostno obrsko prisotnost v teh pokrajinah. Za tak položaj govori poleg v primeri z ogromnim prostorom obrsko-slovanske plemenske zveze majhnega števila Obrov tudi že navedeno Fredegarjevo sporočilo, po katerem naj bi Obri hodili k Slovanom le prezimovat, iz česar je kljub vsej problematičnosti tega poročila jasno, da Obri niso bili med Slovani stalno naseljeni. Končno nas še posebej pri Slovencih opozarja na previdnost pri ocenjevanju pomena takih obrskih postojank, ki bi morale pomeniti neko višjo polnopravno skupino prebivalstva v pokrajini in bi s tem nujno potiskale slovansko prebivalstvo navzdol ter v neki meri zavirale razvoj domačih višjih plasti, dejstvo, da poznamo zametek slovenskega domačega plemstva, koseze,⁵²⁴ iz prostora ob obrskem hodniku v Italijo 7. stoletja v enaki meri kakor iz Karantanije, ki se je v prvih desetletjih 8. stoletja obrske nadoblasti docela iznebila in živela popolnoma svobodno življenje.

V glavnem moremo torej ločiti v obrskem političnem območju dve gospodarsko in etnično ločeni geografski področji: središče Panonske kotline, kjer so v stepi prebivali nomadski živinorejci — Obri, med njimi pa bili le redko posejani drobci Romanov, Slovanov in tudi raznih germanskih ljudstev, delno že v položaju patriarhalnih sužnjev, in širok hribovitejši pas okrog tega jedra, v katerem je prevladovalo poljedelstvo in kjer so živeli Slovani, pomešani s staroselci in vzhodno od Tise z Gepidi, med njimi pa so bile zelo na redko posejane tudi obrske postojanke, predvsem v vojaško važnejših pokrajinah (Srem, zgornje Posavje, ob Donavi, ob Moravskih vratih). Da pri takem položaju ni mogoče govoriti o razmerju gospodarjev-Obrov do sužnjev-Slovanov, pač ni mogoče dvomiti.

V obeh teh dveh geografsko-gospodarskih področjih je prevladovala pač rodovno plemenska družbena ureditev na zadnji stopnji svojega razvoja. Pri Obrih je izrecno dokazana po virih, pri Slovanih, zvezanih z njimi, pa nič manj trdno z zgodovinskim razvojem, ki bi bil sicer nerazumljiv. Že v obravnavanem razdobju dokazuje za Slovane tak značaj njihova široka uporaba v svojstvu obrske vojske. Sicer res poznamo pri nekaterih turkotatarskih ljudstvih tudi vojaške oddelke, sestavljene iz sužnjev,⁵²⁵ a to so bile le maloštevilne vladarske garde, posebna oblika »družine«, ki je imela ne glede na svoje suženjsko poreklo ugoden gospodarski in družbeni položaj in ki, kar je glavno, nastopa šele ob formiranju razredne družbe kot varstvo še šibkega izrabljajočega razreda proti široki plasti svobodnega ljudstva. Slovanski vojaški oddelki pa morejo biti le prava ljudska vojska. To dokazuje tako njihova številčnost kakor tudi njihova samostojna uporaba v bojih. Tako stanje pa je s suženjstvom nezdržljivo. Bilo bi edinstven primer v zgodovini.

Le s plemensko zvezo moremo razložiti tudi stike med Obri in Slovani med Karpati in Črnim morjem v drugi polovici 6. stol., ko so bili Slovani

⁵²⁴ O tem podrobneje v delu Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev.

⁵²⁵ Tolstov, Izvestija Akad. nauk SSSR, ser. istor. i filoz. 6, 1949, stran 257—258.

sicer res Obrom podrejeni in jim morda plačevali tribut, toda so jih morali Obri krotiti z vojaškimi pohodi, dalje slovansko osvoboditev okrog leta 600, ponovno zvezo v dobi osvojitve Balkanskega polotoka in napada na Carigrad, ter njen konec zaradi obrske okrutnosti ob ponesrečenem slovanskem napadu na monoksilih. Le na tak način moremo končno razložiti rušenje obrske oblasti v srednjem Podonavju v 3. desetletju 7. stoletja. Slovanska plemenska zveza pod Samovim vodstvom se ne bi mogla izoblikovati, če ne bi že prej obstojala slovanska plemena; isto velja seveda tudi za upor balkanskih in karantanskih Slovanov. Pri družbeni dvoplastnosti, ki bi se krila z etnično dvoplastnostjo in bi pomenila družbeno obglavljenje Slovanov v razredni družbi, bi bil historični razvoj, kakršnega kažejo viri, popolnoma nemogoč.

Ugotovili smo torej, da so sicer Slovani v srednjem Podonavju in v nekaterih krajših obdobjih tudi v nekaterih pokrajinah preko tega področja v času svoje naselitve in po njej v začetku 7. stoletja res spadali v obrsko politično območje, toda kljub svoji podrejenosti ne kot sužnji, marveč kot strnjena plemena s svojimi lastnimi voditelji, lastno plemensko vojsko, z lastnim notranjim družbenim razvojem in vsemi sloji, ki se na stopnji vojaške demokracije začno razvijati v okviru plemen.⁵²⁶ Pri povezavi Obrov in Slovanov torej moremo govoriti le o svojevrstni plemenski zvezi (to dokazuje za Obre tudi njihov lastni ustroj), v kateri pa so imeli začasno — sicer kulturno in gospodarsko nižji, a vojaško bolj dozoreli, gibljivejši in učinkovitejši — nomadski konjeniki Obri prevladujočo veljavo, prevlado konjenika nad pešcem, ki jo je v zgodovini srečamo večkrat (prim. Hune in Mongole).

Gospodarski dualizem ter nomadska vojaška superiornost sta v tem razdobju posebnega pomena vojn v ljudskem življenju nujno razdvajala to plemensko zvezo na dva dela, in sicer tako, da so bile poglavitne odločitve o skupnih ukrepih, vprašanje vladarja itd. le v rokah nomadov, Obrov. Vendar pa obrsko razmerje do ostalih plemen ni bilo urejeno v sistem, marveč se je razlikovalo po pokrajinah in posameznih plemenih. To je bil položaj, ki je izzival ponekod celo zelo občutno brezpravnost. Toda pri tem gre za ropanje, ne pa suženjstvo slovanskih plemen. Prav ta moment nam morda more razložiti tudi Fredegarjevo poročilo o obrskem »prezimovanju« med Slovani. Videli smo, da Pseudomaurikij posebej naroča, naj Slovane napadajo pozimi, ker jim je tedaj obramba najtežja. To dejstvo je bilo brez dvoma znano tudi Obrom, zato so gotovo tudi oni podvzeli roparske napade na slovanske rodove v tem letnem času. To je morala biti podlaga, iz katere je rasla legendarna frankovska razlaga slovanskega upora pod Samovim vodstvom.

Taka brezpravnost je mogla izvirati ponekod (Duljebi!) seveda tudi iz spomina na vojaški poraz, ki je posamezna slovanska plemena prisilil k vključevanju v obrsko-slovansko plemensko zvezo. Poglavitni moment, ki je izzival tako brezpravne odnose, pa je gospodarskega značaja: izrabljanje poljedelskih sosedov po nomadih oz. način njihovega sožitja, ki ga

⁵²⁶ Gl. tudi Nemeček O., Das Reich des Slawenfürsten Samo, Jahresbericht d. deutschen Landes-Oberrealschule in Mähr. Ostrau 1906, str. VIII—IX.

moremo zaslediti še v polpretekli dobi,⁵²⁷ ga razkrivata v širokem problemu možnosti sožitja poljedelstva z nomadsko živinorejo. Ta problem postaja zlasti oster brez dvoma na stopnji vojaške demokracije, ko postaja rop (ne pa stalno gospostvo nad sosedi) vsakdanji način pridobivanja. Stopnja podrejenosti Slovanov pa je bila pri tem odvisna od zelo različnih momentov, zlasti od oddaljenosti od Obrov, značaja ozemlja in njegovega pomena za Obre pri raznih njihovih pohodih.

Trajanje obrsko-slovanske plemenske zveze pa je bilo prav zaradi tega dualizma historično nujno omejeno na krajše razdobje. V času, ko so bile rodovno-plemenske oblike pri Slovanih še tako močne, da niso mogle nastajati trajne samostojne slovanske plemenske zveze zaradi needinosti plemen, ko je v času selitev in napadov na Bizanco zavzemala živinoreja tolikšno vlogo v slovanskem gospodarstvu, da poleg Bizanca niso predstavljali za Obre vabljivega plena, so Obri na svojski način premostili slovansko družbeno nedozorelost in v trajnejši obliki združili velik del slovanskih plemen v skupen napad na Balkanski polotok in v Vzhodne Alpe. V tem je velika obrska vloga v zgodovini južnih Slovanov. Ko pa je v novi domovini spet napredovalo poljedelstvo, ko se je zaradi propada bizantinske oblasti nad Balkanskim polotokom znatno zmanjšal tamošnji obrski plen, ko so se spričo tega začeli pri ropanju vedno bolj obračati nad podrejena slovanska plemena, in ko je na drugi strani prav v zvezi z naselitvijo v novi domovini pospešena družbena diferenciacija med Slovani napredovala do tolike mere, da so bili uresničeni pogoji za nastanek samostojnih slovanskih plemenskih zvez, so te res nastale: Začeli so se upori proti Obrom, ki so v 3. desetletju 7. stoletja zrušili obrsko silo tako, da se ni nikdar več obnovila v svojem starem obsegu. Z vsem tem razvojem so nezdružljive domneve, da bi imele slovanske in antske plemenske zveze severno od spodnje Donave ali slovanske tvorbe na Balkanu neposredno po naselitvi že značaj »države«.⁵²⁸ Slovanske nedržavnotvornosti v tem času pa seveda ni povzročala njihova prirojena struktura, marveč njihov družbeni razvoj, ki jih je — z redkimi izjemami — šele po daljšem času privedel do razredne družbe in s tem do države.

⁵²⁷ Prim. Peisker J., Die älteren Beziehungen der Slawen zu den Turkotataren und Germanen, und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung (Vierteljahrsschrift f. Social- und Wirtschaftsgeschichte 3, 1905, str. 192—208), 1905, str. 16—22 (ilustracija s položajem v 19. stoletju v Turkestanu glede razmerja med nomadi in okoliškimi poljedelci).

⁵²⁸ Take teze zagovarja v zadnjem času sovjetska historiografija: prim. Grekov B. D., Borba Rusi za sozdanje svojega gosudarstva, 1945, str. 22—23; zlasti podčrtuje to tezo Tretjakov P., Vostočno-slavjanske plemena, 1948, str. 82—91, posebej 89—90; najdlje sta po tej pogrešni poti zašla ukrajinska arheologa Dovženok V. in Brajčevskij M., v razpravi O vremeni složenija feodalizma v drevnej Rusi, Voprosy istorii 1950, št. 8, str. 60—77, kjer trdita, da antska plemenska zveza po družbeni vsebini ustreza istočasnim germanskim državnim tvorbam v vzhodni Evropi, češ da materialna kultura dokazuje, da »istoričeskij process u vostočnyh slavian byl ničut ne bolee zamedlennym, čem na zapade« (str. 77,!!).

Quelques problèmes relatifs à l'époque de l'immigration des Slaves du Sud.

(Résumé)

L'auteur étudie surtout le problème des rapports entre les Slaves et des Avares jusqu'en 626. La première partie de son article tente d'éclaircir le rôle joué par les Slaves dans les agressions contre la péninsule des Balkans entre les années 500 et 626. Il soumet (§§ 3, 4, 7) à une étude détaillée ces agressions jusqu'à l'établissement des Slaves dans les Balkans au début du 7e siècle (§ 10); le paragraphe 6 traite l'arrivée des Avares en Europe et leur histoire jusqu'à leur établissement sur le moyen Danube, et les paragraphes 5 et 8 l'établissement des Slaves aux cours supérieurs de la Save et de la Drave (dans les Alpes orientales). Lors de cette étude, il arrive à de nouvelles conclusions touchant la chronologie et l'histoire de ces luttes: l'invasion des Bulgares, repoussée par Mundus, est de 530 et non pas de 539; la large dispersion des Croates et des Duljébs (exception faite des Croates de Dalmatie qui présentent un problème particulier) à travers le monde slave doit être rattachée aux mouvements des Avares derrière les Carpates entre les années 562 et 566; dans leurs migrations postérieures, les Slaves entraînent les Croates et les Duljébs dispersés parmi eux; la première attaque des Avares contre Sirmium est antérieure à leur établissement sur le territoire des Gépides au nord du Danube en 566/7; en étudiant la chronique de Théophylacte Simocatta, l'auteur démontre que l'année 583 marque bien la fin des attaques slaves contre Constantinople décrites par Jean d'Éphèse et qui durèrent quatre ans et que, cependant, les Slaves attaquèrent Constantinople de nouveau en 584, cette fois en compagnie des Avares. Il s'occupe surtout et en détail de la chronologie des combats à l'époque de la guerre de Maurice contre les Avares et les Slaves (592—602) et il réussit à résoudre le problème de la lacune supposée jusqu'à présent dans la chronique de Théophylacte Simocatta (592: l'expédition de Maurice jusqu'à Anhalios; 593: l'invasion de kagan; 594: l'expédition de Priscus contre les Slaves; 595: l'expédition de Pierre contre les Slaves; 596: la lutte pour Singidunum; 597: l'invasion des Avares en Dalmatie; 598 jusqu'à l'automne 599: une année et demi de paix; 599/600: l'agression de kagan sur Tomi; 600: traité de paix, la traversée du Danube par les Byzantins et leur attaque; août 600 — juillet 601: une année d'accalmie; automne 601: les préparatifs des Avares auprès des cataractes du Danube; 602: la seconde expédition de Pierre contre les Slaves. L'auteur jette aussi une nouvelle lumière sur le cours des événements lors de cette guerre en étudiant le conflit surgi entre les Avares et les Byzantins quant à l'interprétation du traité de paix de 593 (à qui se rattache la formulation du traité de paix de 600), et la passivité des Avares pendant quelques périodes de cette guerre, les Avares étant, à ces périodes-là, engagés dans des attaques contre l'Occident. Les attaques contre Salonique, mentionnées dans les »Miracula s. Demetrii«, datent, selon l'auteur, de 586, 609, 615 et 617. Le premier choc slave dans les territoires au sud du haut Danube qui embrassa une partie de la Basse et de la Haute-Autriche eut lieu déjà après la migration des Lombards vers la Pannonie (546); entre les années 568 et 585 environ, les Slaves venant du nord, des territoires des Slaves occidentaux, envahissent les Alpes orientales où ils sont rejoints, entre 585 et 590 approximativement, par un autre courant slave plus fort venant de l'est et du sud-est; ainsi les Slaves ont, dès cette époque, colonisé tout le territoire où les Slovènes vivaient dans les premiers siècles du moyen âge.

Dans les conclusions qui s'ensuivent de l'analyse détaillée des lieux d'attaques slaves dans l'ensemble des agressions qui ont brisé, au commencement du 7e siècle, la défense des Byzantins sur les limites septentrionales de la péninsule des Balkans, l'auteur donne d'abord un tableau chronologique de toutes ces agressions (p. suiv.) qui apporte la preuve que, jusqu'en 540, les Slaves ont attaqué de concert avec les Bulgares, tandis qu'entre 583 et 626, leurs attaques étaient, en général, liées à celles des Avares; dans ces circonstances,

ce sont sans doute des nomades, guerriers plus puissants, qui ont joué le premier rôle. Les sources ne mentionnent des agressions slaves indépendantes de quelque envergure qu'en 545—551 et en 578—583 (11/1). La suprématie des Avares dans cette alliance avaro-slave est démontrée par les faits suivants: les Avares disposaient des forces armées slaves; le nom des Avares est employé souvent pour désigner et les Avares et les Slaves; des Byzantins tâchent, lors des agressions bulgares-slaves et avaro-slaves, à s'arranger avec les Bulgares, resp. avec les Avares, en négligeant les Slaves; enfin les rapports entre la pression slave et avaro sur les Balkans et vers l'Occident sont révélateurs: quand des luttes importantes sont engagées dans les Balkans avec les Byzantins, à l'Ouest les Avares font la paix, quand les Slaves avancent, avec l'aide des Avares, vers l'Ouest, sur le front balkanique leur défense est faible (11/2). Les Avares dominaient, outre que les Slaves de la Pannonie, jusqu'en 623 aussi les Slaves dans les Alpes orientales et sur la haute Save, en Moravie et Bohême; dans les années 583—600, ils étaient alliés aux Slaves de la Valachie (Sclavimie); les Slaves de la partie occidentale des Balkans leur étaient soumis jusqu'en 626; ce ne fut qu'en cette même année que cessèrent leurs relations avec les Slaves des Balkans orientaux qui d'ailleurs n'avaient jamais été très étroites; derrière les Carpates, les Duljebes russes, sinon d'autres tribus, leur avaient été soumis (11/3).

Dans la seconde partie de son étude, l'auteur tente d'établir l'espèce des rapports entre les Slaves et les Avares en partant de l'analyse de leur structure économique et sociale. Il démontre d'abord (§1) que le nom des Avares est donné, jusqu'en 626, à un groupe formé de différentes tribus nomades qui ont conscience de leurs origines différentes et ne sont organisées en aucune forme d'Etat stable, mais seulement dans une confédération de tribus. Le kagan n'est pas leur chef absolu, car les chefs de tribus interviennent dans les décisions sur leurs rapports avec les voisins, ce qui est prouvé par la manière dont se passent diverses négociations avec Byzance. Les Avares ne sont unis qu'au point de vue militaire, ce n'est que sur ce champ-là que le kagan dispose d'un grand pouvoir de commandement et de juridiction. C'est pourquoi, après ses défaites militaires, suivent des révoltes répétées et importantes qui font disparaître plusieurs kagans. Les kagans étaient donc responsables de l'exercice de leur pouvoir à des larges masses des habitants qui, en effet, intervenaient aussi, au moins jusqu'environ 630, dans l'élection du nouveau kagan. Le butin et les tributs cependant représentent la base d'une différenciation économique et sociale toujours croissante, bien que celle-ci ne soit pas encore assez prononcée pour pouvoir faire éclater le cadre de l'ancien ordre social, ce qu'elle aurait pu seulement si elle avait été basée sur l'activité économique principale de ces tribus — l'élevage nomade. Dans une moindre mesure, l'esclavage patriarcal commence à faire son apparition.

En puisant dans les descriptions qu'ont fait de la vie quotidienne des Slaves Procope et Maurice, et en complétant ces données par des renseignements empruntés à d'autres sources et à l'archéologie, l'auteur constate (§2) que les Slaves de cette époque étaient surtout des agriculteurs. Ils défrichaient leurs terres selon leur procédé primitif en les incendiant; le labourage apparaît cependant vers le milieu du premier millénaire de notre ère déjà quand les Slaves commencèrent à se servir de l'araire en bois (l'auteur réfute la thèse de quelques historiens russes selon lesquels les Slaves auraient labouré, à cette époque-là, leurs terres à l'aide d'une charrue qui leur serait venue des Scythes). L'élevage, la chasse et la pêche étaient aussi des branches importantes de leur économie; de même, les artisans y contribuaient une part considérable. Le butin de leurs expéditions guerrières contre les Balkans représentait également une importante ressource. Les Slaves étaient organisés en tribus qui s'alliaient parfois en de grandes confédérations pour des agressions contre Byzance, mais ils n'étaient socialement pas assez évolués pour donner à ces confédérations un caractère durable. Dans le cadre des forces armées, les guerriers étaient groupés selon leurs tribus, la »Gefolgschaft« leur est encore inconnue; dans les chroniques qui relatent les agressions contre Byzance, on note cependant une évolution progressive militaire durant tout le 6e et le début du 7e siècle.

Après une analyse critique (§ 3) de diverses sources sur les rapports entre les Slaves et les Avars (la relation de la Chronique dite de Nestor est déclarée légendaire; la Cronique dite de Frédégaire donne une description juste des rapports en temps de guerre, corroborée aussi par les sources byzantines qui, également, mentionnent le tribut; le passage sur les concubines slaves est légendaire, et la relation de l'hivernage des Avars chez les Slaves reflète des récits vagues sur le pillage des habitations slaves par les Avars durant l'hiver quand ces attaques étaient aisées; en prenant à témoin les recherches faites par des archéologues et des anthropologues, l'auteur réfute les affirmations sur une bâtardeur systématique, ainsi que sur une déportation systématique des tribus alliées aux Avars — tous les récits sur la déportation ne concernant que les prisonniers de guerre pris au cours des expéditions en territoire étranger), l'auteur constate que les rapports des Slaves avec les Avars ne pouvaient pas être ceux des esclaves envers leurs maîtres, mais que des tribus slaves entières étaient alliées aux Avars dans une confédération avaro-slave. Cette théorie s'appuie sur les formes de la participation slave dans les expéditions des Avars, ainsi que sur le fait que les Avars vivaient territorialement séparés des Slaves: ils s'étaient établis dans les steppes du Bassin Pannonique, tandis que les Slaves habitaient les régions montagneuses qui environnent ces steppes. Les rapports entre les diverses tribus slaves et les Avars n'étaient pas organisés selon un modèle unique, ils différaient selon les différentes époques et selon la proximité du voisinage, ainsi que selon l'intérêt plus ou moins grand que les Avars portaient à leurs territoires. Dans cette confédération des tribus slaves avec les Avars, ceux-ci représentaient la force prédominante; en maint endroit, les rapports mutuels avaient déjà dégénéré en une sujétion totale des Slaves. La cause d'une telle situation consiste surtout dans le problème général de la vie commune des éleveurs nomades et des agriculteurs voisins, problème qui existait encore récemment en certains pays asiatiques où des tribus nomades terrorisaient les agriculteurs leurs voisins par des invasions de pillage.

Le dualisme économique de la confédération avaro-slave devait forcément limiter sa durée à une période assez courte. A une époque où l'organisation sociale en clans et tribus était chez les Slaves encore assez puissante pour empêcher la formation d'une confédération indépendante et stable des tribus slaves, les Avars suppléèrent, d'une manière particulière, au manque de maturité sociale des Slaves et unirent une grande partie de leurs tribus pour une agression commune contre les Balkans et les Alpes orientales, en quoi consiste le grand rôle des Avars dans l'histoire des Slaves du Sud. Les Slaves une fois établis dans leur nouvelle patrie; leur économie faisant des progrès; le butin des Avars en territoire byzantin diminuant parallèlement avec l'étendue de ce territoire, et ceux-ci commençant de piller les tribus slaves soumises; une différenciation sociale accélérée se manifestant parmi les Slaves, après la colonisation de leur nouvelle patrie, créant des circonstances favorables à la formation des confédérations indépendantes des tribus; la conquête des territoires byzantins faisant perdre toute raison d'être à la confédération entre Slaves et Avars, cette confédération se trouva dissoute. Il commença alors l'époque des révoltes contre les Avars. Elles causèrent, dans les années vingt du 7e siècle, la ruine de la puissance avare qui ne put, jamais après, être restaurée dans son ancienne étendue.